

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV**

**FENOMÉN CHUDOBNÝCH A MENEJ ROZVINUTÝCH
REGIÓNOV EURÓPSKEJ ÚNIE SO ZAMERANÍM NA JEHO
ŠPECIFIKÁ V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

**Vybrané faktory a možné prístupy k riešeniu problému regionálnych
disparít**

Diplomová práca

da714a71-bc8c-4033-a102-4607c7cfc752

Študijný program: Medzinárodné vzťahy

Študijný odbor: Politické vedy

Pracovisko: Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Vedúci diplomovej práce: doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že diplomovú prácu s názvom „*Fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov Európskej únie so zameraním na jeho špecifiká v podmienkach Slovenskej republiky*“, som vypracovala samostatne s využitím literatúry, ktorú uvádzam v zozname bibliografických odkazov podľa zvyklostí.

.....

Podpis

*Touto cestou by som sa veľmi rada poďakovala mojej školiteľke, doc. PhDr.
Lucii Rýsovej, PhD., za jej odborné vedenie, cenné rady a pripomienky, ktoré mi
poskytla pri vypracovaní diplomovej práce.*

ABSTRAKT

Laura Škrinárová: Fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov Európskej únie so zameraním na jeho špecifiká v podmienkach Slovenskej republiky, diplomová práca, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, vedúci diplomovej práce: doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD., stupeň odbornej kvalifikácie: magister (Mgr.), Banská Bystrica, 2024, 84 s.

Predložená diplomová práca približuje fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov Európskej únie so špecifickým zreteľom na Slovenskú republiku. Problematika regionálnych disparít a sociálnych nerovností medzi skupinami obyvateľov predstavuje zásadnú výzvu pre európske spoločenstvo. Ide o konfliktogénne faktory, ktoré môžu v prípade neriešenia situácie pôsobiť ako primárny zdroj pre vznik väčších a závažnejších konfliktov. Prostredníctvom analytickej, komparatívnej a deskriptívnej metódy charakterizujeme negatívne aspekty neustáleho prehlbovania disparít a špecifikujeme oblasti potenciálneho zlepšenia. Základným prínosom práce je predstaviť konkrétne praktické riešenia nepriaznivej situácie v hospodársky zaostalejších častiach Slovenska, pričom poukazujeme najmä na potrebu zosúladenia vzdelávacieho systému s podmienkami trhu práce; prispôsobenia jednotlivých sektorov hospodárstva na implementáciu prvkov štvrtej priemyselnej revolúcie; a na potrebu efektívnejšieho výkonu samosprávnych jednotiek a ich životaschopnosti na Slovensku.

Kľúčové slová: *regionálne disparity, regionálny rozvoj, menej rozvinuté regióny, sociálne nerovnosti, samospráva*

ABSTRACT

Laura Škrinárová: The phenomenon of impoverished and underdeveloped regions of the European Union, with a focus on its specifics in the conditions of the Slovak Republic, master's thesis, Matej Bel University in Banská Bystrica, Faculty of Political Sciences and International Relations, Department of International Relations and Diplomacy, Supervisor: doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD., degree of professional qualification: master (Mgr.), Banská Bystrica, 2024, 84p.

The submitted diploma thesis delves into the phenomenon of impoverished and underdeveloped regions of the European Union with a specific focus on the Slovak Republic. The issue of regional disparities and social inequalities among demographic groups poses a significant challenge to the European community. These are conflict-generating factors that, if left unresolved, could become primary sources for the emergence of larger and more serious conflicts. Through analytical, comparative, and descriptive methods, we characterize the negative aspects of the ongoing deepening disparities and specify areas for potential improvement. The fundamental contribution of the thesis is to present specific practical solutions to the unfavourable situation in economically disadvantaged areas of Slovakia, emphasizing the necessity to align the education system with labour market conditions; adaptation of individual economic sectors to the implementation of elements of the fourth industrial revolution; and enhance the efficiency of local self-governing bodies and their sustainability in Slovakia.

Key words: *regional disparities, regional development, less developed regions, social inequalities, local self-government*

Obsah

Úvod	8
1 Fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov vyspelých štátov	11
1.1 Problematika regionálnych disparít v kontexte EÚ so zameraním na Slovenskú republiku	13
1.2 Výška životnej úrovne ako jeden z indikátorov poukazujúci na veľké nerovnosti medzi členskými štátmi EÚ	15
1.3 Dôsledky neefektívneho riešenia problematiky chudobných regiónov.....	18
1.3.1 Pracovná mobilita	19
1.3.2 Nepriaznivý demografický vývoj	22
1.3.3 Ohrozenie demokracie v dôsledku zvyšujúcej sa miery populizmu, extrémizmu a nacionalizmu.....	23
2 Nástroje EÚ vo vzťahu k znižovaniu regionálnych rozdielov	30
2.1 Regionálna a kohézna politika EÚ	30
2.2 Efektívne čerpanie eurofondov ako nevyhnutný prvok regionálnej politiky štátov	33
2.3 Paradiplomatické aktivity členských štátov EÚ	37
2.3.1 Interreg EÚ	41
2.3.2 Nedostatočné využívanie potenciálu paradiplomacie zo strany SR	42
3 Praktické riešenia nepriaznivej situácie chudobných a menej rozvinutých regiónov v kontexte Slovenskej republiky	44
3.1 Dopady štvrtej priemyselnej revolúcie na vybrané sektory hospodárstva koncentrované v menej rozvinutých oblastiach.....	45
3.2 Potreba zosúladenia vzdelávacieho systému s trhom práce	49
3.3 Implementácia prvkov relokalizácie do súčasných modelov spoločnosti	53
3.4 Dosiahnutá úroveň decentralizácie a municipalizácie ako smerodajný faktor efektívnej regionálnej politiky štátu	55
3.4.1 Proces decentralizácie a municipalizácie v podmienkach Slovenskej republiky	56

3.4.2 Praktické návrhy vo vzťahu k municipalizačnému procesu na Slovensku....	60
Záver	63
Zoznam bibliografických odkazov	68

Úvod

Problematika regionálnych disparít predstavuje pre mnohé členské štáty EÚ zásadnú výzvu. Sociálne problémy a prehlbujúce sa spoločenské rozdiely sú v mnohých prípadoch primárnym zdrojom konfliktov, pričom v kultúrnej a etnickej zmiešaných spoločnostiach, medzi ktoré bezpochyby patrí aj EÚ, môžu enormné nerovnosti viesť ku eskalácii napätia do rozmerov, ktorých sme boli svedkami v priebehu 20. storočia. Neprimerané nerovnosti predstavujú riziko nielen pre vnútropolitickú situáciu na úrovni národných štátov, ale rovnako sú potenciálnou hrozbou aj pre medzinárodné spoločenstvo. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že aktuálny politický vývoj a svetové dianie indikujú nevyhnutnosť riešenia problémov, ktoré do značnej miery súvisia práve s nepriaznivou situáciou v hospodársky zaostalejších oblastiach vyspelých štátov.

Negatívne dopady regionálnych rozdielov sa prejavujú v znižovaní životnej úrovne obyvateľov žijúcich vo vymedzených lokalitách, avšak rovnako spôsobujú vážne problémy v oblasti stagnácie hospodárstva a prosperity štátu ako celku. Dlhodobé neriešenie takejto nepriaznivej situácie v chudobných regiónoch vedie k zvyšovaniu miery napätia a nedôvery v štátne inštitúcie, pričom možno konštatovať, že za posledné roky výrazne stúpol nárast populizmu, extrémizmu a v politickom priestore rastú preferencie predstaviteľom krajnej pravice.

Technologický proces, ktorý so sebou prináša nové trendy vývoja sa stáva predmetom mnohých diskusií, nakoľko vytvára priestor pre množstvo pochybností ohľadom jeho dopadov na spoločnosť. Rovnako environmentálne, sociálne a etické výzvy sú len jednými z množstva oblastí, ktorým sa potrebujeme intenzívne venovať. Riešenia a stanoviská, ktoré zaujmeme vo vzťahu k zmenám a výzvam, ktorým aktuálne čelíme budú preto smerodajnými faktormi nadchádzajúceho vývoja.

Všeobecným cieľom predloženej diplomovej práce je poukázať na nepriaznivé aspekty neustáleho prehlbovania regionálnych disparít vo vyspelých štátoch a na potenciálne hrozby a riziká, ktoré so sebou tento fenomén prináša. Primárnym cieľom tejto práce je predstaviť konkrétne praktické riešenia situácie na Slovensku, z dôvodu čoho sme si stanovili výskumnú otázku: Má dosiahnutá úroveň decentralizácie a municipalizácie priamy vplyv na znižovanie regionálnych rozdielov v chudobných a menej rozvinutých regiónoch?

Na dosiahnutie stanovených cieľov sme v jednotlivých kapitolách predloženej diplomovej práce použili analytickú, komparatívnu a deskriptívnu metódu.

Zo štrukturálneho hľadiska je práca rozdelená do troch hlavných kapitol. V prvej kapitole sa venujeme fenoménu chudobných a menej rozvinutých regiónov vyspelých štátov, pričom bližšie charakterizujeme problematiku regionálnych disparít v kontexte EÚ. V rámci kapitoly sa rovnako zaoberáme výškou životnej úrovne, ktorú sme si vybrali ako jeden z indikátorov poukazujúcich na veľké nerovnosti medzi členskými štátmi. Dôležitou súčasťou kapitoly je aj špecifikácia dopadov neefektívneho riešenia problematiky, medzi ktoré patrí pracovná migrácia, nepriaznivý demografický vývoj, ale aj ohrozenie demokracie v dôsledku zvyšujúcej sa miery populizmu, extrémizmu a nacionalizmu.

V druhej kapitole sa orientujeme na prístupy EÚ k tejto problematike a charakterizujeme jej nástroje vo vzťahu k znižovaniu regionálnych rozdielov. Bližšie špecifikujeme regionálnu a kohéznú politiku EÚ, ktoré v súčasnosti predstavujú jednu z prioritných oblastí spoločenstva. V tejto súvislosti poukazujeme na konkrétne prostriedky EÚ, ktorými členské štáty disponujú a ktoré môžu využívať v procese dosahovania svojich cieľov v regionálnej politike. Predmetnými budú pre nás paradiploomatické aktivity členských štátov a ich subštátnych aktérov, a rovnako sa zameriame na oblasť efektívneho čerpania eurofondov.

V rámci tretej kapitoly predstavíme konkrétne praktické riešenia v kontexte Slovenskej republiky a vymedzíme oblasti, ktoré majú priamy dopad na efektívnosť znižovania regionálnych rozdielov. Štvrtá priemyselná revolúcia, známa aj ako Industry 4.0 so sebou prináša nové trendy, ktoré bezpochyby zasiahnu sektor hospodárstva, oblasť školstva, ale aj pracovného trhu. Schopnosť prispôbiť sa novým trendom vývoja bude preto rozhodujúcim faktorom, či bude mať štvrtá priemyselná revolúcia v kontexte Slovenska pozitívne, alebo skôr negatívne dopady. V tejto kapitole sa takisto zameriame na dosiahnutú úroveň decentralizácie na Slovensku a na potrebu municipalizačného procesu na našom území.

Pri vypracovaní predloženej diplomovej práce sme primárne čerpali z internetových zdrojov, ktoré nám v rámci vymedzenej problematiky poskytujú najaktuálnejšie informácie. Okrem internetových zdrojov sme však pri písaní práce využili aj knižné zdroje, pričom možno konštatovať, že v odbornej literatúre je predmetnej tematike venovaný pomerne rozsiahly priestor. Rovnako nám ako dôležitý zdroj poslúžili analytické dokumenty medzinárodných organizácií a ich pridružených

inštitúcií. Za prínosné vnímame aj využitie legislatívnych zákonov, na základe ktorých sme v kontexte zlučovania obcí predstavili aktuálne možnosti spájania samosprávnych jednotiek na Slovensku.

1 Fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov vyspelých štátov

Spoločnosť, v ktorej v súčasnosti žijeme vo všeobecnosti charakterizujeme ako modernú a vyspelú. Za posledné desaťročia dokázalo ľudstvo zásadným spôsobom technologicky napredovať, vďaka čomu sme náš každodenný život posunuli na vyššiu úroveň. Aj napriek tejto skutočnosti sa nám však do dnešného dňa nepodarilo vyriešiť primárne problémy, ktoré sužujú našu spoločnosť. Na jednej strane bohatstvo, prepych a luxus, a na strane druhej hlad a generačná chudoba, z ktorej majú jedinci len ojedinelú príležitosť sa vymaniť.

Regionálne rozdiely, resp. disparity vznikajú prirodzeným vývojom, ktorý je ovplyvnený mnohými procesmi. Historický vývoj, ekonomický rozvoj, geografické podmienky, kultúrne aspekty, politické rozhodnutia, ale aj nerovnomerné prerozdelenie investícií a zdrojov sú všetko faktormi, ktoré do výraznej miery kreujú regionálny a globálny vývoj (Balakrishnan 2022).

Fenomén chudobných regiónov vyspelých štátov však predstavuje paradox, nakoľko v krajinách, v ktorých je priemerná výška životnej úrovne vysoká a obyvateľstvo má do veľkej miery prístup k primárnym zdrojom a službám, žije stále istá časť populácie v nerovnosti. Práve tie sú predmetom mnohých diskusií a odborných či vedeckých štúdií z mnohých relevantných odborov, ako je napr. ekonómia, sociológia, politika, regionálny rozvoj, či geografia. Tieto disparity vznikajú v dôsledku nerovnomernej kumulácie javov ovplyvňujúcich rozvoj v určitých oblastiach toho-ktorého štátu či regiónu. Neustále sa zvyšujúce disparity medzi jednotlivými regiónmi so sebou prinášajú mnohé sprievodné negatívne javy, napr. vzrastajúce obavy, sklamanie, ale aj nespokojnosť, frustráciu a hnev medzi obyvateľmi (Rajčáková 2018).

V kontexte medzinárodných vzťahov je dôležité podotknúť, že *„vývoj geografických a sociálnych nerovností je prejavom hierarchickej organizácie spoločnosti a dôležitým predmetom štúdia spoločnosti. Nerovnomernosti môžu byť zdrojom sociálneho a regionálneho napätia a nestability“*, pričom neriešenie takýchto negatívnych faktorov môže viesť k zhoršeniu situácie medzi subjektmi medzinárodného spoločenstva, ako aj k eskalácii napätia a k vypuknutiu konfliktov (Rajčáková 2018 s.2).

Práve koncept Európskej Únie (ďalej len EÚ) predstavuje z tohto hľadiska značné riziko, nakoľko združenie je tvorené suverénnymi národnými štátmi a prílišné

rozdiely medzi nimi môžu v prípade nezvládnutia situácie vyústiť do konfliktov väčších rozmerov.

V kontexte regiónu Európy si už v priebehu minulého storočia Európske spoločenstvo, dnes EÚ, vo veľkej miere uvedomovalo potrebu vytvorenia štatistického systému na regionálnej úrovni, prostredníctvom ktorého by harmonizovalo systém zberu dát a údajov. Po sérii rokovaní a diskusií jednotlivých národných štatistických úradov, štatistického úradu EÚ, ako aj Eurostatu došlo koncom 70. rokov 20. storočia k vytvoreniu spoločnej nomenklatúry územných jednotiek pre štatistické účely, v skratke NUTS (Gouardères 2023).

Ide o hierarchické členenie územných jednotiek, resp. oblastí členských štátov EÚ, pričom primárnym cieľom je efektívny a zjednotenejší zber dát. V prípade správne nastaveného systému sme schopní presnejšie identifikovať a porovnávať rozdiely medzi jednotlivými regionálnymi jednotkami, a rovnako je možné adresnejšie nastaviť politiky. Delenie NUTS nemusí priamo zodpovedať administratívne členeniu národného štátu, nakoľko forma kategorizácie územných jednotiek prešla v priebehu rokov od jej vzniku niekoľkými zmenami. Aktuálne členenie NUTS je platné od januára 2021 a v súčasnosti sa územne delí na tri úrovne, a to:

- NUTS 1 – hlavné sociálno-ekonomické regióny. Súčasťou EÚ je celkovo 92 takýchto regiónov, pričom v kontexte Slovenskej republiky ide o územie celého Slovenska;
- NUTS 2 – základné regióny, v ktorých sa uplatňujú regionálne politiky. V EÚ existuje 242 regiónov tejto úrovne. Na území Slovenska disponujeme štyrmi regiónmi - Bratislava región, Západné Slovensko, Stredné Slovensko a Východné Slovensko;
- NUTS 3 – malé regióny. V členských štátoch EÚ existuje vo všeobecnosti 1166 regiónov na úrovni NUTS 3. Na našom území sa nachádza osem krajov takejto úrovne – Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Nitriansky kraj, Trenčiansky kraj, Žilinský kraj, Banskobystrický kraj, Prešovský kraj a Košický kraj;

- LAU 1 a LAU 2 - v minulosti existovali aj NUTS 4 a NUTS 5, avšak tie nahradili LAU 1 a LAU 2, pričom v kontexte Slovenskej republiky ide o okresy (79) a obce (2927)¹ (Eurostat 2023a).

Prostredníctvom komplexného monitorovania situácie a vydávania každoročných analýz a štatistík dokážeme objektívne posudzovať zlepšovanie, resp. zhoršovanie situácie v jednotlivých regiónoch členských štátov EÚ. Na základe aktuálneho vývoja môžeme konštatovať, že prehlbovanie regionálnych disparít v rámci spoločenstva, ako aj na úrovni národných štátov indikuje vážny problém, s ktorým sa bude musieť EÚ vo vlastnom záujme vysporiadať (Eurostat 2023a).

1.1 Problematika regionálnych disparít v kontexte EÚ so zameraním na Slovenskú republiku

Problematika regionálnych disparít je predmetom mnohých odborných diskusií, pričom je možné konštatovať, že regionálne rozdiely v kontexte Slovenska predstavujú problém od vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Hoci samotný socialistický režim mal za následok nerovnomerné prerozdelenie zdrojov a investícií, po páde režimu a po prechode na trhovú ekonomiku bola schopnosť jednotlivých regiónov prispôbiť sa novým podmienkam ešte nerovnomernejšia, a teda sa ich vývoj naprieč Slovenskom značne líšil. Regionálne disparity sa v dôsledku toho ešte väčšmi prehĺbili a jednotlivé vlády neboli schopné promptne a efektívne zasiahnuť proti takémuto vývoju (Michálek 2013).

Uskutočnené snahy vo vzťahu k zmierneniu regionálnych disparít prostredníctvom nastavených politík a programov na podporu menej rozvinutých oblastí neboli doposiaľ dostatočne úspešné. V mnohých prípadoch išlo o nesystematickú podporu, ktorá neodpovedala reálnym potrebám regiónov a neriešila ich situáciu udržateľne. V dôsledku toho dochádzalo v niektorých častiach republiky k ešte väčšiemu prehlbovaniu nerovností a k zhoršovaniu nepriaznivej situácie v slovenských regiónoch (Michálek 2014).

Relatívne obdobie stability a mieru, v ktorom sme sa však ako Slovenská republika na prelome 20. a 21. storočia ocitli bolo obdobím, v ktorom mali jednotlivé

¹ Celkový počet miest a obcí nachádzajúcich sa na území Slovenskej republiky je 2927, vrátane mestských častí miest Bratislavy a Košíc. Bez mestských častí našich dvoch najväčších miest je ich počet 2890 (Štatistický úrad Slovenskej republiky 2023).

vlády najprimeranejšie podmienky na riešenie vnútorných záležitostí štátu². Nedostatočné riešenie či ignorovanie problematiky sa však plne odzrkadlí až v období kríz a nepriaznivých udalostí, ktoré väčšinou nečakane zasiahnu spoločnosť (Figeľ 2014).

Na základe vývoja aktuálneho diania môžeme konštatovať, že práve pandémie Covid-19, energetická kríza, či vojna na Ukrajine mimoriadne negatívne ovplyvnili, a stále ovplyvňujú, vývoj v najchudobnejších regiónoch Slovenska. Pozornosť a akútnosť riešenia problémov sa presunuli do iných oblastí, a teda nepriaznivej situácii v našich regiónoch sa opätovne nevenuje dostatočný priestor na štátnej (centrálnej) úrovni. Je nutné zdôrazniť, že každá kríza narúša stabilitu a zhoršuje životnú úroveň v dotknutých lokalitách, v dôsledku čoho sa situácia nie len v slovenských, ale vo všeobecnosti v európskych regiónoch značne zhoršila. Slabé podnikateľské prostredie, nevyváženosť pracovného trhu, slabá dostupnosť pracovných miest, vysoká nezamestnanosť, či zlá infraštruktúra boli faktormi, ktoré mimoriadne oslabovali životaschopnosť regiónov Slovenska aj pred rokom 2020, kedy nás postupne zasiahol sled vyššie spomenutých udalostí (Európsky výbor regiónov 2023).

Index regionálnej konkurencieschopnosti z roku 2022 naznačuje, že Slovensko má v poradí tretí najvyšší rozdiel medzi regiónmi a hlavným mestom v rámci Únie. Hoci Bratislava patrí medzi päťdesiat najvyspelejších regiónov, Východné Slovensko značne zaostáva a zaradzuje sa medzi päťdesiat ekonomicky najslabších regiónov v rámci EÚ. „*Slovenské regióny patria medzi najmenej konkurencieschopné v celej EÚ. Horšie ako Slovensko dopadli len Chorvátsko, Grécko, Bulharsko a Rumunsko. Zo slovenských regiónov je na tom najslabšie Východné Slovensko, ktoré skončilo na 193. priečke z 234 regiónov EÚ³*“ (Zmušková 2023a).

Regióny východného Slovenska majú vo všeobecnosti nízke HDP (hrubý domáci produkt), málo obyvateľov, a teda aj málo disponibilného príjmu na obyvateľa. V porovnaní s rokom 2016 dokonca došlo k zhoršeniu situácie v tejto oblasti, čo pridáva na jej vážnosti. Mierny pokles nastal aj v kategórii inštitúcií, v rámci ktorej sa hodnotí

² Obdobie konca 20. storočia a začiatok 21. storočia sa pre štáty bývalého Sovietskeho zväzu vyznačovalo primárne pozitívnymi zmenami, nakoľko sme sa zamerali na reformy súvisiace s dodržaním podmienok prístupových rokovaní do európskych a svetových štruktúr (primárne EÚ a NATO). Vo všeobecnosti je toto obdobie po skončení studenej vojny charakterizované ako obdobie stability a mieru (Figeľ 2014).

³ Index regionálnej konkurencieschopnosti z roku 2022 pracuje s dátami do roku 2019. V tom období bolo na úrovni NUTS 2 konkrétne 234 regiónov, pričom od roku 2021 EÚ disponuje 242 regiónmi (Eurostat 2023a).

úroveň a kvalita súdneho systému, korupcie, ale napr. aj digitalizácie štátnej správy, a pod. (Zmušková 2023a).

V chudobnejších regiónoch Slovenska sa takisto stretávame s pojmom „*pracujúci chudobní*“, pričom sa jedná o paradoxný jav vyskytujúci sa vo vyspelých štátoch. Približne 10 až 20 % ich obyvateľov (Marcinková 2012) je zasiahnutých chudobou, a to aj napriek skutočnosti, že vykonávajú zamestnanie. Takýto jav vzniká najmä v dôsledku nedostatočných príležitostí na pracovnom trhu v danom regióne, pričom obyvatelia nemajú možnosť zlepšiť svoju životnú úroveň, resp. zmeniť svoje zamestnanie. Ide prevažne o osoby s nižším vzdelaním alebo o zdravotne či sociálne znevýhodnených občanov. Mimoriadne nízke mzdy v niektorých sektoroch, resp. na niektorých pracovných miestach nedokážu pokryť štandardné výdavky spojené s uspokojovaním základných potrieb, a teda ľudia vykonávajúci toto zamestnanie sa častokrát stretávajú s obdobnými problémami ako nezamestnaní obyvatelia (Marcinková 2012).

V kontexte EÚ vykazovali v roku 2022 dva regióny, že až 45 % ich obyvateľov je ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením. Išlo o región Sud-Est v Rumunsku a Kampániu v Taliansku. Aj napriek vysokej životnej úrovni v rámci Únie približne až 96 mil. obyvateľov členských štátov EÚ je ohrozených chudobou či sociálnym vylúčením. Ide teda približne o 21,6 % populácie EÚ (Eurostat 2023b).

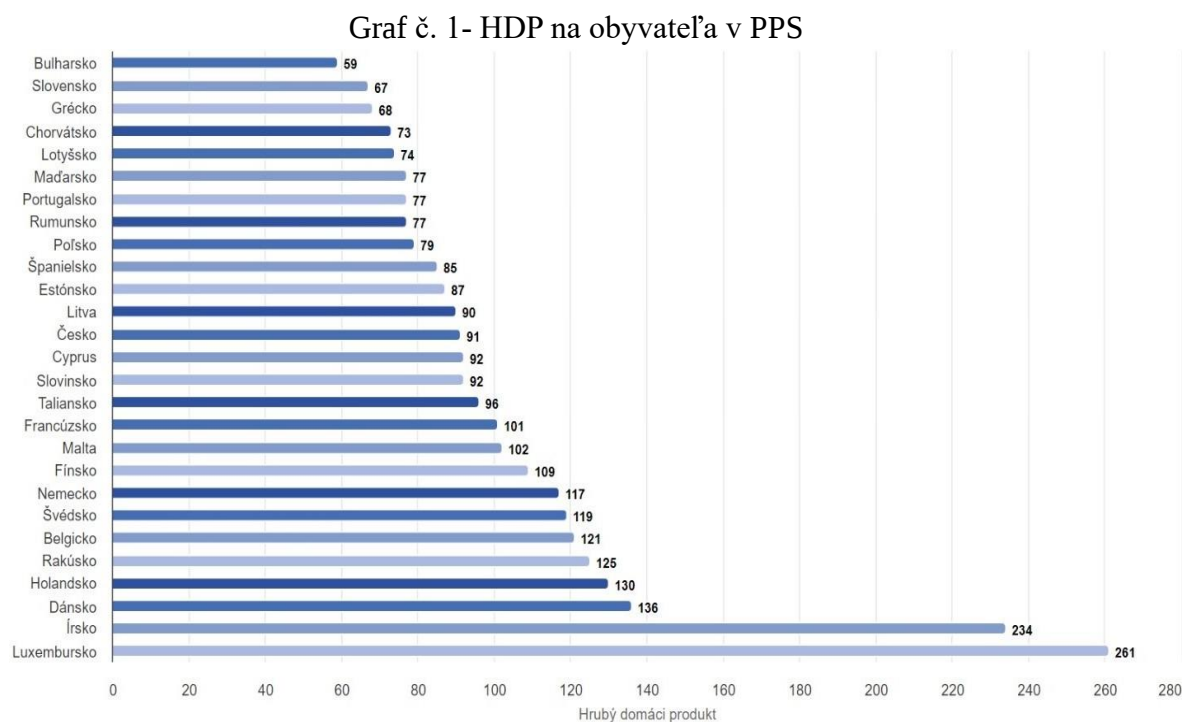
1.2 Výška životnej úrovne ako jeden z indikátorov poukazujúci na veľké nerovnosti medzi členskými štátmi EÚ

Výška životnej úrovne je dôležitým ukazovateľom, na základe ktorého si dokážeme vytvoriť aspoň približnú predstavu o životoch obyvateľov vybranej lokality. Najnovšie výsledky prieskumov však potvrdzujú nepriaznivú skutočnosť, a to že životná úroveň obyvateľov členských štátov EÚ klesá. Znižovanie výšky reálnych príjmov je obrovským problémom, ktorý trápi veľkú časť európskej populácie. Hoci sa vlády jednotlivých štátov snažia aktívne ovplyvňovať výšku inflácie a zmierňovať jej dopady na spoločnosť, jej dôsledky sú aj napriek tomu mimoriadne citeľné. Pandémia Covid-19, vojna na Ukrajine, či s ňou spojená energetická kríza sú všetko faktormi, ktoré priamo ovplyvňujú globálny ekonomický vývoj. Analytici a tvorcovia verejných politík už v začiatkoch vypuknutia týchto udalostí indikovali zhoršenie situácie v oblasti ekonomiky (Harding 2023).

Výsledky prieskumu Eurobarometra dokazujú, že až polovica z opýtaných (približne 13 tisíc ľudí z 27 členských štátov) uviedlo, že ich životná úroveň za posledné obdobie výrazne klesla, a dokonca očakávajú, že v priebehu ďalšieho obdobia bude naďalej klesať. Medzi najnespokojnejších obyvateľov patria Bulhari, avšak zhoršenie situácie výskum zaznamenal v každej členskej krajine. Vo Francúzsku až 74 % z anketovaných uviedlo, že nie sú spokojní ako vláda rieši, resp. nerieši zvyšovanie cien základných potravín a surovín pre život. V Belgicku je takisto viac ako polovica obyvateľov nespokojných s vývojom situácie a výsledky sa nelíšia ani naprieč ostatnými členskými štátmi Únie (TASR 2023a).

V tejto súvislosti je dôležité uviesť, že „životná úroveň sa vypočítava na základe ceny určitých tovarov a služieb v každej krajine v pomere k príjmu v danej krajine. Použije sa spoločná národná mena nazývaná štandard kúpnej sily (PPS). Porovnanie hrubého domáceho produktu (HDP) na obyvateľa v PPS poskytuje prehľad životnej úrovne v rámci EÚ“ (Európska únia 2023).

Z najnovších dostupných štatistík teda vyplýva, že Slovenská republika sa z pohľadu životnej úrovne nachádza na predposlednom mieste zo všetkých štátov EÚ. Predbehli nás dokonca aj Gréci, Chorváti, či Rumuni. Za nami je už len Bulharsko (viď graf č. 1) (Európska únia 2023).

Zdroj: Európska únia 2023

Slovensko vo všeobecnosti dobieha krajiny západnej Európy za posledné roky pomalšie ako sa očakávalo. Jedným z hlavných dôvodov je aj nízka miera schopnosti vedieť efektívne prerozdeľovať finančné zdroje, pričom na tento fakt už dlhodobo upozorňuje Inštitút finančnej politiky (IFP). Slovensko sa počas minulej dekády uspokojovalo primárne so skutočnosťou, že prílev zahraničných investícií a nových technológií prinášali dlhodobý rast a produktivitu v našom priemysle v porovnaní s okolitými štátmi. Tento trend však do výraznej miery ovplyvnila relatívne nízka produktivita eurozóny ako celku, čo sa neskôr začalo prejavovať aj vo forme rizika pre samotné Slovensko (SITA 2019).

Už v roku 2019 IFP upozorňoval na vyčerpanie doterajšieho modelu rozvoja ekonomiky, ktorý bol primárne založený na relatívne nízkom zdanení a lacnej a kvalifikovanej pracovnej sile. Jedným z potenciálnych riešení bola optimálna alokácia práce a kapitálu, sprevádzaná opatreniami ako na úrovni štátu, tak aj priamo vo firmách. Takáto zmena mala priniesť zvýšenie produktivity ekonomiky až o polovicu, čo následne malo viesť k nárastu HDP. Odporúčania tohto typu však neboli zo strany kompetentných dostatočne vypočítané a aplikované do praxe (SITA 2019).

S výškou životnej úrovne rovnako súvisí miera zamestnanosti, resp. nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch štátov. Pri jej meraní je však dôležité zohľadniť viaceré faktory, a to odlišnú veľkosť jednotlivých regiónov, v prípade Slovenska okresov; meniacu sa úroveň miery nezamestnanosti na úrovni štátu ako celku; a v prípade Slovenska zohľadňujeme rovnako aj dynamiku počtov najmenej rozvinutých okresov⁴ (Inštitút zamestnanosti 2024).

Úroveň nezamestnanosti predstavuje vo všeobecnosti dôležitý faktor v analýze regionálnych disparít, nakoľko poukazuje na rozličné oblasti súvisiace s hospodárskou výkonnosťou či výškou životnej úrovne v danom regióne. Vysoká nezamestnanosť spravidla vedie k zhoršovaniu sociálnej situácie v danej oblasti a má negatívne dopady na spoločnosť, napr. vo forme sociálnej exklúzie, zvyšujúcej sa miery chudoby alebo zhoršujúcej sa kvality zdravia obyvateľov, čo následne vedie k zvyšovaniu politického napätia medzi obyvateľmi (Inštitút zamestnanosti 2024).

⁴ Problematike najmenej rozvinutých regiónov sa viac venujeme v kapitole 3.

1.3 Dôsledky neefektívneho riešenia problematiky chudobných regiónov

S problematikou regionálnych rozdielov veľmi úzko súvisí faktor príjmových nerovností. Vo vyspelých štátoch sa príjmová nerovnosť môže prejavovať vo forme frustrácie a nespokojnosti zo strany obyvateľov strednej triedy, ktorí zlyhávajú v prípade dosahovania svojich cieľov v oblasti príjmu. V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že dôležité nie sú len osobnostné kvality jednotlivca, ale aj príležitosti, ktoré sú obyvateľom v danom regióne poskytované. Tie do veľkej miery dokážu ovplyvniť nastavená politika, resp. zásahy zo strany štátu. Ak je v danej krajine štátna moc príliš centralizovaná a dostatočne nerieši potreby a problémy svojich decentralizovaných jednotiek, nespravodlivý prístup môže viesť k problémom súvisiacim so sociálnou exklúziou či depriváciou, ktoré sa prejavujú vo forme nezamestnanosti, chudoby, sociálnej odkázanosti alebo marginalizácii obyvateľstva (Michálek 2021).

Vidina potenciálneho zvýšenia životnej úrovne je častokrát sprevádzaná zmenou lokality, resp. presunom obyvateľstva do regiónu, v ktorom sú podmienky na život prijateľnejšie. V takom prípade fakticky nepriamo dochádza k nútenej migrácii obyvateľstva, ktorí v dôsledku nedostatočných pracovných príležitostí, nízkej životnej úrovne, zlej infraštruktúry či slabej dostupnosti k zdravotníctvu a vzdelaniu sú nútení odísť z regiónov, v ktorých im štát nedokáže zabezpečiť dostatočne akceptovateľné podmienky pre život (Matlovič 2011).

Je dôležité dodať, že kumulatívny odliv ľudského, ako aj finančného kapitálu vedie k ešte väčšiemu prehlbovaniu zaostávania regiónov a aktívne znemožňuje ich potenciálny rozvoj v budúcnosti. Už v súčasnosti čelia mnohé regióny týmto negatívnym vplyvom, ktoré sú častokrát sprevádzané napr. sociálno-priestorovou exklúziou obyvateľstva, pričom neriešenie situácie môže viesť k vážnym deformáciám spoločnosti (Matlovič 2011).

Neschopnosť jednotlivých vlád efektívne podchytiť problematiku regionálnych rozdielov viedla k ešte väčšiemu prehlbovaniu disparít a k zhoršeniu situácie v priebehu rokov vo viacerých oblastiach. Problematickým sa stal demografický vývoj v daných lokalitách, emigrácia obyvateľstva, nižšia úroveň vzdelania, ale aj zvýšená miera nedôvery v štátne orgány, či dokonca nárast populizmu, extrémizmu, a ďalších nemenej vážnych fenoménov. Ide o faktory determinujúce nepriaznivý vývoj v menej rozvinutých oblastiach štátov.

1.3.1 Pracovná mobilita

Pracovná mobilita⁵ predstavuje spoločenský fenomén, ktorý sa týka značnej časti svetovej populácie. Takéto procesy však neovplyvňujú len jednotlivcov, ktorí sa rozhodnú za prácou migrovať, ale majú za následok vážne zmeny v životoch celých rodín. Odlúčenie od rodiny môže byť v mnohých prípadoch veľmi náročné, pričom takéto rozhodnutie - odísť za prácou do zahraničia - predstavuje pre mnohých jedincov krajné riešenie, ktoré vnímajú ako poslednú možnosť v snahe zlepšiť svoju životnú úroveň. Delenie a štiepenie rodinných väzieb môže viesť k nespokojnosti obyvateľov, z dôvodu čoho by mali štáty vo vlastnom záujme takýmto procesom aktívne predchádzať (Démurger 2015).

V mnohých európskych štátoch dochádza k neprimeranému „odlivu mozgov“, nakoľko práve pomerne nenáročný proces presunu medzi členskými štátmi EÚ vnímajú mnohí obyvatelia ako pozitívny faktor pri rozhodovaní sa odísť z domovskej krajiny. V prípade medzinárodnej migrácie pracovníkov pochádzajúcich z krajín mimo EÚ ide naopak o mimoriadne zložitý proces, ktorý je do veľkej miery sprevádzaný vysokou mierou byrokracie (Démurger 2015).

Aj napriek istým reguláciám dochádza k nerovnomernému osídľovaniu regiónov EÚ, pričom v niektorých štátoch EÚ dochádza k preľudňovaniu⁶, a v iných naopak k vyľudňovaniu⁷. Fenomén emigrácie z krajín Východnej a Strednej Európy bol prítomným faktorom už od konca 80. rokov 20. storočia. Takýto nerovnomerný presun obyvateľov pretrváva dodnes, a teda spôsobuje výrazné komplikácie v oblasti ekonomiky, verejných financií, či v demografii (Blaščák 2019).

Zaujímavou je skutočnosť, že k pracovnej mobilite dochádza prevažne u vysoko kvalifikovaných osôb a mobilita týchto potenciálnych zamestnancov naďalej narastá.

⁵ Zamieňanie pojmov migrácia a mobilita patrí medzi časté javy, dokonca aj medzi odbornou verejnosťou. Faktom ostáva, že rozdiel medzi týmito dvoma pojmami nie je doposiaľ striktno definovaný. Avšak, pojem mobilita sa vo všeobecnosti primárne používa pri mobilite ľudských zdrojov, resp. pracovnej sily. Ide teda o schopnosť, kedy pracovník dokáže flexibilne pristupovať k zmene pracovného miesta. Pojem migrácia sa primárne spája s presunom pracovnej sily cez hranice štátu, pričom pri mobilite nepoznáme priame pojmy, ktoré by poukazovali na faktor prekročenia hraníc (Bakošová 2019).

⁶ V štátoch Západnej a Severnej Európy dochádza k neprimeranej imigrácii, nakoľko pre veľké množstvo migrantov smerujúcich do týchto štátov sú lákavé potenciálne ponuky práce, prostredníctvom ktorých si budú vedieť zabezpečiť lepšie podmienky pre život. Sociálny systém ako aj nastavené politiky v tejto oblasti predstavujú pozitívne faktory pri rozhodovaní sa, ktorá krajina sa pre migrujúceho stane cieľovou. Ide o štáty ako Nemecko, Francúzsko, Švédsko, či Holandsko, a pod. (World Population Review 2024).

⁷ Medzi štáty, ktoré čelia neprimeranému odlivu mozgov patria primárne krajiny Východnej a Strednej Európy, ako Rumunsko, Bulharsko, ale aj Slovensko (Blaščák 2019).

Tento jav je prirodzene úzko prepojený s globalizáciou, z dôvodu čoho ide o prirodzený spoločenský vývoj, avšak v kontexte EÚ predstavuje značný problém. Okrem nerovnomerného presunu obyvateľstva v rámci Únie takisto dochádza k všeobecnému odlivu mozgov za hranice EÚ (Blaščák 2019).

S pracovnou migráciou sú prirodzene úzko spojené ďalšie sprievodné javy, ktorým je potrebné sa z hľadiska bezpečnosti a koordinácie venovať. Intenzifikácia migračných procesov má za následok vzrast rizika ekonomického, politicko-manadžérskeho, ako aj sociokultúrneho charakteru. Z ekonomického hľadiska vedie pracovná migrácia v určitých regiónoch napr. k zvyšovaniu nezamestnanosti či znižovaniu minimálnej mzdy. Sociokultúrny a politický manažment sa musí zaoberať integráciou migrantov, aby sa zachovala harmónia v spoločnosti (Denysiuk 2020).

Je mimoriadne dôležité, aby sa jednotlivé štáty pri príprave pravidelných analýz migračnej situácie zamerali na ekonomický prínos skupín pracovných migrantov a na potreby národného hospodárstva toho-ktorého štátu. Na základe analýz uvedených faktorov je následne potrebné stanoviť regulačné a kontrolné opatrenia, ktorých primárnym cieľom by malo byť zachovanie rovnováhy pracovného trhu. V zmysle zabezpečenia riadneho plnenia nastavenej migračnej politiky je nutné, aby ju príslušné rezorty venujúce sa tejto problematike rozpracovali do akčných plánov, prostredníctvom ktorých sa spresnia konkrétne úlohy a ciele (Frkáňová 2015).

Riziká spojené s pracovnou migráciou

Problematika rizík a nebezpečenstva spojených s ekonomickou migráciou je diskutovanou témou ako zo strany odborníkov a štátnych predstaviteľov, tak aj zo strany laickej verejnosti. V snahe predchádzať negatívnym javom, ktoré môžu mať vážne dopady na jednotlivca aj spoločnosť musíme jasne definovať potenciálne hrozby a snažiť sa im aktívne predchádzať.

Ekonomickí migranti častokrát čelia nedostatočnej právnej ochrane v novej krajine, v dôsledku čoho sa stávajú obeťami nedodržiavania pracovných práv a predpisov, ktoré však v danom štáte za bežných okolností platia. Sociálne riziká sú jednou z najaktuálnejších tém, ktorým sa venuje pomerne veľký priestor, avšak aj napriek tejto skutočnosti naďalej nedokážeme efektívne bojovať napr. proti diskriminácii na pracovnom trhu. Tá predstavuje obrovský problém nielen pre zahraničných migrantov, ale dokonca aj pre isté skupiny domáceho obyvateľstva.

V kontexte Slovenskej republiky je problematickou diskriminácia rómskej populácie alebo matiek samo-živiteliek na pracovnom trhu (Wilson 2022).

Ďalším veľmi dôležitým problémom sú ekonomické riziká. Ekonomickí migranti sa v mnohých prípadoch stávajú obeťami vykorisťovania, resp. pracujú za veľmi nízke mzdy, dokonca v podmienkach, ktoré nespĺňajú legislatívne ustanovenia. Hoci je jedným z primárnych dôvodov ich odchodu zo svojej domovskej krajiny alebo regiónu vidina lepšieho života a vyššieho zárobku, častokrát sa ekonomickí migranti neskôr stávajú lacnou pracovnou silou (Almeida 2022).

Ďalším problémom je nelegálna migrácia, ktorej sprievodným javom je častokrát obchodovanie s ľuďmi. S týmto fenoménom je však veľmi úzko spojená aj nelegálna práca, nakoľko mnohí nelegálni migranti nie sú oprávnení sa zamestnať legálnou cestou. Získanie pracovného povolenia je v takých prípadoch takmer vylúčené, nakoľko by došlo k odhaleniu neoprávneného zdržiavania sa na území daného štátu. V dôsledku toho vzniká priestor pre nelegálnu prácu, kedy niektorí zamestnávateľia neľudsky využívajú takéto osoby. Ocitnú sa totiž v situácii, kedy aj napriek porušovaniu pracovných práv alebo pracovných podmienok nemajú žiadne možnosti ako sa voči tomu ohradiť⁸ (Van Nierop 2021).

Okrem priamych negatívnych dopadov na jednotlivcov môže nedostatočne koordinovaná migrácia predstavovať vážne riziko aj pre spoločnosť ako celok. Problematika migrácie vo všeobecnosti predstavuje výzvu pre vládnuce politické strany a ich predstaviteľov, nakoľko ide o tému, ktorú je možné veľmi ľahko využiť v prospech opozičných strán, ktoré si na nej vedie prilákať hlasy voličov. Už v roku 2015 upozorňovali niektorí autori (Buchláková 2015), že kroky podniknuté vo vzťahu k utečeneckej kríze budú smerodajnými pre politický vývoj v najbližších rokoch.

Na základe aktuálneho diania môžeme konštatovať, že problematika migračnej krízy sa stala predmetom mnohých predvolebných kampaní a terčom populistických predstaviteľov, ktorí však neprichádzajú s konkrétnymi riešeniami nepriaznivej situácie. Zároveň je nutné dodať, že obavy domácich obyvateľov členských štátov EÚ sú prirodzené, nakoľko takéto miešanie kultúr, zvykov a tradícií so sebou prináša značné riziká a môže viesť k potenciálnym konfliktom v spoločnosti.

Smerodajným je z týchto dôvodov predovšetkým prístup vládnych elít k riešeniu problematiky migrácie a ich schopnosť popasovať sa s výzvami, ktoré so

⁸ Nelegálna migrácia sa však primárne týka osôb z tretích krajín, teda pochádzajúcich mimo členských štátov EÚ, preto sa tejto problematike nebudeme ďalej v tejto práci venovať.

sebou prináša. Hoci môže vo výraznej miere pozitívne ovplyvniť napr. pracovný trh pomaly demograficky vymierajúcich štátov, rovnako môže viesť k nepriaznivým dopadom na spoločnosť v iných oblastiach.

1.3.2 Nepriaznivý demografický vývoj

Medzi chudobnejšie regióny vo všeobecnosti patria primárne vidiecke oblasti, z ktorých migruje veľká časť jej obyvateľstva do miest. Už na základe očakávaní spred roka 1993 sa očakávalo, že medzi rokmi 1993 až 2033 opustí približne 30 mil. obyvateľov svoje bydlisko, ktoré je situované práve na vidieku (Európsky výbor regiónov 2023).

S emigráciou obyvateľstva je spätý demografický vývoj, ktorý predstavuje negatívny faktor v tejto súvislosti. „*Vo vidieckych oblastiach sa v rokoch 2015 až 2021 podiel ľudí vo veku nad 65 rokov zvýšil o 5 %, čo je dvakrát viac ako v mestských oblastiach*“ (Európsky výbor regiónov 2023). Práve starnutie vidieckeho obyvateľstva patrí k jedným z najvýraznejších problémov, nakoľko sa v jeho dôsledku znižujú verejné investície do oblastí služieb, starostlivosti o deti, vzdelávania, ale aj verejnej dopravy, a pod. Práve tieto verejné služby však predstavujú jeden zo základných pilierov, ktoré sú potrebné na to, aby komunita prosperovala. Na základe výsledkov zo sčítania obyvateľstva z roku 2021 je zrejmé, že na území Slovenska sa nachádza až 141 tzv. mikroobcí, v ktorých žije menej ako 100 obyvateľov. Tieto obce sa naďalej kontinuálne vyľudňujú (Štatistický úrad Slovenskej republiky 2021).

Hospodárska stagnácia či úpadok predstavujú sprievodné javy zmien demografického vývoja vo vidieckych oblastiach, čím sa vytvára súbor problémov, ktoré sa priamo ovplyvňujú a na seba nadväzujú. Faktom však je, že celý proces starnutia populácie vo vidieckych oblastiach, ako aj emigrácia študentov či práceschopného obyvateľstva sú prirodzené javy, ktorým ani nie je vo výraznej miere možné zabrániť (Fáziková 2021). Jediné, čo môže štát v tejto oblasti vykonať je, že nastaví svoje politiky tak, aby život vo vidieckych a menej rozvinutých oblastiach predstavoval stále istý životný štandard a aby ľudia, ktorí nemajú ambíciu opúšťať svoje rodisko z takýchto lokalít neboli nepriamo nútení z neho migrovať.

Jednou z hlavných priorít štátu, resp. jeho vládnych predstaviteľov, by mala byť aktívna podpora vidieckych oblastí či už v zmysle finančnej pomoci vo forme verejných dotácií alebo koordinácie a pomoci v oblasti riadenia a zabezpečenia pracovných miest.

V prípade, že sa inštitúcie (európske, národné, ale aj miestne) nebudú dostatočne zaoberať problémami svojich obyvateľov, ktorí sa rozhodli na vidieku zostať, môže dôjsť k situácii, že títo obyvatelia nadobudnú pocit, že štát o nich stratil záujem. To však predstavuje potenciálnu hrozbu pre európsku demokraciu, nakoľko obyvatelia začnú prejavovať zvýšenú nedôveru v štátne inštitúcie a orgány (Fáziková 2021).

Nie je náhodou, že práve vo vidieckych oblastiach rastú politické preferencie krajnej pravice. Na základe údajov zozbieraných počas rokov 2002 až 2008 došli vedci z University of Cambridge k záveru, že „*súčasný vzor politickej dezilúzie majú svoju geografickú polohu.*“. Výskum mapoval občianske a sociálne postoje obyvateľov 30 európskych krajín (členské štáty EÚ plus Švajčiarsko, Nórsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska), pričom závery štúdie upozorňujú na vzrastajúcu nedôveru v demokraciu. Intenzita nedôvery v demokratické riadenie sa zvyšuje, ak postupujeme od mestských centier cez predmestia, dediny, resp. obce až po izolovanejšie osídľované jednotky. Zaujímavým bolo rovnako zistenie, že hoci obyvatelia vidieckych oblastí majú výrazne nižšiu úroveň dôvery v inštitúcie a politický systém tej-ktorej krajiny, je oveľa pravdepodobnejšie, že ich účasť vo voľbách bude vyššia (až o 33,5 %) ako obyvateľov žijúcich v mestách (Kenny 2021).

Protiimigračné a protieurópske názory sa najčastejšie vyskytovali medzi obyvateľmi, ktorí osídľujú predmestské oblasti, pričom za nimi nasledovali vidiecki obyvatelia. Paradoxným je zistenie, že ľudia na vidieku indikovali vyššiu mieru spokojnosti so životom ako ľudia usídlení vo veľkých mestách, avšak ich výška miery spokojnosti s demokratickými inštitúciami vykazovala nepriamu úmernosť (Kenny 2021).

Neustále sa prehĺbujúca politická polarizácia môže viesť k vypätiu situácie, čo predstavuje reálnu bezpečnostnú hrozbu. Práve vidiecke oblasti sa stali tzv. úrodnou pôdou pre nacionalistické a populistické strany, ktorých cieľom je zaujať obyvateľov apelovaním na riešenie nepriaznivých situácií, primárne v oblastiach ekonomiky či migrácie. Spoločným prvkom je odmietanie globalizácie a vyzývanie na odpojenie sa od hlavného politického prúdu (Rachmann 2023).

1.3.3 Ohrozenie demokracie v dôsledku zvyšujúcej sa miery populizmu, extrémizmu a nacionalizmu

„Historický vývoj poukazuje na skutočnosť, že rast sociálnej nerovnosti, vrstvy chudobných a nezamestnaných, absencia aktívnych opatrení potláčajúcich sociálnu exklúziu vždy viedla ku spoločenským krízam, rastu radikalizmu, populizmu a extrémizmu. Nehodno zabudnúť aj na fatálne dôsledky potláčania základných ľudských práv na základe rasovo orientovanej propagandy, alebo triedneho pôvodu“ (Bakošová 2019 str. 48).

Aktuálne svetové dianie zapríčinilo, že miera nespokojnosti európskych obyvateľov stúpa. Znižovanie miery životnej úrovne a výšky reálnych príjmov predstavuje pre veľkú časť populácie ohrozenie ich životného štandardu. V dôsledku toho miera chudoby rastie a sociálne nerovnosti sú stále viac v spoločnosti citelnejšie. Hoci udalosti z posledných rokov zapríčinili vznik nových nepriaznivých fenoménov, ktoré sa stali prioritami v oblasti riešenia a nastavovania politík, problémy spred pandemického obdobia nevymizli a EÚ ich musí riešiť súbežne popri aktuálnom vývoji.

Bagatelizácia istých spoločenských problémov na úkor iných vedie k polarizácii spoločnosti, ktorá medzi obyvateľmi zvyšuje napätie. Rétorika určitých reprezentantov moci viedla časť populácie k presvedčeniu, že momentálne nie je dôležité riešiť napr. práva menšín či klimatické problémy, pretože je dôležitejšie riešiť migráciu alebo dôsledky pandémie a vojny na ekonomiku. Dopady takejto manipulácie však predstavujú obrovské riziko pre občiansku spoločnosť a demokraciu. Hoci je využívanie strachu a hnevu obyvateľov od politikov nanajvýš nemorálne, aj napriek tomu môžeme byť v súčasnosti svedkami nárastu politických preferencií tých predstaviteľov, ktorí vo svojich prejavoch využívajú práve tento typ komunikácie.

Narastajúce obavy a neistota medzi obyvateľmi sa odzrkadľujú aj v najnovších prieskumoch, ktorých výsledkami sú zistenia, že podiel osôb, ktoré EÚ hodnotia primárne pozitívne klesol z 52 % na 47 % v priebehu roku 2023. Viac ako polovica respondentov zastáva presvedčenie, že Únia ide momentálne „nesprávnym smerom“. Negatívne výhľady do budúcnosti prevládali najmä vo Francúzsku, Grécku a na Cypre. Alarmujúcim je rovnako zistenie, že pesimistické tendencie prevládajú aj na úrovni národných štátov. Je možné konštatovať, že v členských krajinách je nedôvera vo vnútri štátu ešte vyššia ako na úrovni EÚ ako celku (Euronews 2023).

Vzostup autoritársky orientovaných lídrov môžeme sledovať po celom svete, čo má za následok zásadnú zmenu v oblasti svetovej politiky. Medzinárodný trend politiky tzv. *tvrdej ruky* sa však v súčasnosti objavuje aj v štátoch, ktorých oficiálne režimy nie sú charakterizované ako autoritárske. Konštatovanie popredného novinára a komentátora The Financial Times Gideona Rachmanna, že „*v súčasnosti sa nachádzame uprostred najhúževnatejšieho globálneho útoku na liberálne demokratické hodnoty od 30-tych rokov 20. storočia*“, nás núti sa zamýšľať nad budúcim vývojom svetového diania (Rachmann 2023 str. 3).

Hoci politický vývoj Číny, Indie alebo Spojených štátov amerických je v kontexte medzinárodných vzťahov a nástupu populizmu, autoritárstva a extrémizmu mimoriadne dôležitý (aj v súvislosti s blížiacimi sa voľbami naprieč celým svetom), v rámci tejto problematiky sa budeme aj naďalej venovať európskym štátom a členskými štátom EÚ, aby sme zachovali podstatu tematiky.

Navzdory tomu, že zaradenie bývalého britského premiéra Borisa Johnsona do zoznamu populisticky až autoritársky orientovaných vodcov predstavuje istú kontroverziu, reflektuje ideálny príklad toho, čo môže radikálne zameraná kampan napáchať.

Hlavnou témou Brexitu⁹ sa stal odpor voči masovému prisťahovalectvu do Spojeného kráľovstva, ktorého enormný nárast bol zaznamenaný už po vstupe krajín Východnej Európy do EÚ v roku 2004. Množstvo obyvateľov využilo právo voľného pohybu osôb a viac ako 2 mil. Európanov (značná časť prisťahovalcov bola z Poľska) sa presťahovali do Veľkej Británie (VB). Strašenie ohľadom príchodu vlny migrantov z Turecka po ich potenciálnom vstupe do EÚ (ktoré je v súčasnosti stále v nedohľadne) bolo účinným nástrojom ako vyvolať v obyvateľoch VB strach (Rachmann 2023).

Názory, že členstvo VB v EÚ nie je pre Britániu výhodné už ani po ekonomickej stránke neboli oprávnené, nakoľko zástancovia zotrvania v spoločenstve argumentovali práve ekonomickými výhodami. Prieskumy odhalili, že primárny dôvod za odchod z Únie, ktorí stúpenci Brexitu uvádzali bol strach zo straty národnej identity. Dokonca viac ako polovica stúpencov Brexitu uviedla, že sú ochotní znášať vážne negatívne dopady na britskú ekonomiku po uskutočnení Brexitu, pretože zachovanie národnej identity je pre nich dôležitejšie (Rachmann 2023).

⁹ Vystúpenie Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z EÚ.

V súvislosti s našou problematikou je nevyhnutné poznamenať, že Boris Johnson bol starostom mesta Londýn počas rokov 2008 až 2016. Faktom však je, že obyvatelia urbánnych častí Británie, medzi ktoré patrí aj Londýn, hlasovali v referende v roku 2016 v oveľa nižšej miere za odchod Británie z EÚ, ako obyvatelia vidieckych oblastí. Paradoxne však ide práve o urbánne časti VB, ktoré sú migráciou a prisťahovalectvom najviac zasiahnuté. V hospodársky zaostalejších regiónoch Británie, ktoré sú výrazne poznačené stratou priemyslu prevláda presvedčenie, že za oslabením hospodárstva štátu môže do veľkej miery migrácia, ktorá negatívne ovplyvňuje britskú ekonomiku. Boris Johnson sa spoločne s Michaelom Goveom¹⁰ preto v kampani za Brexit zamerali na nespokojných obyvateľov z chudobných častí Británie, ktorých frustráciu a hnev využili v prospech dosiahnutia svojho cieľa (Henley 2019).

Kampaň viedla k relatívne nečakanému výsledku, kedy 51,89 % obyvateľov hlasovalo za odchod VB z EÚ, čím sa referendum stalo platným a úspešným. Referendum bolo však len prvým krokom k spusteniu procesov, ktoré mali skutočne zabezpečiť odchod Británie z európskeho spoločenstva. Rezignácie premiérov, zmeny vo vedeniach, dlhé rokovania a stanovania podmienok odchodu boli ťažkým obdobím, ktorým si VB od roku 2016 prechádzala, a stále prechádza (Rachmann 2023).

Hoci formálny a oficiálny odchod Britov z EÚ nastal až v roku 2020, už 3 roky po tomto odchode verejné prieskumy naznačujú, že obyvatelia VB nie sú spokojní s konaniami vlády a výsledkami, ktoré im mal Brexit garantovať. Až 63 % z opýtaných, ktorí hlasovali za odchod Británie z EÚ považuje Brexit v súčasnosti za neúspech. Zo zistení prieskumu YouGov vyplýva, že 58 % z voličov, ktorí hlasovali za Brexit si momentálne myslí, že vláda nezvláda riadenie procesu Brexitu. V niektorých prieskumoch toto číslo stúpa až na 83 % (McDonald 2023).

Množstvo obyvateľov, ktorí hlasovali za Brexit v súčasnosti nevnímajú, že by sa situácia v oblasti migrácie a prisťahovalectva akýmsi spôsobom zlepšila, pretože vláda v skutočnosti nedisponuje nástrojmi na efektívne riešenie tejto problematiky. Práve naopak, drvivá väčšina z nich pociťuje nárast cien z dôvodu inflácie, ktorú Brexit zapríčinil. Odborníci a analytici potvrdzujú tvrdenia, že Brexit doteraz nedokázal zvrátiť

¹⁰ Britský politik, ktorý od roku 2005 zastával pozíciu poslanca v Dolnej snemovni britského parlamentu a od roku 2022 je ministrom pre medzivládne vzťahy (Minister for Intergovernmental relations) (Michael Gove 2024).

a riešiť nepriaznivé fenomény, ktoré boli predmetom kampane za Brexit. Z analýz dokonca vyplýva, že niektoré z týchto problémov Brexit ešte prehĺbil (Helm 2023).

V kontexte EÚ predstavuje Brexit precedens, ktorý môže slúžiť ako príklad pre členské štáty, ktoré riešia obdobné problémy ako VB. S podobnými problémami ohľadom nespokojnosti domáceho obyvateľstva vo vzťahu k riešeniu a riadeniu migrácie, dopadov pandémie na ekonomiku a zvyšovaniu cien tovarov a služieb zápasí takmer každý členský štát. Je mimoriadne náročné nastaviť politiky tak, aby bezpečnosť a spokojnosť domáceho obyvateľstva bola prioritou národných štátov a EÚ ako celku, a zároveň aby sme ako vyspelé spoločenstvo pomáhali riešiť nepriaznivé aspekty svetového diania, ktoré sprevádzajúce javy negatívne ovplyvňujú samotný vývoj v Európe.

Obavy, že v jednotlivých členských štátoch EÚ budú k moci prostredníctvom volieb postupne prichádzať predstavitelia nacionalistického populizmu sú opodstatnené. Vlády Viktora Orbána v Maďarsku či talianskej premiérky Giorgie Meloni predstavujú značnú kontroverziu, nakoľko ich vyjadrenia, kroky, ale aj vyhrážky vo vzťahu k EÚ poukazujú na vnútornú nejednotnosť členských štátov. Narušenie stability a priateľských vzťahov medzi členskými štátmi však predstavuje obrovské riziko, ktoré by mohli potenciálni nepriatelia využiť vo svoj prospech (Brzozowski 2023).

Poľské parlamentné voľby, ktoré sa odohrali koncom roku 2023 preto predstavovali dôležitý aspekt politického vývoja EÚ. Hoci strana Právo a Spravodlivosť (PiS) vyhrala voľby v októbri 2023, z dôvodu nezískania väčšiny nedokázala zostaviť koalíciu, a preto premiérsku pozíciu prebral Donald Tusk so svojou Občianskou platformou. Išlo o pozitívny výsledok pre pro-európsky orientovaných voličov, ktorí sa v prípade opätovnej vlády PiS obávali zachovania reputácie Poľska v rámci Únie (Zmušková 2023b).

Od roku 2015 je totižto poľským prezidentom Andrzej Duda, ktorý bol prezidentským kandidátom strany PiS. Tá si súbežne s parlamentnými voľbami v roku 2015 upevnila moc práve na základe svojej kampane, ktorú viedla primárne proti utečeneckej kríze. Strana sa však okrem iného orientuje aj na najkonzervatívnejšiu formu katolicizmu, pričom počas obdobia svojej vlády prijala kontroverzné reformy, ktoré narušili vzťah Poľska s Bruselom, keďže boli v rozpore so základnými princípmi EÚ. Strana sa primárne zameriava na koncentráciu obyvateľov na vidieku a v malých mestách, ktorých zaujala svojou rétorikou o skorumpovaných elitách a „*predávania krajiny cudzincom*“ (Zmušková 2023b).

Veľmi podobne ako v prípade Brexitu, tak aj v súvislosti s poľskými parlamentnými voľbami sa opäťovne stretávame s problematikou využívania hospodársky zaostalejších regiónov. Ide o strategický vzorec získavania moci populisticky orientovaných strán. Rovnaký faktor „využívania vidieckych oblastí“ na šírenie strachu a nenávisť môžeme sledovať aj v iných štátoch EÚ, pričom ani Slovensko nie je výnimkou.

Fakt, že za nepriaznivú situáciu v slovenských regiónoch môže aj 12 rokov vládnutia strany Smer-SD, ktorá nedokázala nastaviť regionálnu politiku tak, aby hospodársky zaostalejšie regióny dokázali napredovať, nás vedie k zamysleniu, prečo obyvatelia z týchto častí Slovenska volili v septembrových parlamentných voľbách 2023 v jasnej prevahe práve túto stranu. Naopak, vo veľkých mestách ako Bratislava alebo Košice jasne prevažovali voliči Progresívneho Slovenska (PS) (Colombova 2023).

Počas francúzskych prezidentských volieb tvorili v roku 2017 a v roku 2022 voličskú základňu Emanuela Macrona vzdelaní liberáli prevažne zo strednej triedy a pochádzajúci z mestských oblastí. Ide teda presne o tú skupinu ľudí, ktorá v roku 2016 hlasovala počas referenda za zotrvanie VB v EÚ. Voliči bielej rasy z robotníckej triedy pochádzajúci z vidieckych oblastí volili počas francúzskych prezidentských volieb naopak Marine Le Penovú, ktorá otvorene vystupuje proti migrácii a odmieta kompromis v otázke riešenie tejto problematiky (Rachmann 2023).

Situácia je však vážna aj v Nemecku, nakoľko pravicovo-extrémistickej strane Alternatíva pre Nemecko (AfD) kontinuálne rastú preferencie. Po utečeneckej kríze v roku 2015 táto strana pritvrdila a jej členovia mali dočinenia s neonacistickými témami. V súčasnosti ju možno charakterizovať ako protiimigračnú a xenofóbnu stranu, ktorej jeden z popredných lídrov, Björn Höcke, verejne a otvorene odsúdil pamätník holokaustu, ktorý sa nachádza v Berlíne. Bol dokonca obvinený, že vo svojich prejavoch používa skryté odkazy na prejavy predstaviteľov nacistického Nemecka, konkrétne na Adolfa Hitlera, či Josepha Goebbelsa. Aj napriek týmto skutočnostiam, strana AfD získala v posledných voľbách v častiach východného Nemecka až 25 percentnú podporu (Rachmann 2023).

Alarmujúcim je fakt, že v januári tohto roku začala podpredsedníčka strany AfD Alice Weidelová otvorene hovoriť o potenciálnom usporiadaní referenda o odchode Nemecka z EÚ po vzore Brexitu. Hoci nemecké prieskumy naznačujú, že drvivá väčšina Nemcov neschvaľuje odchod Nemecka z EÚ, takéto iniciatívy predstavujú

obrovské riziko pre európske spoločenstvo. Snaha AfD o reformu EÚ a obmedzovanie právomocí Európskej komisie je varovným signálom, že hlavní predstavitelia EÚ budú v blízkej budúcnosti čeliť obrovským výzvam v snahe zachovať stabilitu a mier v rámci spoločenstva (TASR 2024).

V snahe aktívneho predchádzania zhoršovania situácie ohľadom zvyšovania preferencií politických strán, ktoré otvorene a verejne presadzujú praktiky, ktoré presahujú medze demokratického režimu musíme posilňovať regionálne záujmy a nastaviť regionálnu politiku tak, aby sme dokázali zvyšovať životnú úroveň a štandard v daných lokalitách.

Negatíva, ktoré so sebou globalizácia prináša sú zjavné a s určitosťou predstavujú sociálne a ekonomické riziká, ktoré je potrebné skúmať a správnymi politikami koordinovať. Medzinárodný vývoj, ktorý je prirodzený z dôvodu technologického a spoločenského progresu je však nezvratný, preto populistické vyjadrenia niektorých politikov, že zvrátia, resp. zastavia migráciu, rast cien a zachránia národnú identitu sú povrchné a nereálne. Minimálne v medziach demokracie nie je možné úplne zabrániť takémuto vývoju, z dôvodu čoho vyhlásenia tohto typu môžu predstavovať ohrozenie demokracie. Kroky a procesy, ktoré by viedli k dosiahnutiu vyššie uvedených cieľov by boli fakticky charakteristickejšie pre totalitné režimy.

2 Nástroje EÚ vo vzťahu k znižovaniu regionálnych rozdielov

Výrazné disparity medzi jednotlivými regiónmi EÚ môžu viesť k potenciálnym rizikám spojeným s ohrozením stability a fungovania samotného spoločenstva. Znižovanie regionálnych rozdielov je preto jedným z primárnych cieľov EÚ a jej členských štátov, pričom regionálna politika sa realizuje na národnej, regionálnej, ale aj nadnárodnej úrovni.

Národné koncepcie členských štátov obsahujú rozličné opatrenia a iniciatívy na znižovanie regionálnych rozdielov, pričom cieľom stanovených regulačných rámcov je zlepšovanie kvality života občanov aj v menej rozvinutých oblastiach, v ktorých nedochádza k dostatočnému zvyšovaniu hospodárskeho rastu prirodzeným vývojom (Európsky parlament 2019).

Na základe praktických skúseností je však nutné konštatovať, že znižovanie regionálnych rozdielov je mimoriadne zložitý proces, nakoľko si vyžaduje zásahy do takmer každej oblasti spoločenského a politického života. Je potrebné sa zamerať na modernizáciu vzdelávacieho systému, zlepšovať podnikateľské prostredie, podporovať malé a stredné podniky, budovať infraštruktúru, podporovať výskum a inovácie, a takisto správne nastaviť sociálnu politiku štátu (Pina 2022).

Z týchto dôvodov je pre členské štáty EÚ výhodou, že okrem individuálneho prístupu k riešeniu problému regionálnych rozdielov majú prístup k nástrojom EÚ, ktoré im umožňujú efektívnejšie bojovať proti ich negatívnym dopadom. Primárne ide o finančnú a technickú pomoc vo forme štrukturálnych fondov, poradenskej činnosti, vzdelávania, či rôznych iniciatív. Jednotlivé opatrenia, odporúčania a politiky sú zo strany EÚ navrhnuté tak, aby pomáhali členským štátom vyrovnávať regionálne rozdiely a aby podporili trvalo udržateľný rozvoj vo všetkých jej regiónoch (Európsky parlament 2019).

2.1 Regionálna a kohézna politika EÚ

Regionálna politika EÚ predstavuje súbor opatrení, ktorých cieľom je podpora hospodárskeho, sociálneho a regionálneho rozvoja. Jej výsledkom má byť znižovanie regionálnych disparít naprieč celým územím EÚ. Primárnymi nástrojmi regionálnej politiky sú vyčlenené financie v podobe rôznych investičných stimulov, smerujúcich do

budovania infraštruktúry, zlepšovania konkurencieschopnosti regiónov, či zvyšovania vzdelanostnej úrovne obyvateľov (TASR 2023b).

Dôležitou súčasťou regionálnej politiky EÚ je aj tzv. politika súdržnosti, ktorá sa vo svojich opatreniach špecifikuje na chudobnejšie a menej rozvinuté regióny. Vo všeobecnosti možno hodnotiť, že v rámci rozpočtu Únie patrí kohézna politika medzi jednu z najvýznamnejších investičných politík. V stanovenom období na roky 2014 – 2020 bolo v rámci kohéznej politiky EÚ vyčlenených necelých 352 mld. eur, čo predstavuje približne jednu tretinu z celkového rozpočtu EÚ za dané obdobie. Táto skutočnosť indikuje reálny záujem EÚ riešiť neprimerané regionálne rozdiely naprieč členskými štátmi (Matuščáková 2016).

Od roku 2021 začalo plynúť nové stanovené obdobie, konkrétne na roky 2021 – 2027. Opatrenia na dané obdobie predstavujú ambicióznejšie ciele a ich primárnou úlohou je pomôcť regiónom zotaviť sa z pandémie Covid-19, vytvoriť nové pracovné miesta, zmierniť sociálne nerovnosti a etablovať sa na ekologické riešenia. Na dané obdobie bolo v oblasti kohéznej politiky vyčlenených zatiaľ viac ako 370 mld. eur, ktoré majú v blízkej budúcnosti výrazne pomôcť členským krajinám dosiahnuť ciele vo vyššie spomenutých oblastiach (Európska investičná banka 2024).

Regionálna politika EÚ sa primárne realizuje prostredníctvom troch fondov, a to: Kohézneho fondu (KF), Európskeho fondu regionálneho rozvoja (EFRR) a Európskeho sociálneho fondu (ESF). Finančné prostriedky z týchto troch fondov smerujú do regiónov s cieľom rozvíjať a zlepšovať hospodársku situáciu a životnú úroveň ich obyvateľov, pričom každý z fondov sa zameriava na konkrétne špecifické oblasti. EFRR podporuje vyrovnaný a súdržný rozvoj v jednotlivých regiónoch EÚ, KF sa naopak orientuje na podporu v oblasti environmentálnych projektov a zelenej dopravy¹¹, a projekty v oblasti zamestnanosti a rozvoja ľudského kapitálu spadajú pod ESF. Okrem týchto troch základných fondov však existujú aj ďalšie menšie fondy, ako napr. Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka (EPFRV) či Európsky námorný a rybársky fond (ENFR) (Euractiv Slovensko 2019).

Rozpočtový plán kohéznej politiky na obdobie 2021 – 2027 sa zameriava aj na nové prioritné oblasti, ktoré v predchádzajúcom rámcovom období neboli jeho primárnou súčasťou. Ide o migráciu a s ňou spojenú dôraznejšiu ochranu a kontrolu hraníc, pričom rozhodujúcou bude aj následná integrácia migrantov. Okrem spoločných

¹¹ O finančnú podporu z KF však môžu žiadať iba regióny, ktoré spadajú do kategórie menej rozvinutých oblastí (Euractiv 2019).

cieľov v oblasti migrácie a integrácie dáva Európska komisia väčší dôraz na podporu vedy a výskumu, mobilitu študentov, ale aj ochranu demokratických hodnôt a právneho štátu. Ide o oblasti, ktoré vo svojej podstate výrazne ovplyvňujú životnú úroveň a hospodársky rast regiónov, z dôvodu čoho je ich zaradenie do oblasti regionálnej politiky veľmi dôležité (Koreň 2018).

Významnou súčasťou regionálnej politiky je aj podpora udržateľného a inteligentného rastu regiónov, pričom kohézna politika na vyčlenené obdobie má za cieľ zefektívniť a zosúladiť investície súvisiace s prechodom na klimatickú neutralitu a zelenú transformáciu. Medzi ambiciózne ciele patrí napr. presmerovanie aspoň 30 % z regionálneho financovania na opatrenia súvisiace so zmenou klímy (Európsky parlament 2021).

Predmetným prvkom v tomto procese je aj eliminácia fosílnych palív a jadrovej energie, pričom práve *Fond pre spravodlivú transformáciu* sa špecifikuje na podporu regiónov, ktoré sú priamo závislé od výroby fosílnych palív a ktoré môžu zmeny v oblasti prechodu na klimatickú neutralitu výrazne hospodársky a ekonomicky zasiahnuť. Všetky tieto opatrenia súvisia s posilnením systému verejného zdravia a snahou pomôcť regiónom zotaviť sa z pandémie Covid-19. Priamym nástrojom určeným na pomoc odvetviam zasiahnutých koronakrízou je finančný balík *ReactEU* vo výške 55 mld. eur (Európska komisia 2020).

V súvislosti s trvalo udržateľným rastom je rovnako nevyhnutné spomenúť podporu podnikateľského prostredia, resp. malých a stredných podnikov (MSP). Prostredníctvom rôznych programov riadených na regionálnej a národnej úrovni majú podnikatelia možnosť sa uchádzať o finančnú pomoc vo forme grantov a pôžičiek. Dôležitým nástrojom sú však aj rôzne opatrenia nefinančnej pomoci, ako napr. služby na podporu podnikania, programy, poradenstvo, a pod. (Európska komisia 2024c).

Regionálna politika EÚ spadá pod sekciu Generálneho riaditeľstva pre regionálnu a mestskú politiku (REGIO). Ide o skupinu s približne 700 odborníkmi na oblasť kohéznej politiky, ktorí pôsobia pod Európskou komisiou. Spolupráca so subjektmi na národnej úrovni tvorí dôležitú súčasť ich činnosti, nakoľko práve prostredníctvom odporúčaní a praktických znalostí regionálnych subjektov dokážu odborníci na úrovni EÚ posúdiť potreby regiónov a nastaviť finančné prostriedky z dlhodobého hľadiska (Európska komisia 2024a).

2.2 Efektívne čerpanie eurofondov ako nevyhnutný prvok regionálnej politiky štátov

Eurofondy predstavujú hlavný finančný nástroj EÚ na realizáciu kohéznej politiky a sú rozdelené na základe jednotlivých programových období, ktoré trvajú po dobu 7 rokov. V rámci programových období si členské štáty stanovujú svoje ciele, priority, a takisto rozpočet – tzv. viacročný finančný rámec. Na aktuálne programové obdobie 2021 – 2027 bolo spoločne s viacročným finančným rámcom prijatý nástroj *NextGenerationEU*, prostredníctvom ktorého EÚ poskytne financie vo výške 1,8 bilióna eur na zotavenie sa z dopadov pandémie Covid-19 (Eurofondy 2024a).

Proces stanovovania a prerozdelenia eurofondov prebieha na úrovni národných štátov s Európskou komisiou, s ktorou sa musia dohodnúť na prioritných oblastiach financovania. Štát vypracuje operačné programy, resp. strategické rámce, v ktorých sa špecifikuje realizácia stanovených cieľov. Európska komisia musí následne navrhnuté operačné programy schváliť a orgány na úrovni štátu nastavia výberové procesy s výzvami, na ktoré sa môžu oprávnení žiadatelia hlásiť. Vybrané projekty sú schválené na základe splnenia podmienok a kritérií. Vo výberovom procese projektov môže Komisia zastávať poradnú úlohu, avšak so štátom komunikuje prevažne len v prípadoch nezrovnalostí (Európska komisia 2017).

Riadiace orgány majú na Slovensku povinnosť dohliadať na transparentné a efektívne využívanie európskych finančných prostriedkov, pričom Slovenská republika čelila za posledné roky kritike¹² z dôvodu neschopnosti efektívneho čerpania eurofondov. „*Ak členská krajina na konci každého roka nepredloží Európskej komisii žiadosť o platbu za realizované projekty v stanovenom objeme financií, eurofondový rozpočet krajiny sa o túto sumu zníži*“ (Európska komisia 2017).

Problematiku neefektívneho čerpania eurofondov sa rozhodla riešiť bývalá ministerka investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Veronika Remišová za vlády Eduarda Hegera, na ktorú rovnako nadviazala aj úradnícka vláda na čele s premiérom Ľudovítom Ódorom. MIRRI SR si teda v priebehu uplynulých rokov na čele s viacerými predstaviteľmi stanovilo za jeden z primárnych cieľov zefektívniť čerpanie eurofondov na Slovensku (TASR 2023c).

¹² Tomek 2022; Jurek 2022

Bývalá podpredsedníčka vlády SR pre plán obnovy a odolnosti a využívanie eurofondov Lívia Vašáková, zastávala presvedčenie, že pre efektívne čerpanie eurofondov je nevyhnutná spolupráca so samosprávnymi jednotkami. Slovenská republika mala počas jej úradovania v roku 2023 obrovský investičný dlh, ktorý v tom období dosahoval približne 40 mld. eur. Efektívne využívanie európskych peňazí však môže viesť k znižovaniu investičného dlhu (TASR 2023c).

Naše susedské štáty, Česká republika a Poľsko, patria naopak k jedným z najlepších krajín EÚ, ktoré dokážu využívať eurofondy takmer na maximum. Cieľom hlavných predstaviteľov úradníckej vlády v tejto oblasti¹³ bola inšpirácia a implementovanie praktických skúseností susedských štátov do slovenskej politiky čerpania eurofondov. Úspešnosť Českej republiky (ČR) podľa L. Vašákovvej pramení najmä z dôvodu, že ČR neoveruje všetky výdavky spojené s čerpaním eurofondov na 100 %, čo má v kontexte Slovenska za následok veľmi zložitý a pomalý byrokratický proces. Ďalším dôležitým faktorom je dĺžka otvorenia jednotlivých výziev, nakoľko v ČR sú výzvy otvorené takmer počas celého programového obdobia (TASR 2023d).

„Slovensko je aktuálne v čerpaní starých eurofondov na 22. mieste s bilanciou čerpania takmer 76 %, zatiaľ čo Česko využilo už takmer 92 % zo svojej alokácie a v rámci celej EÚ je v čerpaní na treťom mieste“ (TASR 2023d). Dôležitým prvkom českého čerpania eurofondov je regionálny princíp. O projektových aktivitách a ich financovaní rozhodujú vo veľkej miere práve samotné regióny, ktoré dokážu najlepšie určiť prostriedky potrebné na realizáciu daného projektu. Práve takáto systematická zmena by mala viesť aj v kontexte Slovenska k zefektívneniu čerpania eurofondov (Benko 2023).

Dôležitým prvkom bolo odstraňovanie mimoriadne prísnych podmienok pre žiadateľov, ktoré boli častokrát sprevádzané zdĺhavým a zaťažujúcim byrokratickým procesom. Stanovené podmienky boli na Slovensku však nad rámec podmienok EÚ, z dôvodu čoho neexistovali dostatočné argumenty, ktoré by potvrdzovali opodstatnenosť tak prísneho procesu prerozdeľovania európskych financií (Benko 2023).

Jednou z najzásadnejších zmien čerpania eurofondov je redukcia riadiacich štruktúr na tretinu (z pôvodných viac ako tridsať), a takisto stanovenie jedného programu, namiesto šiestich. Eurofondy sú momentálne spravované cez *Program*

¹³ Bývalý minister investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Peter Balík a bývalá podpredsedníčka slovenskej vlády pre plán obnovy a odolnosti a využívanie eurofondov Lívia Vašáková.

Slovensko, prostredníctvom ktorého sa následne prerozdeľujú peniaze a priradia k jednotlivým projektom. Kontrola verejného obstarávania v rámci Programu Slovensko bude podľa nových usmernení vykonávaná už len jedným orgánom, a to Úradom pre verejné obstarávanie (Eurofondy 2024b).

Program Slovensko sa špecifikuje primárne na oblasti konkurencieschopnejšieho a inteligentnejšieho Slovenska (1,9 mld. eur); energetickej efektívnosti (4,2 mld. eur); rozvoja infraštruktúry (2 mld. eur); prístupného pracovného trhu, inkluzívneho a kvalitného vzdelávania (3,3 mld. eur); ale aj spravodlivej transformácie (441 mil. eur), ktorá bude mať v súvislosti s prechodom na uhlíkovú neutralitu značné dopady na hospodárske, sociálne, ale aj environmentálne oblasti regiónov. V rámci programu Slovensko sa celkovo vyčlenilo 13 mld. eur, ktoré môžeme počas rámcového obdobia na roky 2021 – 2027 využiť v prospech slovenských regiónov a ich obyvateľov (Eurofondy 2024b).

Zjednodušenie postupov a zjednotenie pravidiel pre sprostredkovateľské a riadiace orgány vnímame ako mimoriadne prínosné, nakoľko reforma eurofondov bola v kontexte Slovenskej republiky viac ako nevyhnutná. Aj napriek značným pokrokom, ktoré boli v danej oblasti za vlády Igora Matoviča, resp. Eduarda Hegera a Ľudovíta Ódora podniknuté, je Slovenská republika ešte stále na dlhej ceste k dosiahnutiu cieľa efektívneho čerpania eurofondov.

V tejto súvislosti je však rovnako nevyhnutné poukázať na nový mechanizmus podmieňovania eurofondov, ktorý súvisí s dodržiavaním základných pilierov a princípov spoločenstva. Inými slovami, štáty, ktoré nebudú rešpektovať a dodržiavať základné princípy Únie, môžu čeliť obmedzeniu alebo zníženiu prístupu k financiam z rozpočtu EÚ. Rozsah obmedzení sa bude odvíjať od rozsahu a závažnosti nedostatkov súvisiacich s dodržiavaním zásad právneho štátu. Toto uznesenie EÚ reaguje na zhoršujúcu sa situáciu naprieč členskými štátmi EÚ v tejto oblasti, a pramení z obavy ohrozenia nezávislosti súdnictva, zvyšovania miery korupcie a podvodov s európskymi finančnými zdrojmi (Koreň 2018).

Prijatie novely Trestného zákona v priebehu februára tohto roku spôsobilo na Slovensku, ale aj v samotnej EÚ značnú kontroverziu. Slovensko sa dostalo v rámci nového mechanizmu podmieňovania eurofondov pod výraznejšiu kontrolu, nakoľko si zmeny v trestných kódexoch vyžadujú zvýšenú mieru pozornosti. Slovensku hrozí

nielen zastavenie eurofondov, ale aj vysoké pokuty alebo pozastavenie Plánu obnovy¹⁴, nakoľko sú peniaze z neho podmienené prijatím tzv. míľnikov, ktoré ak štáty nedodržia, môžu prísť o financovanie z Plánu obnovy (Geist 2024).

Európska komisia spracovala predbežnú analýzu, ktorej záverom je, že zmeny podniknuté zo strany Slovenska ohrozujú finančné záujmy EÚ a porušujú chartu základných práv, konkrétne článok o práve na spravodlivý proces. Európska prokuratúra zastáva stanovisko, že situácia sa nedá riešiť inými efektívnejšími nástrojmi, z dôvodu čoho by mala byť Európska komisia povinná vo vzťahu k SR spustiť mechanizmus podmienenosti eurofondov (Zmušková 2024).

Listy od Európskej komisie majú momentálne neformálny charakter, oficiálne sú komunikované prostredníctvom mechanizmu *EU Pilot*, ktorý sa používa pri potenciálnych porušeníach práva EÚ. Ide o neformálny dialóg, ktorý má viesť buď k vyriešeniu daného problému, alebo môže pomôcť Európskej komisii s jasnejšou identifikáciou porušenia práva EÚ, ktoré si následne vyžaduje začatie konania o porušení. EU Pilot je teda mechanizmom, ktorý dáva šancu vládam členských štátov zvrátiť začatie oficiálnych procesov, a napraviť tak svoje rozhodnutia, ktoré idú proti základným princípom spoločenstva (Európska komisia 2023).

Nakoľko prijaté zmeny v zákonoch ešte nevstúpili oficiálne do platnosti, slovenská vláda má šancu zmeniť samotný obsah a tým zabrániť zmrazeniu eurofondov. Ak novela vstúpi do platnosti hrozí, že Európska komisia navrhne zmrazenie istého objemu peňazí, primeranému hrozbe plynúcej zo zmeny v zákonoch. Dôležité je v tejto súvislosti dodať, že o zmrazení eurofondov rozhodujú samotné členské štáty, a to prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny (minimálne 15 z 27 štátov). V tomto bode sa vytvára priestor pre diplomatické rokovania, ktorých cieľom bude presvedčiť štáty v počte aspoň blokujúcej menšiny o dobrých zámeroch. V nadväznosti na aktuálnu situáciu je však úspešnosť takéhoto lobingu veľmi nízka (Zmušková 2024).

Ak Európska komisia spustí mechanizmus pozastavenia eurofondov a vláda Slovenskej republiky bude mať pocit, že Komisia na to nemala dostatočné právo, Slovensko sa môže obrátiť na Súdny dvor EÚ. Faktom ostáva, že Európska komisia použila mechanizmus *infringementu* len raz, a to vo vzťahu k Maďarsku, ktorému

¹⁴ Plán obnovy je dokument, ktorý vznikol v reakcii na pandémiu Covid-19 a jej dôsledkov na členské štáty EÚ. Zameriava sa na kľúčové problémy a podporuje reformy a investície, ktoré pomôžu opätovne zvýšiť životnú úroveň v EÚ (Plán Obnovy 2021).

zmrazila približne pätinu eurofondov¹⁵. Ak by teda došlo k podniknutiu takéhoto kroku vo vzťahu k Slovensku, išlo by vôbec druhýkrát o podniknutie takýchto závažných krokov zo strany EÚ (Jurek 2022).

2.3 Paradiplomatické aktivity členských štátov EÚ

Rastúca miera významu a vplyvu regionálnych a miestnych subjektov pri tvorbe zahraničnej politiky národných štátov predstavuje dôležitý precedens v posilňovaní ich kompetencií vo vzťahu k medzinárodným, resp. medziregionálnym aktivitám. Tento druh aktivít sa nazýva *paradiplomacia* a jej hlavným cieľom je rozvíjať väzby jednotlivých regiónov, miest a obcí so zahraničnými aktérmi, či už štátneho alebo neštátneho charakteru (Kamiński 2022).

Vo vzťahu k paradiplomacii sa môžeme stretnúť aj s ďalšími pojmami, pomenúvajúcimi tento typ aktivít. Holmes (2020) pracuje s pojmom *viacvrstvová diplomacia*, avšak Barber (2013) využíva v súvislosti so zahraničnými, resp. cezhraničnými aktivitami miest pojem *mestská diplomacia*. Paradiplomacia je však pojmom, ktorý pomenúva širší proces tzv. pluralizácie diplomacie, kedy sa diplomatické inštitúcie a praktiky neobmedzujú len na tradičnú medzinárodnú diplomaciu (Cornago 2013).

Dôležitosť a potenciál paradiplomatických aktivít sa preukázali za posledné obdobie najmä v súvislosti s problematikou zmeny klímy či migrácie. Jednotlivé regióny nadviazali partnerstvá v snahe efektívnejšie riešiť dané oblasti, ktoré sa častokrát týkajú dvoch alebo viacerých územných jednotiek prekračujúcich hranice jedného štátu. Vyššia angažovanosť subštátnych subjektov do politických procesov takýchto rámcov je preto plne relevantná a opodstatnená (Müller 2021).

V tejto súvislosti je dôležité dodať, že hoci význam paradiplomatických aktivít za posledných 30 rokov výrazne vzrástol, paradiplomacia nedokáže nahradiť tradičnú diplomaciu. Rozdiely medzi diplomaciou a paradiplomaciou môžu prameniť v protokolárnych a formálnych aspektoch, avšak z hľadiska praktického výkonu či organizácie ide v praxi väčšinou o minimálne rozdiely. Spolupráca subjektov na úrovni tradičnej diplomacie a subjektov, ktoré zastávajú významnú úlohu v regionalizácii, môže viesť k efektívnosti výkonu na oboch úrovniach (Pajtinka 2008).

¹⁵ (Zavřel 2022).

Subštátne subjekty môžu aktivity tohto typu vykonávať rôznymi spôsobmi, napr. prostredníctvom vytvárania sieťových skupín - rozličné asociácie (Asociácia holandských samospráv); výbory (Európsky výbor regiónov); ale aj rady (Rada európskych samospráv a regiónov, skratene CEMR); a pod. Združenia tohto typu umožňujú mestám a obciam vyjadriť ich názory a presadiť konkrétne záujmy pri tvorbe politik (Kamiński 2022).

Obce, mestá a regióny zohrávajú dôležitú úlohu aj pri plnení cieľov Európskej susedskej politiky (ESP). Výbor regiónov vytvoril v tejto súvislosti dve hlavné inštitucionálne platformy, ktoré majú slúžiť na politický dialóg v rámci realizácie ESP. Prvou platformou je *Konferencia regionálnych a miestnych orgánov pre Východné partnerstvo (CORLEAP)*, skratene Východné partnerstvo. Miestne a regionálne orgány členských štátov EÚ a pridružených krajín partnerstva (Arménsko, Gruzínsko, Azerbajdžan, Moldavsko a Ukrajina) majú možnosť diskutovať o prínose a potenciáli regiónov a miest a ich vplyve na rozvoj Východného partnerstva (Európsky výbor regiónov 2024a).

Druhou platformou je *Zhromaždenie miestnych a regionálnych volených zástupcov z EÚ a jej stredomorských partnerov*, skratene ARLEM. Partnerskými krajinami sú Alžírsko, Egypt, Maroko, Turecko, Tunisko, Bosna a Hercegovina, Albánsko, Jordánsko, Izrael, Mauretánia, Libanon, Palestína, Čierna Hora, Monako. Členstvo Sýrie je momentálne pozastavené a Severné Macedónsko s Líbyou sa zúčastňujú zasadnutí a rokovaní ako pozorovatelia. Primárnym cieľom združenia je podpora medziregionálnej spolupráce, miestnej demokracie, integrácie, ale aj súdržnosti partnerských krajín a ich regiónov. Dôležitou premennou je rovnako podpora viacúrovňového riadenia a decentralizovanej spolupráce (Európsky výbor regiónov 2024b).

V rámci partnerstiev CORLEAP a ARLEM dokážu mestá a regióny EÚ pozitívne ovplyvňovať vývoj v daných lokalitách, ktorý súvisí napr. s vnútornými reformami či budovaním kapacít na regionálnej a miestnej úrovni. Dobrým príkladom je spolupráca s ukrajinskými subštátnymi jednotkami, ktorým miestne orgány EÚ pomohli od roku 2015 nastaviť podmienky pre opatrnú decentralizáciu moci. Diplomati z členských štátov EÚ vidia v decentralizácii moci nástroj, prostredníctvom ktorého je možné priamo znižovať mieru napätia či korupcie, ktoré v kontexte Ukrajiny predstavujú vážny problém. Decentralizácia moci má rovnako pozitívny dopad aj na menšiny, ktorým by sa mali v dôsledku decentralizačného procesu garantovať ich

jazykové práva a riadny prístup k zdravotnej starostlivosti. Vo všeobecnosti ide o proces, ktorý podporuje demokratizáciu spoločnosti (Kamiński 2022).

Ďalším zaujímavým príkladom paradiplomatických aktivít je spolupráca Európskeho výboru regiónov a jeho subjektov s Líbyjskými subštátnymi orgánmi. Líbya si od roku 2011 v dôsledku pádu diktátorského režimu Muammara Kaddáfího, prechádzala vážnymi spoločenskými zmenami, ktoré viedli k nestabilite politického režimu. Konflikty a boje, ktoré zasiahli krajinu v dôsledku nepriateľských vzťahov medzi rôznymi ozbrojenými skupinami viedli k rozpadu bezpečnostných štruktúr a viaceré politické frakcie začali zápasť o moc. Vlny protestov, ktoré vznikli ako dôsledok Arabskej jari naprieč štátmi Severnej Afriky a Blízkeho východu mali rôzne dopady na spoločnosti jednotlivých štátov, avšak o úspešnosti pokusov o zrušenie diktátorských režimov vo všeobecnosti nemožno hovoriť (Britannica 2024).

Do procesov súvisiacich so snahou stabilizovať situáciu v Líbyi sa zapojili aj zástupcovia Organizácie Spojených národov (OSN), avšak ich reálny dosah na zlepšenie situácie bol minimálny. Naopak, boli to práve európske mestá, ktoré prostredníctvom Európskeho výboru regiónov dokázali nadobudnúť úzke partnerstvá a politické vzťahy s líbyjskými mestami a subštátnymi orgánmi. Na základe iniciatívy európskych miest boli predstavitelia líbyjských miest pozvaní do Bruselu, v ktorom sa rokovalo o procesoch zmiernenia a podporenia spolupráce medzi nimi. To značí, že európske mestá zohrali dôležitú úlohu pri zbere informácií a celkovo predstavovali významný prvok tejto zahranično-politickej aktivity (Kamiński 2022).

Posledným príkladom, ktorý uvedieme v tejto súvislosti je spolupráca primátorov miest EÚ s bieloruskými miestnymi orgánmi. Realizácia projektu, ktorý mal za cieľ posilniť hnutie s názvom *Dohovor starostov a primátorov v Bielorusku* (ang. *Covenant of Mayors Movement in Belarus*) bol dôležitým projektom v oblasti rozširovania znalostí o energetike a ich dopadov na životné prostredie, resp. zmenu klímy. Spolupráca a vzťahy medzi bieloruskými starostami a predstaviteľmi miest EÚ boli vybudované na veľmi dobrej úrovni, čo dokazuje aj fakt, že o vypuknutí celoštátnych protestov proti bieloruskému prezidentovi Alexandrovi Lukašenkovi informovali ešte v predstihu pred ich oficiálnym začatím. Na základe tejto skutočnosti bola EÚ lepšie pripravená na situáciu v Bielorusku a vedela promptne reagovať na spoločenský vývoj v krajine (Kamiński 2022).

Aj na základe týchto skutočností možno hodnotiť, že subštátni aktéri v podobe miest a regiónov zohrávajú dôležitú úlohu v zmysle zefektívnenia zahraničnej európskej

politiky. Približne 70 % regiónov EÚ disponuje inštitucionálnymi štruktúrami zabezpečujúcimi rozvojovú pomoc, prostredníctvom ktorých podporujú trvalo udržateľný rozvoj. Práve ten je jednou z hlavných zásad a pilierov EÚ, ako aj cieľom zahraničnej politiky spoločenstva. Jednotlivé subnárodné stratégie z tohto dôvodu priamo podporujú a rozvíjajú ciele európskej politiky. Takisto berú väčší ohľad na požiadavky svojich obyvateľov, a teda naplňajú potrebu subsidiarity európskej politiky (Dellepiane 2021).

V prípade, že regióny národných štátov chcú byť aj naďalej dôležitými a fungujúcimi prvkami Únie ako celku, musia podľa Tathama (2016) „europeizovať“ svoju administratívu. Ide o nevyhnutný proces prispôsobenia sa aktuálnemu vývoju a modernizácie inštitúcií. Práve decentralizačný proces na úrovni národných štátov bude v tomto vývoji zohrávať dôležitú úlohu, nakoľko bude odvíjať schopnosť jednotlivých krajín prispôbiť sa novým trendom a podmienkam aktuálneho vývoja.

Je možné očakávať, že zákonné práva subštátnych aktérov budú čím ďalej tým viac zasahovať do procesov medzinárodných rokovaní, nakoľko medzinárodné obchodné a investičné dohody čoraz viac pokrývajú oblasti, ktoré spadajú pod zdieľané kompetencie EÚ (Kamiński 2022).

V súvislosti so zvyšujúcou sa mierou vplyvu subštátnych subjektov do oblasti zahraničnej politiky štátov, ale aj EÚ ako celku, je však rovnako dôležité brať do úvahy potenciálne riziká, ktoré so sebou takáto forma aktivít prináša.

Vytvorenie viacúrovňovej diplomacie môže viesť k oslabovaniu jednoty a jasných stanovísk diplomacie EÚ. Nakoľko je takáto forma diplomacie komplexnejšia, náročnejšou sa zároveň stáva aj jej koordinácia. Riziko predlžovania procesov, či dokonca blokovanie rozhodnutí sú potenciálnym rizikom, ktoré môžu oslabiť súdržnosť EÚ (Kamiński 2022).

Problematickým sa môže rovnako stať lobing vo vlastný prospech, resp. paradiplomatie bilaterálne vzťahy sa môžu zneužívať napr. na výhodnejšie ekonomické dohody. S tým veľmi úzko súvisí hrozba destabilizácie politickej situácie, nakoľko regióny, ktoré si budú hľadať investorov v zahraničí, sa môžu stať terčom nepriateľských akcií. Medzinárodná spolupráca regiónov môže fakticky viesť k sporom medzi národnými štátmi, či dokonca ku konfliktom v celej EÚ. Problematickým sa rovnako môže stať nárast protieurópskych síl, ktoré môžu prostredníctvom subštátnych orgánov získať moc a postaviť sa európskym koncepciám (Emmott 2017).

Práve v súvislosti s nepriaznivou situáciou ohľadom nárastu populistických a krajne pravicových strán naprieč celou EÚ, predstavuje takáto forma výraznej decentralizácie moci v EÚ skôr ohrozenie jej stability. Aj napriek tomu je však dôležité dodať, že paradiplomatické aktivity môžu priniesť významné pozitívne zmeny vo vzťahu ku komunite a efektívite výkonnosti jednotlivých regiónov.

Väčšina členských štátov EÚ umožňuje svojim regiónom a decentralizovaným jednotkám realizovať paradiplomatické aktivity, ktoré vo svojej podstate majú pozitívny dopad ako na regióny, tak aj pre štáty ako celky. Nie však všetky krajiny EÚ majú dostatočne prispôbené podmienky na to, aby dokázali efektívne čerpať pozitíva plynúce z takýchto aktivít.

2.3.1 Interreg EÚ

Interreg je finančným nástrojom EÚ, prostredníctvom ktorého dokážu európske regióny, mestá a obce spolupracovať so subštátnymi aktérmi iného štátu. Program Interreg bol prvýkrát spustený v roku 1990 a odvtedy podporuje rôzne cezhraničné projekty, dohody a partnerstvá, ktorých výsledkom majú byť spoločné riešenia v oblastiach životného prostredia, výskumu, vzdelávania, zdravotníctva, ale aj dopravy či udržateľnej energie, a pod. Ide o dôležitý prvok efektívnej a fungujúcej regionálnej politiky EÚ (MIRRI SR 2024a).

Medziregionálna, resp. cezhraničná spolupráca medzi členskými štátmi vytvára možnosti pre národné subjekty využívať časti pridelených finančných prostriedkov na konkrétne aktivity podľa vlastného uváženia. Cieľom aktivít by malo byť zefektívnenie každodenného života obyvateľov daných regiónov. Rozvíjanie spoločných služieb v zmysle spolupráce medzi regionálnymi jednotkami štátov je správnym nástrojom k dosiahnutiu tohto cieľa (Euractiv Slovensko 2019).

Zosúladenie legislatívy v tejto oblasti bolo dôležitým predmetom prípravy kohéznej politiky na rámcové obdobie 2021 – 2027, pričom výsledkom bol vznik nového Európskeho cezhraničného mechanizmu, ktorý má zjednodušiť celý proces medziregionálnej spolupráce. Vo všeobecnosti sa má takisto zlepšiť dialóg medzi Komisiou a orgánmi na regionálnej úrovni zodpovednými za programy v rámci Interreg spolupráce. Za pozitívny faktor vnímame aj skutočnosť, že prostredníctvom nového mechanizmu sa *„uľahčí kombinovanie grantov a finančných nástrojov a nový rámec*

bude obsahovať aj osobitné ustanovenia na prilákanie väčšieho objemu súkromného kapitálu“ (Euractiv Slovensko 2019).

Aktuálne je spustených 64 cezhraničných programov, z toho Interreg projektov EÚ je 49. Ich cieľom je redukovať cezhraničné prekážky a premieňať ich na príležitosti pre obyvateľov bývajúcich v pohraničných oblastiach členských štátov. Interreg IPA (Nástroj predvstupovej pomoci, ang. The Instrument for Pre-accession Assistance) má aktívne programy, ktoré podporujú politiku rozširovania EÚ, pričom aktuálne je spustených 10 takýchto programov. Partnerskými krajinami sú v týchto projektoch Albánsko, Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Severné Macedónsko, Srbsko a Turecko. Prostredníctvom Interreg NEXT sa realizuje 5 programov, ktoré podporujú spoluprácu na vonkajších a južných hraniciach EÚ, primárne s Ukrajinou a Moldavskom (Európska komisia 2024b).

Medzi úspešné krajiny, ktoré dokážu využívať potenciál cezhraničných aktivít patrí napr. Belgicko, Nemecko alebo Španielsko. Ide o krajiny, ktoré disponujú vysokou mierou decentralizácie moci, avšak centrálna vláda zároveň aktívne podporuje realizáciu cezhraničných spoluprác na úrovni regiónov a ďalších subštátnych aktérov (Kyriacou 2018).

Nemecké spolkové krajiny majú vlastné zastúpenia v zahraničí, vďaka čomu majú plné kompetencie rozvíjať vzťahy aj za hranicami domovského štátu. Belgické regionálne vlády alebo španielske autonómne spoločenstvá disponujú takisto kompetenciami, prostredníctvom ktorých dokážu realizovať zahraničnú politiku, ktorá podporuje ich hospodárstvo. Práve vysoká miera decentralizácie je jedným z určujúcich faktorov úspešnosti a vôbec možnosti realizovať adekvátne paradiplomatické aktivity (McMillan 2017).

2.3.2 Nedostatočné využívanie potenciálu paradiplomacie zo strany SR

Slovenská republika disponuje ako jeden z mála štátov výhodou, že všetky jeho kraje – Vyššie územné celky (VÚC) – hraničia so susednými štátmi. Hoci by sme na úrovni slovenských samosprávnych jednotiek našli príklady dobrej praxe¹⁶, je všeobecne známe, že potenciál paradiplomatických aktivít nevyužívame v takom rozsahu, v akom by bolo potrebné. Pri vhodne zvolených stratégiách by sme však

¹⁶ Mesto Žilina je dobrým príkladom realizácie cezhraničných aktivít na Slovensku. V spolupráci s českým mestom Frýdek-Místek alebo s poľským mestom Skalité má rozpracované projekty, ktoré sa zameriavajú na životné prostredie či cyklotrasy (Mestský úrad Žilina 2021).

dokázali pozitívne ovplyvňovať zvyšovanie rastu ekonomiky a konkurencieschopnosti v našich regiónoch. Výsledkom paradiploematických aktivít by bolo zvyšovanie dopytu po tovaroch a službách slovenských regiónov v oblastiach cestovného ruchu, kultúry, ale aj gastronómie (Cirner 2021).

Neschopnosť slovenských VÚC vedieť v potrebnej miere realizovať činnosti súvisiace s výkonom paradiploematickej pramenia najmä zo skutočnosti, že naše VÚC nezodpovedajú prirodzeným regiónom, a teda nevedia efektívne spolupracovať ani s našimi mestami a obcami. Komunikácia a koordinácia na regionálnej úrovni zlyháva, pričom dôvodom je často nejasné rozdelenie kompetencií a slabá administratívna kapacita na to, aby VÚC dokázali plniť svoje úlohy (Cirner 2021).

Vzťah medzi centrálnou vládou a regionálnymi jednotkami je na Slovensku veľmi slabý, v súčasnosti ho môžeme hodnotiť aj ako konfliktný. Bez výraznejšej spolupráce a komunikácie medzi vládou a regionálnymi jednotkami však nemôžeme očakávať výrazný posun v tejto oblasti. Aby sme dokázali efektívne využívať potenciál paradiploematických aktivít, je nevyhnutné, aby centrálna vláda podnikla rozsiahle kroky v podobe podpornej činnosti odborných poradenstiev, koordinácie či výraznejšieho prívlevu financií do samosprávnych jednotiek.

„Pre programové obdobie 2021-2027 je MIRRI Riadiacim orgánom pre programy cezhraničnej spolupráce Interreg VI-A Slovensko – Rakúsko a Interreg VI-A Slovensko – Česko a Národným orgánom pre Interreg VI-A Poľsko – Slovensko, Interreg VI-A Maďarsko – Slovensko a pre Interreg VI-A NEXT Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-Ukrajina“ (MIRRI SR 2024a).

Aj napriek skutočnosti, že Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR (MIRRI SR) oficiálne zastrešuje kompetencie v oblasti cezhraničnej spolupráce slovenských regiónov, miest a obcí, v praxi sa subštátni aktéri stretávajú s nedostatočnou poradenskou činnosťou a neadekvátnou podporou v týchto procesoch. Mnohí z nich indikujú potrebu vytvorenia silnejších väzieb na centrálnu vládu, ktorá by zabezpečila efektívnejšie sprostredkovanie *know-how* v tejto oblasti (Cirner 2021).

3 Praktické riešenia nepriaznivej situácie chudobných a menej rozvinutých regiónov v kontexte Slovenskej republiky

Slovenská republika patrí medzi členské štáty EÚ, ktoré čelia výzvam v oblasti regionálnej politiky a regionálneho rozvoja. Výrazné regionálne disparity ovplyvňujú nielen každodenný život obyvateľov v menej rozvinutých oblastiach, ale takisto majú negatívny dopad na prosperitu a hospodárstvo štátu ako celku.

Veľký nepomer medzi Bratislavským krajom a ostatnými krajmi Slovenska indikuje nerovnomerné prerozdeľovanie zdrojov, pričom významné investície pre ekonomiku Slovenska sa sústreďujú najmä v západnej časti krajiny. Rozhodnutia investorov o umiestnení podniku v jednom zo západných krajov sú však pochopiteľné, nakoľko regióny - Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky kraj - disponujú atraktívnejším podnikateľským prostredím.

V porovnaní s ostatnými krajmi Slovenska majú lepšie vybudovanú infraštruktúru, atraktívnejšiu geografickú polohu, a takisto ponúkajú kvalifikovanejšiu pracovnú silu. Ide o faktory, ktoré sú mimoriadne dôležité v procese zvyšovania hospodárskeho rastu a životnej úrovne. Naopak, Prešovský, Košický a Banskobystrický kraj patria medzi menej rozvinuté regióny, nakoľko čelia nízkej úrovni priemyselnej diverzifikácie, majú vysokú mieru nezamestnanosti a nemajú dostatočne vybudované dopravné siete (SITA 2022).

V snahe efektívnejšieho boja proti neustále sa prehlbujúcim regionálnym rozdielom prijala Národná rada Slovenskej republiky v roku 2015 zákon o podpore najmenej rozvinutých okresov (NRO), prostredníctvom ktorého sa stanovili opatrenia na sociálny a hospodársky rozvoj v ekonomicky najzaostalejších oblastiach. Primárnym cieľom je priama podpora investícií a podnikateľských aktivít, čím má dochádzať k vytváraniu nových pracovných miest a zamedzeniu tak odchodu mladých a vzdelaných pracovníkov z regiónov (Zákon č. 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov).

„Prijímateľom podpory v najmenej rozvinutom okrese môžu byť obce nachádzajúce sa v takom okrese, iné právnické osoby a ďalšie subjekty územnej spolupráce v súlade s Plánom rozvoja najmenej rozvinutého okresu“ (MIRRI SR 2024b). Zodpovedným orgánom za schvaľovanie osobitnej podpory NRO je MIRRI SR, ktorý túto podporu poskytuje na základe Plánov rozvoja. Špecifickosť regiónov si však

vyžaduje osobitný prístup a konkrétne riešenia, preto sú jednotlivé okresy posudzované samostatne a výzvy sú prispôsobené im vlastným potrebám (MIRRI SR 2024b).

Podľa najnovších údajov z januára 2024 patrí aktuálne 20 okresov medzi najmenej rozvinuté okresy, a to: Lučenec, Poltár, Revúca, Rimavská Sobota, Kežmarok, Sabinov, Svidník, Vranov nad Topľou, Gelnica, Rožňava, Sobrance, Trebišov, Bardejov, Medzilaborce, Košice – okolie, Levoča, Snina, Stropkov, Michalovce a Stará Ľubovňa (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny 2024b).

Všetky tieto okresy čelia zásadným výzvam, ktoré sme pomenovali v prvej kapitole tejto práce. Nepriaznivý demografický vývoj, slabé podnikateľské prostredie, nedostatok pracovných príležitostí, chudoba, nižšia úroveň vzdelania, ale aj zvyšujúca sa miera nespokojnosti a frustrácie obyvateľov sú faktormi, ktoré ohrozujú demokraciu a predstavujú vážny spoločenský problém.

Problematica chudobných regiónov je v kontexte Slovenska často spájaná s prílišnou fragmentáciou územia a neefektívnym spravovaním vecí verejných. Obyvatelia menej rozvinutých a hospodársky zaostalejších miest a obcí nemajú prístup k adekvátnym službám, na základe čoho sa výrazne znižuje ich životná úroveň. Dosiahnutý stupeň decentralizačného a municipalizačného procesu sú preto predmetom mnohých diskusií, nakoľko sa v posledných rokoch ukazujú ako smerodajné faktory v procesoch zvyšovania hospodárskej úrovne chudobných regiónov.

V kontexte Slovenska je preto nevyhnutné dokončiť tieto procesy, ktoré priamo podmieňujú úspešnosť implementácie prvkov a potrieb spoločenského, technologického a politického vývoja. Schopnosť prispôbiť sa aktuálnym trendom súvisiacim so štvrtou priemyselnou revolúciou je v oblasti znižovania regionálnych disparít mimoriadne dôležitá.

3.1 Dopady štvrtej priemyselnej revolúcie na vybrané sektory hospodárstva koncentrované v menej rozvinutých oblastiach

Štvrtá priemyselná revolúcia, známa aj ako Industry 4.0 je v súčasnosti predmetom mnohých odborných diskusií. Vysoká miera pozornosti, ktorá sa sústreďuje na túto problematiku je opodstatnená, nakoľko predstavuje významný míľnik vo vývoji našej spoločnosti.

Posledná, tretia priemyselná revolúcia, ktorá sa datuje do obdobia druhej polovice 20. storočia bola charakteristická primárne globalizáciou a automatizáciou

výrobných procesov bez zásahu človeka, pričom významným bol aj rozmach informačných technológií. Hoci Industry 4.0 pokračuje v automatizácii výroby, jej rozsah je masívnejší a vyspelejší oproti predchádzajúcim technológiám, ktoré boli charakteristické pre minulé storočie. Pre laickú spoločnosť sú známe tzv. *smart technologies* (inteligentné technológie) či *smart factories* (inteligentné továrne), ktorých sprevádzajúcim javom je využívanie umelej inteligencie (Industry4.sk 2024).

Hoci sa na prvý pohľad môže zdať, že prvky štvrtej priemyselnej revolúcie sú len akýmsi rozšírením tretej priemyselnej revolúcie, v skutočnosti tomu tak nie je. Štvrtá priemyselná revolúcia sa vyvíja rozličným tempom a zasahuje takmer do všetkých oblastí priemyslu vo všetkých krajinách sveta. Rozsah zmien, ktoré so sebou prináša sú predzvest'ou transformácie celých systémov - od výroby, ovládanie až po riadenie. Ide predovšetkým o technologické výdobytky, ako napr. robotiku, automatizáciu, biotechnológie, umelú inteligenciu, progresívne materiály, 3D tlač, a pod. (Schwab 2016).

Tak ako predchádzajúce priemyselné revolúcie, tak aj táto so sebou prináša nielen množstvo pozitív, ale rovnako negatív, ktoré v istých oblastiach predstavujú značné riziká. Jedným z takýchto rizík je ešte väčšie prehlbovanie nerovností medzi skupinami obyvateľov, čo predstavuje jeden z primárnych problémov súvisiacich s problematikou chudobných regiónov vyspelých štátov (Mhlanga 2021).

Industry 4.0 môže do značnej miery narušiť pracovný trh, nakoľko automatizácia má za následok rušenie istých pracovných miest. Dôvod je ten, že ľudský kapitál je na týchto pozíciách nahrádzaný strojmi, resp. robotmi. Podľa najnovších zistení Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) čelí približne 35 % pracovných miest na Slovensku vysokému riziku automatizácie, pričom ide o jeden z najvyšších podielov v rámci OECD (OECD 2024 s. 47). Rovnako však bude mať za následok tvorbu nových, doteraz neexistujúcich pracovných miest, ktoré vzniknú simultánne počas vývoja trhu v súlade s jeho potrebami (Schwab 2016).

Okrem štrukturálnych zmien v oblasti pracovného trhu bude mať štvrtá priemyselná revolúcia za následok zvyšovanie miery produktivity a konkurencieschopnosti, čo bude simultánne viesť k zvyšovaniu hospodárskeho rastu a jeho výkonnosti v tých-ktorých štátoch sveta. V tejto súvislosti je však dôležité poznamenať, že rozvojové štáty nemajú dostatočne rozvinuté podmienky na okamžitú implementáciu prvkov umelej inteligencie, čo môže následne viesť k ešte väčšiemu prehlbovaniu disparít medzi bohatými a chudobnými krajinami (Cézanne 2020).

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že štvrtá priemyselná revolúcia bude mať zásadný vplyv na hospodárstvo jednotlivých štátov, nakoľko si bude vyžadovať adaptáciu, inovácie a stratégie v oblasti zamestnanosti a hospodárskeho vývoja. Rovnako bude nevyhnutné prispôbiť vzdelávací systém novým podmienkam pracovného trhu. Štvrtá priemyselná revolúcia môže mať vážne sociálne dôsledky vo forme sociálneho vylúčenia, pokiaľ sa istá časť obyvateľstva nebude schopná prispôbiť týmto novým trendom a potrebám. Štáty preto musia prijať rozsiahle opatrenia v snahe zabezpečiť rovnaký prístup a adaptáciu pre všetkých svojich občanov, bez rozdielu v ktorom regióne žijú (Cézanne 2020).

Hoci nerovnosť predstavuje jeden z primárnych negatívnych faktorov súvisiacich so štvrtou priemyselnou revolúciou, potenciálne pozitíva, ktoré z nej budú pravdepodobne tiež vyplývať, predstavujú dôležitý precedens vo vzťahu k riešeniu nepriaznivej situácie chudobných regiónov, pre ktoré je typický najmä poľnohospodársky priemysel.

Okrem zvyšovania kvality života či zvyšovania miery produktivity bude mať štvrtá priemyselná revolúcia pozitívny dopad aj na iné oblasti. Pozitívnym faktorom bude využívanie umelej inteligencie v poľnohospodárstve, čo má viesť k zvýšeniu produktivity a udržateľnosti v tomto sektore. Prostredníctvom využívania prvkov štvrtej priemyselnej revolúcie by mali farmári následne maximalizovať svoje výnosy. Ak štáty budú schopné efektívne podchytiť túto problematiku, resp. ak budú vedieť aktívne podporovať poľnohospodársky priemysel v procesných zmenách súvisiacich so štvrtou priemyselnou revolúciou, výsledkom môže byť reálne znižovanie chudoby v daných lokalitách, ktorých dominantou je poľnohospodársky priemysel (West 2020).

Zvýšenie efektivity v sektore poľnohospodárstva je spojené napr. s bojom proti chorobám a škodcom, ktoré vedie k zvyšovaniu udržateľnosti. Hoci využívanie umelej technológie v poľnohospodárstve bude prelomové najmä pre rozvojové krajiny, v kontexte vyspelých štátov ide rovnako o rozsiahly priestor pre zlepšovanie. Farmári majú vo všeobecnosti odmietavý prístup k zavádzaniu nových technológií do poľnohospodárstva, pričom zvyčajne ide o značný investičný krok, ktorý si z finančného hľadiska mnohokrát ani nemôžu dovoliť. Štát by mal preto vo vlastnom záujme finančne, administratívne, ale aj technicky podporovať hospodársky sektor a tiež vytvárať prijateľnejšie podmienky pre adaptáciu nových prvkov do poľnohospodárstva. Jedine tak budeme vedieť pozitívne ovplyvňovať hospodársku a ekonomickú situáciu v regiónoch s prevažne poľnohospodárskym zameraním (Mhlanga 2021).

Dopady štvrtej priemyselnej revolúcie budú citeľné aj pre sektor lesohospodárstva, ktorý je podobne ako iné sektory ovplyvnený novými požiadavkami súvisiacimi s digitalizáciou či globalizáciou. Lesnícky sektor má v kontexte Slovenska významný environmentálny, hospodársky, ale aj sociálny vplyv, nakoľko lesy pokrývajú približne 41 % slovenského územia (SITA 2021).

Adaptácia lesohospodárstva v oblasti diverzifikácie a nových technológií bude preto faktorom, ktorý bude určovať životaschopnosť tohto priemyslu v blízkej budúcnosti. Dôležitou bude takisto podpora zelených pracovných miest, s ktorou však veľmi úzko súvisí prispôbenie vzdelávania v nových zručnostiach potrebných pre inovatívny prístup. Ten zahŕňa napr. krízový manažment alebo komunikáciu. Technologické inovácie môžu takisto vytvárať nové, inovatívne a ekologickejšie profesie. Výzvou pre slovenský lesnícky priemysel bude prilákať mladú generáciu do tohto sektoru, nakoľko relatívne vysoké percento, približne 30 % všetkých zamestnancov lesníctva má 49 a viac rokov (Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja SR 2017).

V tejto súvislosti je nutné zdôrazniť, že štvrtá priemyselná revolúcia bude mať vo všeobecnosti významný vplyv na tradičný priemysel, ktorý na Slovensku predstavuje dôležitú súčasť hospodárstva krajiny. Ide predovšetkým o automobilový, strojársky, chemický, ale aj textilný či potravinársky priemysel. Schopnosť prispôsobiť sa aktuálnym trendom a neustále sa meniacim trhovým podmienkam, bude preto jedným zo smerodajných ukazovateľov v rámci celkového vývoja ekonomickej situácie na Slovensku (Jeck 2017).

Umelá inteligencia bude bezpochyby zohrávať dôležitú úlohu v budovaní infraštruktúry, ako aj v procesoch implementácie rôznych inovácií v menej rozvinutých oblastiach sveta. Približne 4 mld. ľudí však ešte stále nedisponuje prístupom k internetu¹⁷, čo má za následok znižovanie kvality života týchto obyvateľov. V procesoch zaraďovania najmodernejších technológií do každodenného života ide preto o paradox, nakoľko značná časť svetovej populácie nie je pripravená adaptovať sa na nové trendy aktuálneho spoločenského a technologického vývoja (Mhlanga 2021).

¹⁷ Približne 90 % týchto ľudí je situovaných v rozvojových štátoch (Mhlanga 2021). Ide najmä o africké krajiny, pričom najvyšší podiel ľudí bez prístupu k internetu je situovaných v Somálsku, Eritrei, Burundi a Eritrei (United Nations 2015).

3.2 Potreba zosúladenia vzdelávacieho systému s trhom práce

Implementácia prvkov umelej inteligencie prakticky do všetkých sektorov a oblastí priemyslu so sebou prináša výzvu súvisiacu s pripravenosťou pracovnej sily vykonávať nové, doteraz neexistujúce zamestnania, ktoré si rovnako budú vyžadovať osvojenie nových zručností. O potrebe modernizácie učebných osnov a pripravenosti slovenských študentov na ich budúce zamestnania sa diskutuje už niekoľko rokov. Zavádzanie nových technológií a potreba nadobúdania nových zručností je čoraz viac citeľnejšia aj na Slovensku. Z tohto dôvodu bude nesmierne dôležité to, akým spôsobom sa budú prijímať konkrétne opatrenia vedúce k zosúladeniu vzdelávacích systémov s aktuálnymi podmienkami trhu práce.

V tejto súvislosti je potrebné poukázať aj na mieru zamestnanosti, resp. nezamestnanosti, ktorá takisto patrí medzi dôležité faktory indikujúce hospodársku situáciu a stav pracovného trhu v jednotlivých regiónoch. Medzi jedno z riešení vysokej miery nezamestnanosti sa ponúka využívanie verejných financií v zmysle vytvárania dočasných pracovných miest. To však predstavuje iba krátkodobé riešenie, ktoré situáciu nerieši komplexne. Dôležitejšie je vytváranie pracovných pozícií v oblastiach, ktoré spravidla preukazujú mimoriadne vysoký potenciál udržateľnosti, ako napríklad v podnikaní. Medzi potrebné a potenciálne udržateľné však patria aj niektoré pracovné pozície v rámci štátnej správy. Nedostatok voľných pracovných miest vykazujú napríklad materské školy alebo zariadenia sociálnych služieb, pričom v takýchto odvetviach sú investície spojené s vytváraním nových pracovných príležitostí pre štát mimoriadnym prínosom (Bakošová 2019).

Hoci Slovenská republika vykazuje z hľadiska miery zamestnanosti a nezamestnanosti priemery EÚ, stále čelí značným bariéram, ktoré jej bránia sa dostať na úroveň vyspelejších štátov v tejto oblasti. Nesprávne nastavená politika v mnohých úzko prepojených odvetviach je dôvodom, prečo v oblasti zamestnanosti stagnujeme. Podľa Bakošovej (2019 s. 95) patria medzi najväčšie faktory negatívne ovplyvňujúce vývoj situácie najmä: *„nesúlاد vzdelávacieho systému s potrebami trhu práce; nedostatočné úsilie o integráciu marginalizovaných komúnit do spoločnosti a elimináciu prekážok ich integrácie; nedostatočne rozvinutý systém sociálnych služieb, najmä starostlivosti o deti predškolského veku; nedostatočne rozvinutý systém komunitnej práce na úrovni samospráv; zlé demografické prognózy s dôrazom na rast populácie*

v sociálne najslabšom prostredí; vysoké daňovo-odvodové zaťaženie pracujúcich; a v neposlednom rade i nízke mzdy.“

Práve vyššie uvedený vzdelávací systém, ktorý je v súčasnosti charakterizovaný za mimoriadne nesúladný s pracovným trhom a aktuálnou pracovnou situáciou je dôležitým faktorom, na ktorý upozorňujú mnohí relevantní odborníci, ľudia z praxe, ale aj odborné inštitúcie v tejto oblasti.¹⁸

Faktom je, že dôležitou premennou by v procese vzdelávania nemala byť iba otázka schopnosti absolventov zamestnať sa, ale rovnako otázka či im je poskytnutý dostatočný priestor pre využitie ich nadobudnutých znalostí z ich vyštudovaného odboru. Podľa Martináka (2016) môžeme vo všeobecnosti v základnej rovine rozlišovať tri typy nesúladu zamestnancov na pracovnom trhu, a to:

- kvalifikačný nesúlad;
- odborový nesúlad;
- nesúlad v zručnostiach.

„Podľa výpočtov trpí kvalifikačným nesúladom na Slovensku až takmer 23 % zamestnancov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním“, pričom väčšinu z neho tvorí práve tzv. pre-kvalifikovanosť (Martinák 2016 s. 1). Môžeme konštatovať, že približne pätine zamestnancov by postačovala nižšia úroveň vzdelania v porovnaní s tou, akú v skutočnosti dosiahli (Martinák 2016).

Potreba zosúladenia prístupov vzdelávacieho systému s podmienkami pracovného trhu bola predmetom analýzy Inštitútu pre výskum práce a rodiny, na základe ktorej došlo k záverom, že stredoškolské vzdelávanie¹⁹ na Slovensku neposkytuje dostatočné príležitosti na nadobudnutie takých poznatkov, ktoré by dokázali absolventi využiť po celú dobu svojho pôsobenia v profesionálnom živote.

¹⁸ Problematike nedostatočne zosúladeného vzdelávania s potrebami pracovného trhu sa venovala v analýze *Pracovná migrácia z tretích krajín a jej vplyv na trh práce v SR I.* autorka Andrea Bakošová (2019).

Rovnakej problematike sa venoval aj učiteľ Juraj Čokyna (2019), ktorý pôsobil v projekte Teach for Slovakia a svoje poznatky obsiahol v knihe s názvom *A okraje máš kde?*

Inštitút vzdelávacej politiky vypracoval analýzu s názvom *Filozof úradníkom, učiteľ pokladníkom. Analýza nesúladu kvalifikácie a zručností s požiadavkami na trhu práce* (Martinák 2016).

¹⁹ Medzi stredoškolské vzdelávanie zaradujeme stredné školy, stredné učňovské a stredné odborné školy (Inštitút pre výskum práce a rodiny 2014).

Slovenským žiakom a študentom takisto chýbajú praktické zručnosti, ktoré by ich dostatočne pripravili na výkon zamestnania²⁰ (Gramata 2014).

Pomerne kritické zistenia z roku 2014 indikujú značný problém pre Slovensko, nakoľko za posledné desaťročie enormne vzrástol technologický progres, ktorý si ešte väčšmi vyžaduje modernizáciu vzdelávacieho systému a jeho zosúladienie s aktuálnymi potrebami pracovného trhu. Podľa najnovších zistení OECD (2024) máme na Slovensku v priemere menej ľudí vo veku 25 až 34 rokov, ktorí by disponovali pokročilými digitálnymi zručnosťami. Na základe týchto zistení je možné konštatovať, že sa nám v priebehu 10 rokov nepodarilo nastaviť politiky tak, aby sme modernizovali náš vzdelávací systém a aby sme zabezpečili lepšiu adaptabilitu pracovníkov na trhu práce.

Úpadok technických a učňovských stredných škôl je spôsobený značným nezaujmom zo strany žiakov, nakoľko atraktivita manuálnych a technických povolání sa za posledné roky výrazne znížila²¹. Isté vzdelávacie odbory sú na slovenských stredných školách z nedostatočného záujmu rušené, a to aj napriek skutočnosti, že na pracovnom trhu sú považované za nedostatkové profesie²² (Čokyna 2019).

Pozitívnym faktorom je skutočnosť, že Slovenská republika začala prostredníctvom Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny monitorovať nedostatkové profesie naprieč jednotlivými krajmi Slovenska. Na základe vývoja situácie v tejto oblasti by mala viesť efektívnejšie nastaviť politiky a špecifikovať konkrétne ciele jednotlivých krajov na úrovni regionálneho školstva. Za pozitívny krok vnímame aj skutočnosť, že zoznam nedostatkových profesií má okrem iného slúžiť aj na zrýchlenie administratívnych úkonov pri zamestnávaní potenciálnych pracovníkov a pracovníčok z tretích štátov (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny 2024a).

Pre blahobyt štátu je dôležité, aby sme dokázali efektívne využívať pracovnú silu, ktorou disponujeme, a preto pri nastavovaní politík v oblasti školstva by mali kompetentní brať ohľad na vyššie spomenuté faktory, ktoré predstavujú potenciál pre zlepšenie a zosúladienie vzdelávacieho systému s trhom práce. K tejto problematike je dôležité dodať, že adaptabilita pracovnej sily vo vzťahu k meniacim sa požiadavkám

²⁰ Hoci Slovensko podniklo kroky v snahe posilniť praktické skúsenosti žiakov a študentov, napr. prostredníctvom duálneho vzdelávania zavedeného v roku 2015, praktické skúsenosti slovenských študentov zostávajú stále na nízkej úrovni v porovnaní s inými štátmi (OECD 2024).

²¹ (Šenkeríková 2018).

²² Stredná priemyselná škola elektrotechnická v Košiciach poukázala vo svojej *Hodnotiacej správe o výchovno-vzdelávacej činnosti za školský rok 2019/2020* na nekompatibilitu očakávaní pracovného trhu a záujmu o odbory zo strany žiakov (Stredná priemyselná škola elektrotechnická 2020).

trhu práce predstavuje základný predpoklad správne fungujúceho pracovného prostredia, ktorý zároveň podmieňuje hospodársky rast štátu (Gramata 2014).

Ďalším nemenej dôležitým faktorom v oblasti školstva a vzdelávania je posilnenie významu celoživotného vzdelávania. Jeho primárnym cieľom má byť schopnosť zamestnanca prispôbiť sa novým očakávaniam a podmienkam pracovného trhu, a tým si buď udržať pracovné miesto alebo ľahko sa adaptovať podmienkam novej pracovnej pozície. Zistenia, že celoživotné vzdelávanie má pozitívny dopad na zvyšovanie miery zamestnanosti by nás malo motivovať k podniknutiu krokov väčšej implementácie celoživotného vzdelávania do praxe. V kontexte Slovenska by sme sa však mali zamerať na zjednotenie kompetencií v oblasti celoživotného vzdelávania a kariérneho poradenstva medzi rezortmi Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVaR SR) a Ministerstvom školstva SR (MŠ SR) (Gramata 2014).

Problematika nesúladu pracovného trhu so vzdelávacím systémom sa odzrkadľuje v rezerve ľudských zdrojov, nakoľko vzniká značný nepomer v oblasti voľných pracovných miest na trhu práce a uchádzačov, ktorí majú záujem sa o dané pracovné miesto uchádzať. Dynamika rastu zamestnanosti je však priamo závislá od schopnosti pracovného trhu poskytnúť ponuke dopyt. Mnohí zamestnávateľia na Slovensku však vykazujú alarmujúci nedostatok pracovných síl (Bakošová 2019).

Takýmto spôsobom dochádza ku paradoxu, nakoľko značná časť práceschopnej populácie si nie je schopná nájsť v istých regiónoch pracovnú pozíciu odpovedajúcu ich očakávaniam a kvalifikáciám, a zároveň zamestnávateľia nevedia zaplniť potrebné pracovné miesta. Z týchto dôvodov dochádza k procesom, ktoré vedú prvú skupinu (uchádzačov o prácu) k migrácii za prácou a druhú skupinu (zamestnávateľov) k hľadaniu pracovnej sily v zahraničí, resp. v iných regiónoch, z ktorých sú obyvatelia ochotní za ponukou práce migrovať²³ (Denysiuk 2020).

Ako indikujú údaje z roku 2020, najviac Slovákov migrujúcich za prácou do zahraničia pochádzalo práve z východného a stredného Slovenska, teda z menej rozvinutých regiónov. Dôležité je dodať, že na Slovensku je mimoriadne rozšíreným javom aj vnútroštátna mobilita, nakoľko mnoho obyvateľov východného Slovenska migruje za prácou na západné Slovensko (SITA 2020).

²³ Hoci sa problematike pracovnej migrácie venujeme v prvej kapitole tejto práce, vnímame ako nevyhnutné poukázať na nadväznosť jednotlivých tématických oblastí. Z tohto dôvodu na ňu poukazujeme aj v tomto kontexte a v priamej súvislosti so vzdelávacím systémom a potrebami pracovného trhu.

Z týchto dôvodov dochádza v regiónoch stredného a východného Slovenska k procesom, ktoré majú vážne dopady na ich životaschopnosť. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že od vzniku samostatnej Slovenskej republiky a prístúpenia k členstvám v jednotlivých medzinárodných organizáciách sme sa stali súčasťou globálnych procesov, ktoré hoci so sebou priniesli nespočetné množstvo pozitív, rovnako z nich plynú negatíva, ktoré musíme prostredníctvom nastavených politík regulovať. Jedným z takýchto procesov je aj globalizácia, pričom aktuálne sa intenzívne diskutuje najmä o potrebách súvisiacich s posilnením lokálnych jednotiek.

3.3 Implementácia prvkov relokalizácie do súčasných modelov spoločnosti

Dôsledky globalizácie mali v priebehu uplynulých rokov značný dopad na hospodársky zaostalejšie regióny a vidiecke oblasti jednotlivých štátov. Hoci globalizácia so sebou do týchto oblastí priniesla napr. rozvoj infraštruktúry, turizmu a domácim subjektom uľahčila prístup k zahraničným trhom, rovnako so sebou priniesla zvýšenú konkurenciu či stratifikáciu jednotlivých regiónov.

V súčasnosti je mimoriadne dôležité, aby sme sa v súlade s globalizačným vývojom zamerali na opätovnú tzv. relokalizáciu jednotlivých regiónov a aby sme do vývoja implementovali prvky a procesy, ktoré budú podporovať domáce služby a domácu ekonomiku v hospodársky zaostalejších lokalitách.

Princípy relokalizácie definoval vo svojej publikácii ekonóm Milan Zelený, ktorý ju charakterizuje ako proces, ktorého výsledkom by mal byť úplne nový spôsob života. Základnými piliermi majú byť *high-technologies* a prvky individualizácie v zmysle samoobsluhy a seba-organizácie, ako aj vyradenie sprostredkovateľov z daných procesov. V tejto súvislosti je dôležité poznamenať, že v procese relokalizácie sa majú pozitívne využívať prvky súčasnej globalizácie s prvkami dávnej lokalizácie²⁴. Primárnym cieľom relokalizácie je posilnenie sebestačnosti vymedzenej lokálnej jednotky, ktorá sa má dosiahnuť prostredníctvom paralelných úrovní politickej samosprávy, hospodárskej sebestačnosti, osobnej zodpovednosti a kultúrnej autonómie regiónu (Zelený 2011).

²⁴ Prvú vlnu globalizácie datujeme už v 19. storočí, avšak proces globalizácie v pravom slova zmysle, v akom ho vnímame dnes môžeme zaradiť až do povojnového obdobia, teda niekedy od polovice 20. storočia (Vanham 2019).

Model, ktorý by zodpovedal teórii M. Zeleného by však bolo potrebné modifikovať a prispôbiť v súlade s podmienkami a požiadavkami lokálu, nakoľko každý región disponuje vlastnými špecifikami, ktoré je nevyhnutné rešpektovať. Súčasťou takéhoto procesu musí byť jasné definovanie centrálnych nástrojov s konkrétnymi vyčlenenými finančnými prostriedkami a základnými pravidlami. Realizácia a uchopenie problematiky však musí byť primárne v rukách regionálnych jednotiek a ich zástupcov.

Proces relokalizácie dnes vo všeobecnosti predstavuje jeden z najaktuálnejších trendov vývoja, prostredníctvom ktorého v prípade správne nastavených podmienok dokážeme obnovovať lokálne ekonomiky, ktoré za posledné desaťročia výrazne poznačila hospodárska stagnácia, či dokonca úpadok. Relokalizácia bude vytvárať postupný doplnok a tzv. protiváhu ku globálnej korporatívnej štruktúre. Dôležitými budú investičné stimuly, ktoré sa však už nebudú nevyhnutne zameriavať na prilákanie zahraničných investorov, ako bolo tomu za posledné roky, ale začnú sa zavádzať stimuly na podporu rozvoja lokálnych subjektov a lokálnych ekonomík (Klinec 2012).

Ekonomický rast, ktorý sa za posledné desaťročia stal tzv. hybnou silou ekonomík štátov a najdôležitejším faktorom, ktorý udával nadchádzajúci smer, mal však častokrát za následok devastáciu lokálnych ekonomík. Maximalizácia ekonomického rastu mala prednosť pred udržateľnosťou, a mnohokrát aj pred racionálnosťou. Práve pojem udržateľnosť sa však v súčasnosti stáva primárnym faktorom na dosahovanie cieľov vo viacerých sektoroch (World Economic Forum 2023).

Relokalizácia, ktorej základným pilierom je práve udržateľnosť má za cieľ vytvárať diverzifikované lokálne trhy, v ktorých bude dôležitá konkurencia kvality, nie konkurencia ceny, ako je tomu ešte stále aj v súčasnosti. Postupne budeme dochádzať k obnove významu remeselnej výroby s využívaním miestnych tradícií a zdrojov. Takéto procesy by mali rovnako viesť k vytváraniu nových pracovných miest, čím by sme dokázali pozitívne ovplyvňovať problémy súvisiace s nezamestnanosťou na lokálnej úrovni (Klinec 2012).

Pojem udržateľnosť v ekonomike predstavuje minimalizáciu produkcie odpadov, spotreby energie a surovín, a zároveň maximalizáciu zužitkovania vstupnej energie a materiálov. Cieľom udržateľného ekonomického modelu je korelácia s prírodou, pričom spotreba sa má udržať na primeranej úrovni. Jeho základom je diverzifikácia ľudských potrieb a hodnotová orientácia spotrebiteľov, čo má viesť k spokojnosti zákazníkov. Industriálny model ekonomiky sa naopak orientuje na maximalizáciu

spotreby, čoho dôsledkom je umelá a neprirodzená podpora rastu potrieb a očakávaní od trhu (Klinec 2010).

V súvislosti s relokalizáciou je však nevyhnutné spomenúť sociálny kapitál, ktorý sa bude postupne v procesoch ekonomickej relokalizácie stávať primárnym faktorom na dosahovanie cieľov. Globálne krízy, ktorým aktuálne čelíme riešime primárne nastavovaním finančných nástrojov a centrálnym rozhodovaním, čo však môže fungovať len do určitej miery. Proces relokalizácie fakticky predstavuje potenciálne riešenie na obnovu spoločenskej a ekonomickej rovnováhy v štátoch naprieč celým svetom, avšak jeho úspešnosť bude podmienená ďalšími sprievodnými procesmi, ako napr. dosiahnutou úrovňou decentralizácie či municipalizácie v jednotlivých štátoch (Klinec 2010).

3.4 Dosiahnutá úroveň decentralizácie a municipalizácie ako smerodajný faktor efektívnej regionálnej politiky štátu

Európske štáty, ktoré zrealizovali decentralizačný proces²⁵ ešte v priebehu 80. a 90. rokov 20. storočia (napr. Nemecko, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko, a pod.) tak urobili v zámere politickej a ekonomickej liberalizácie v snahe posilniť postavenie občanov, podnikateľov a miestnych reprezentantov na úrovni miestnych vlád. Ich primárnym cieľom bolo vytvoriť prijateľnejšie podmienky pre spoluprácu súkromného a verejného sektoru na lokálnej úrovni, a zabezpečiť tak priamu participáciu občanov na verejnom živote (Saraceno 2006).

Podľa štúdie OECD (2019) má dobre nastavená decentralizácia v podmienkach toho-ktorého štátu pozitívny vplyv na: kvalitu, rozsah a štruktúru verejných služieb; jednoduchšie zabezpečovanie materiálnych a finančných prostriedkov; a vo všeobecnosti zlepšuje kvalitu vládnutia. Decentralizácia má okrem iného pozitívny vplyv aj na hospodársky rast a blahobyt nielen samosprávnej jednotky, ale aj štátu ako celku. Priama participácia občanov na miestnej úrovni takisto vedie k miestnemu rozvoju a k zvyšovaniu kvality života v daných regiónoch.

Vo všeobecnosti možno hodnotiť, že ukazovatele ako HDP, zvyšovanie úrovne vzdelávania, či efektívne využívanie verejných investícií vykazujú pozitívnu koreláciu s decentralizáciou. Európske krajiny, ktorým sa podarilo dosiahnuť istú úroveň

²⁵ Decentralizáciu možno charakterizovať ako proces, prostredníctvom ktorého sa presúvajú a prerozdeľujú kompetencie na viaceré menšie zložky systému štátnej správy (Gonda 2018).

decentralizácie vykazujú zistenia, že decentralizácia má priamy dopad na efektívnosť verejného sektora, demokratizáciu, a dokonca aj na politickú stabilitu danej krajiny. Dôležitými predmetnými v realizácii stratégie decentralizácie sú priaznivé podmienky na úrovni štátu v zmysle kvalitného ústavného a právneho rámca, ako aj priaznivého politického prostredia (OECD 2019).

3.4.1 Proces decentralizácie a municipalizácie v podmienkach Slovenskej republiky

Proces decentralizácie štátnej správy je na Slovensku predmetom diskusií fakticky už od obdobia vzniku samostatnej Slovenskej republiky. V tejto súvislosti bolo vypracovaných množstvo analýz a prístupov, prostredníctvom ktorých boli navrhnuté odporúčania ako dokončiť tento reformný proces územnej samosprávy. Na prelome storočí sa za najvhodnejšiu stratégiu pre Slovensko určila realizácia oddeleného modelu verejnej správy, prostredníctvom ktorej sa mala výrazne znížiť funkcia a zastúpenie štátnej moci na centrálnej úrovni a rozhodujúcou sa mala stať územná samospráva so svojimi volenými orgánmi (Grác 2010).

Míľnikom decentralizačného procesu na našom území bolo prijatie zákona č. 416/2001 Z. z., ktorého súčasťou bol aj presun istých kompetencií na obce a vyššie územné celky. Výsledkom bola zmena a presun 94 kompetencií na úroveň regionálnej samosprávy a 63 kompetencií na lokálne jednotky samosprávy, teda mestá a obce (Grác 2010).

Nové kompetenčné zmeny stanovené v zákone z roku 2001 vstúpili do platnosti v rokoch 2002 a 2003, avšak v krátkosti na to sa preukázali nedostatky súvisiace s regionálnou diferencovanosťou slovenského územia. Nepripravenosť malých miest a obcí, ako aj nedostatočná spolupráca na úrovni spoločných obecných úradov sa prejavili početnými problémami. Za najväčšie zlyhanie v oblasti decentralizačného procesu sa považuje konštituovanie regionálnej samosprávy, resp. vyšších územných celkov. Tie boli vytvorené bez ohľadu na odporúčania nezriaďovať ich v takejto konštelácii, nakoľko neodpovedali skutočným potrebám regiónov²⁶ (Imrovič 2015).

²⁶ Názory na vážnosť situácie vo vzťahu k aktuálnemu štrukturálnemu rozdeleniu VÚC a potenciálneho pokračovania decentralizačného procesu na líšia. Existujú však predpoklady, že ak sa Slovenská republika rozhodne pokračovať v decentralizačnom procese na svojom území v snahe posilnenia postavenia a kompetencií VÚC, aktuálne štrukturálne členenie bude brániť efektívnemu výkonu funkcií na regionálnej úrovni (Imrovič 2015).

Aj napriek týmto skutočnostiam možno hodnotiť, že ciele, ktoré boli stanovené v decentralizačnej stratégii v roku 1999 (ktoré však boli len medzistupňom k dosiahnutiu istej úrovne decentralizácie na Slovensku) sa podarilo do značnej miery naplniť. Rovnako sme prijali a ratifikovali Európsku chartu miestnej samosprávy, čo bolo dobrých znakom, že budujeme demokratický štát s decentralizovanou štátnou mocou (Nižňanský 2013).

Vo všeobecnosti sa na obce a vyššie územné celky presunulo viac ako 400 kompetencií do roku 2004, čím sa výrazne prispelo k presunu zodpovednosti pri spravovaní a riadení vecí verejných. Aj napriek tomu, že sa miera decentralizácie medzi rokmi 2000 a 2004 na Slovensku strojnásobila, nemôžeme hovoriť o úspešnom a dokončenom procese²⁷. „*Verejná správa ešte stále zabezpečuje priveľa úloh, ktoré by omnoho efektívnejšie mohol zabezpečovať súkromný sektor, čo by sa odrazilo v možnosti znižovať daňové a odvodové zaťaženie obyvateľov*“ (Nižňanský 2013 s. 67).

Aktuálne delenie kompetencií medzi územnou samosprávou a štátnou správou je v istých oblastiach chaotické a nelogické, pričom napr. v oblasti sociálnych vecí či regionálneho školstva dokonca dochádza k duplicite kompetencií. Cieľom decentralizácie má byť preto čo najefektívnejší a najrýchlejší výkon funkcií, nie chaotické presúvanie čo najviac kompetencií na samosprávne jednotky (Imrovič 2015).

V kontexte Slovenska je problematickou práve prílišná fragmentácia osídlenia a značné ekonomické rozdiely nielen medzi samotnými VÚC, ale aj medzi ich jednotlivými obcami a mestami. Z tohto dôvodu boli niektoré kompetencie ponechané na úrovni štátnej správy, avšak v prípade decentralizačného procesu to vedie k stagnácii a neefektívnemu výkonu funkcií. Slovenská republika preto musí podniknúť kroky, ktorých výsledkom bude zníženie počtu obcí, ktoré samostatne nedokážu zabezpečiť výkon určitých funkcií. V tejto súvislosti plynulo prechádzame k potrebe municipalizačného procesu²⁸, ktorý vo vzťahu k decentralizácii predstavuje jeho neoddeliteľnú súčasť (Černěnkó 2017).

Priemerný počet obyvateľov na obec sa v Európe pohybuje medzi 3 300 až 66 000 obyvateľmi. Fakt, že v severských štátoch je objem finančných prostriedkov na obec vyšší ako priemerná suma v ostatných štátoch Európy súvisí s úspešnosťou

²⁷ Pojem *dokončený decentralizačný proces* je veľmi relatívny, nakoľko decentralizácia nemôže byť finálne dokončená v zmysle, že by ju nebolo potrebné v priebehu rokov neustále modernizovať a prispôbovať aktuálnym trendom vývoja. V prípade *dokončenia* procesu môžeme diskutovať o finálnych presunoch kompetencií a výkonu funkcií na isté regionálne a lokálne jednotky.

²⁸ Proces municipalizácie môžeme definovať ako proces zlučovania obcí a ich správnych orgánov (Sloboda 2014).

v rámci zlučovania obcí a vytvárania tak efektívnejších územných jednotiek, ktoré spolu dokážu spolupracovať (Nižňanský 2013).

Slovenská republika je v porovnaní s inými členskými štátmi EÚ a OECD mimoriadne fragmentovanou krajinou. „Priemerný počet obyvateľov obce na Slovensku je 3-krát menší ako priemer EÚ a 5-krát menší ako priemer OECD“, pričom až v 92 % slovenských obcí žije menej ako 3 000 obyvateľov (Černěnko 2017 s. 5).

Je možné konštatovať, že takýto stav vedie k neefektívnemu spravovaniu vecí verejných a obyvatelia obcí, v ktorých je mimoriadne nízky počet obyvateľov, nemajú prístup k adekvátnym službám. Takisto dochádza k znižovaniu transparentnosti v rozhodovacích procesoch a k deficitu prvkov demokracie. Problematickými sú okrem iného aj financie, nakoľko menšie obce nedisponujú dostatočnými financiami, ktoré by zabezpečili rozvoj obce. Spolupráca jednotlivých obcí, napr. aj vo vzťahu k realizácii projektov budovania infraštruktúry nie je na Slovensku zavedená do praxe v takej miere, ako je tomu v iných členských štátoch EÚ (Kováčová 2016).

Aktuálne podmienky súvisiace s dobrovoľným spájaním obcí na Slovensku majú za následok odmietanie tohto procesu zo strany samotných predstaviteľov obcí, nakoľko ide o relatívne zložitý byrokratický proces, o ktorom starostovia tých najmenších obcí nie sú niekedy ani dostatočne upovedomení. Zoskupenia ako miestne akčné skupiny, spoločné obecné úrady, či spoločné matričné úrady môžu položiť základy pri budovaní užších partnerstiev na úrovni regiónov, miest a obcí (Sloboda 2014).

Nevyhnutné je však v tejto súvislosti poznamenať, že proces municipalizácie musí byť vedený na dobrovoľnej báze a musí rešpektovať prirodzené regióny a partnerstvá. Inými slovami, ak sa aj pripraví stratégia zo strany štátu, územné plány musia byť vopred prediskutované a schválené odborníkmi, aby sa tak predchádzalo vzniku neefektívnych zoskupení²⁹.

Dobрым príkladom municipalizačného procesu založenom na dobrovoľnej spolupráci je vznik kategórie mikroregiónov (kistérség) v Maďarsku, ktoré v rokoch 1983 a 1994 vytvorilo podmienky pre spájanie menších obcí v snahe podporiť regionálny rozvoj. Dôležitým je fakt, že väčšina obcí kopírovala štruktúru už existujúcich mikroregiónov, čím zostali zaradené v okresoch, ktoré zodpovedali

²⁹ Od 11. storočia sa na území dnešného Slovenska vystriedalo 24 územnosprávnych reforiem. Najkratšiu trvácnosť mali primárne tie reformy, ktoré nerešpektovali kultúrne, historické a geografické danosti štátu a boli zriadené len z dôvodu upevnenia moci. Avšak tie reformy, ktoré rešpektovali etnické, spoločenské, historické a geografické podmienky sa udržali najdlhšie (Nižňanský 2013).

prirodzenému vývoju. Štát do procesu fakticky priamo zasahoval len v tých lokalitách, ktoré sa vyznačovali špecifickými a problematickými podmienkami (Malomsoki 2013).

Komunálna reforma Slovenska bola predmetom mnohých analýz a plánov, ktoré sa venovali tematike územno-správneho usporiadania Slovenska. Úrad vlády SR dal v roku 2005 podnet na vznik návrhu, ktorého výstupom malo byť optimálne územno-správne usporiadanie Slovenska. Konkrétne išlo o 160 municipálnych jednotiek. Návrh z roku 2005 bol jedným z množstva koncepcií, ktoré vznikli s cieľom riešiť neefektívne spravovanie vecí verejných na regionálnej úrovni na Slovensku, ale stali sa predmetom diskusií a sporov, ktoré vo svojej podstate nikdy neviedli ku zavedeniu konkrétnych zmien do praxe (Sloboda 2014).

Určovanie ideálnych optimálnych veľkostných jednotiek zo strany štátu v zmysle centrálne riadeného procesu však nie je jediným spôsobom ako dokážeme zabezpečiť efektívny municipalizačný proces. Dôležité je, aby sme vytvorili prijateľné legislatívne prostredie, ktoré by zabezpečilo jednoduchšie spájanie obcí. V kontexte Slovenska je dobrým príkladom napr. mesto Vysoké Tatry, ktoré je zložené z pätnástich mestských častí. Tie si však aj po zlúčení do jedného územného celku zachovali svoju identitu a názov (Mesto Vysoké Tatry 2024).

Takéto vytváranie nových územno-správnych štruktúr je štandardným vývojom európskych krajín, nakoľko úprava a modernizácia je v dôsledku neustáleho vývoja demokracie nevyhnutná. Takéto úpravy územného rozvoja by mali byť s určitosťou implementované aj do programu vlády SR, nakoľko úspešnosť v dosahovaní cieľov regionálneho rozvoja je priamo podmienená týmto procesom. Štáty, ktoré disponujú najvyššou mierou spokojnosti svojich obyvateľov³⁰ sú väčšinou tie krajiny, ktoré dokázali decentralizovať moc do regiónov a podporujú angažovanosť lokálnych jednotiek na úrovni miest a obcí (OECD 2019).

V prípade krízových situácií môže takisto v unitárnych štátoch dochádzať k náchylnosti k autoritatívnej forme vládnutia, čo predstavuje značné riziko. Unitárne štáty sú z tohto dôvodu náchylnejšie čeliť vážnejším krízam demokracie, pokiaľ sa im nepodari dostatočne decentralizovať štátnu moc (Nižňanský 2013).

Už od vzniku samostatnej Slovenskej republiky na našom území pretrváva napätie, ktoré je dôsledkom ekonomických, kultúrnych, etnických, a geografických odlišností, pričom *„zmiernenie týchto napätí je možné iba dôslednou decentralizáciou*

³⁰ Medzi štáty s najvyššou mierou spokojnosti a šťastia svojich obyvateľov patrí napr. Fínsko, Dánsko, Island alebo Holandsko (Forbes US 2023).

a odovzdaním kompetencií verejnej správy na nižšie územnosprávne jednotky. Naopak, snahy o centralizáciu štátu môžu mať v slovenských podmienkach výrazne negatívny dopad na jeho prosperitu a na kvalitu životnej úrovne občanov“ (Nižňanský 2013 s. 20).

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že neexistuje jeden špecifický univerzálny model, ktorý by bol uplatniteľný v každej európskej krajine. Existujú však základné spoločné prvky, ktoré sú spravidla uplatniteľné v jednotlivých štátoch s primeranou konšteláciou ich vlastným podmienkam.

3.4.2 Praktické návrhy vo vzťahu k municipalizačnému procesu na Slovensku

Súčasná legislatíva, resp. zákon o obecnom zriadení³¹, definuje len dve možnosti, prostredníctvom ktorých je možné spájať obce na Slovensku. Prvým variantom je zlučovanie obcí (§ 2a), kedy sa dve alebo viac obcí zlúči na základe spoločnej dohody, pričom výsledkom je vznik novej obce.

Druhou možnosťou je pričlenenie obce (§ 2aa). Takéto pričlenenie obce je však v zákone podmienené neschopnosťou obce si zvoliť starostu a poslancov dve po sebe nasledujúce volebné obdobia, nakoľko je následne takáto obec automaticky definovaná ako nefunkčná. Dôležité je poznamenať, že hoci zákon definuje podmienky pričleňovania a zlučovania, nešpecifikuje situáciu, ktorá nastane po prípadnom zlúčení (Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení).

Z praxe však možno vysledovať, že z jednotlivých obcí sa po zlúčení stanú obecné časti, pričom jedna bude vnímaná ako stredisková a ostatné budú zastávať funkciu pridružených častí. V zákone fakticky chýba špecifikácia pojmu „časť obce“.³² Hoci sa predmetný zákon zaoberá niektorými konkrétnymi opatreniami, ako napr. vlastnými symbolmi obecnej časti alebo dobrovoľným zhromažďovaním obyvateľov danej časti obce, nedefinuje žiadne garancie alebo právomoci pre časti obce (Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení).

V prípade, že sa teda obec rozhodne vzdať sa svojej samostatnosti a zlúči sa inou obcou, na základe súčasnej legislatívy sa z nej stane „časť obce“, a to bez akejkoľvek

³¹ Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení

³² Mestské časti mesta Bratislavy (Zákon č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave) a Košíc (Zákon č. 401/1990 o meste Košice) predstavujú osobitný prípad, nakoľko sú definované v osobitných špeciálnych zákonoch vo vzťahu k týmto mestám.

garancie na vlastné katastrálne územie, samosprávny orgán, volebný obvod, či skupiny poslancov, ktorí by dokázali zastupovať záujmy danej pridruženej, resp. zlúčenej časti.

Rovnako nemožno hovoriť o rozpočte či garancii zachovania identity obce a kontinuity kultúry. Z týchto dôvodov sa takáto časť obce stane súčasťou väčšej územnej jednotky, v rámci ktorej prichádza o rozhodovacie a kompetenčné možnosti. Súčasné znenie zákona tým pádom neumožňuje obciam stať sa rovnocenným partnerom v procese spájania obcí.

Z týchto dôvodov je proces municipalizácie odmietaný primárne zo strany samotných reprezentantov miest a obcí. Problematickou je prirodzene aj strata financií, resp. centralizácia financií v prospech strediskovej obce. Obavy starostov pramenia aj z bývalého modelu fungovania z obdobia socializmu, kedy boli zriadené konkrétne strediskové obce. Tento model fungovania sa však preukázal ako mimoriadne nefunkčný, nakoľko v ňom absentovala priama reprezentácia menších obcí (Bačík 2018).

Zastávame presvedčenie, že ak chceme zabezpečiť prijateľnejšie podmienky pre efektívnejšie fungovanie regionálnej a komunálnej politiky, musíme definovať nové znenie podmienok pre obecné časti v rámci zákona o obecnom zriadení. Zákon by mal okrem iného obsahovať aj legislatívnu garanciu pre zachovanie samosprávnosti pôvodných obcí po zlúčení sa s inou obcou. V zákone však nesmie chýbať aj presná definícia vzniku, právomocí a orgánov týchto novovzniknutých územných jednotiek. Hlavnou myšlienkou tejto časti práce je potreba zachovania samosprávnosti obecných častí, pričom v súlade s touto myšlienkou by bolo efektívnejšie zmeniť pojem „*časti obce*“ na „*členské obce*“.

Členské obce by disponovali garanciou zachovania vlastného samostatného volebného obvodu a proporcionálneho rozdelenia poslancov. Jeden zo zvolených poslancov z oblasti členskej obce by mal rovnako zastávať funkciu starostu členskej obce, a to či už na základe najvyššieho počtu získaných hlasov vo voľbách alebo osobitnou formou voľby. Vytvorený orgán rady členskej obce by fungoval podobne ako už existujúci výbor mestskej časti v Bratislave či v Košiciach.

Súčasťou nového legislatívneho znenia by mala byť garancia nezlučiteľnosti katastrálneho územia členskej obce, pričom starosta členskej obce by mal aj naďalej požívať právo veta vo vzťahu k investičným zásahom v rámci svojho katastrálneho územia. Členské obce by mali rovnako disponovať vlastným rozvojovým rozpočtom. Participatívne rozpočty členských obcí vnímame ako potenciálny efektívny nástroj,

prostredníctvom ktorého by občania disponovali možnosťou aktívnej participácie v rozhodovacích procesoch realizácie a implementácie projektov.

Miestne referendum by bolo podmienkou k vytvoreniu novej členskej obce, pričom nevyhnutným by bolo aj súhlasné stanovisko okresného úradu. Vo všeobecnosti navrhujeme podporovať a posilňovať dobrovoľnú spoluprácu miest a obcí, pričom už v súčasnosti existujú dobrovoľné partnerstvá medzi subjektmi, na ktoré môžeme do značnej miery nadviazať.

Debyrokratizáciu a vypísanie osobitných výziev pre obce, ktoré sa rozhodnú zapojiť do procesov spájania, vnímame ako efektívne nástroje vedúce k motivácii zlučovať. Nakoľko municipalizačný proces musí prebiehať v súlade s presvedčením regionálnych a lokálnych zástupcov, je potrebné reprezentantom miest a obcí vytvárať prijateľné a výhodné podmienky s jasne stanovenými pravidlami.

Mimoriadne dôležitým faktorom v zmysle úspešnosti daného procesu bude vhodne nastavená spolupráca medzi miestnymi samosprávami a štátom. Vytvorenie pozície splnomocnenca vlády pre podporu municipalizácie (alebo iný obdobný orgán) vnímame ako nevyhnutné, a to aj napriek skutočnosti, že vytváranie nových orgánov verejnej správy a s tým súvisiacich nových pracovných miest pre ďalších zamestnancov štátnej správy predstavuje v kontexte Slovenskej republiky v súčasnosti určitú kontroverziu³³.

V prípade úspešného zlučovania miest a obcí by sme však dokázali efektívne redukovať počet obecných a mestských poslancov aspoň tých miest a obcí, v ktorých ide takmer celý rozpočet na platy a fungovanie úradu.

³³ V štátnej správe je momentálne zamestnaných stovky tisíc ľudí, ktorých výplaty nás v roku 2022 stáli približne 11 mld. eur. Preto znižovanie počtov štátnych zamestnancov sa stalo predmetom diskusií, ktorých výsledkom však boli rozdielne názory odborníkov. Kým jedna skupina odborníkov z Ministerstva financií SR zastáva presvedčenie, že v prípade zredukovania počtu zamestnancov dokážeme šetriť štátny rozpočet, druhá skupina tvrdí, že negatívne dopady prepúšťania štátnych zamestnancov budú citeľnejšie ako ušetrená suma peňazí do štátneho rozpočtu (Fabok 2023).

Záver

Narastajúca miera napätia, polarizácie obyvateľstva a preferencií krajnej pravice, populizmu a nacionalizmu poukazuje na skutočnosť, že aktuálne čelíme vážnej spoločenskej a politickej kríze, ktorú niektorí odborníci z praxe³⁴ nazývajú oficiálne aj krízou demokracie. Veľké nerovnosti medzi sociálnymi skupinami naprieč regiónmi sú mimoriadne citeľné a stále viac sa ukazujú ako rozhodujúci faktor v národných voľbách. Z tohto dôvodu ide o významný precedens budúceho politického a spoločenského vývoja, nakoľko v roku 2024 sa bude konať rekordný počet národných volieb po celom svete. Ich výsledky budú mať dopad aj na vývoj v oblasti medzinárodných vzťahov, ktoré aktuálne čelia obrovským výzvam.

Prehlbujúca sa miera regionálnych rozdielov a sociálnych nerovností medzi jednotlivými regiónmi štátov je problematickým faktorom v mnohých členských štátoch EÚ, pričom je nevyhnutné zdôrazniť, že práve v kultúrne a etnicky zmiešanom prostredí môžu pôsobiť ako primárny zdroj konfliktov. Regionálne disparity sú však dôsledkom nesprávne nastavených politík a zlyhávajúceho systému v oblastiach, ako je vzdelávanie, regionálny rozvoj, sociálna politika, infraštruktúra, pracovný trh, ale aj úroveň decentralizácie či municipalizácie. Ich pochopenie je preto kľúčom k spravodlivému a vyváženému rozvoju spoločnosti.

Všeobecným cieľom diplomovej práce bolo poukázať na nepriaznivé dopady neustáleho prehlbovania regionálnych disparít vo vyspelých štátoch, ako aj na potenciálne hrozby a riziká, ktoré so sebou prinášajú. Primárnym cieľom práce bolo predstaviť konkrétne praktické riešenia v kontexte Slovenskej republiky, ktorá hoci už od vzniku samostatnej republiky čelí značným výzvam v tejto oblasti, do dnešného dňa sa nepodarilo nastaviť politiky tak, aby sme dokázali efektívne bojovať proti neustálemu zhoršovaniu situácie v slovenských regiónoch. Prehlbovanie disparít naprieč slovenským územím má vážne dopady na našu spoločnosť a vedie k vzájomného vzdľaňovaniu sa sociálnych skupín po vzdelanostnej, pracovnej, ale aj kultúrnej a spoločenskej stránke života.

V prvej kapitole sme všeobecne predstavili fenomén chudobných a menej rozvinutých regiónov členských štátov EÚ. V rámci tejto kapitoly sme sa zamerali na indikátory poukazujúce na kvalitu života a spokojnosti obyvateľov. Dôležitým prvkom regionálnej politiky EÚ a jej schopnosti porovnávať jednotlivé európske oblasti je

³⁴ Francis Fukuyama, Fareed Zakaria, Timothy Snyder, Yascha Mounk, a pod.

štatistický systém NUTS, ktorý bol vytvorený s cieľom harmonizovať zber dát a údajov. Výsledky merania naznačujú, že slovenské regióny patria medzi jedny z najviac postihnutých oblastí, pričom rozdiel medzi hlavným mestom Bratislava a ostatnými časťami Slovenska je markantný. Naše regióny patria rovnako medzi jedny z najmenej konkurencieschopných v rámci celej EÚ.

Ďalším významným prvkom merania kvality života obyvateľov je výška životnej úrovne, ktorá však za posledné obdobie výrazne klesla naprieč všetkými členskými štátmi EÚ. Hoci primárnymi dôvodmi sú dôsledky pandémie Covid-19 a vojny na Ukrajine, situácia v chudobných regiónoch Európy bola nepriaznivá aj v období pred vypuknutia vyššie uvedených udalostí. Slovensko sa podľa štatistiky nachádza na predposlednom mieste a krajiny západnej Európy dobieha vo všeobecnosti pomalšie ako sa očakávalo.

V kapitole sme ďalej špecifikovali dopady neefektívneho riešenia problematiky regionálnych disparít, medzi ktoré patrí pracovná migrácia, nepriaznivý demografický vývoj, ale aj ohrozenie demokracie v dôsledku zvyšujúcej sa miery populizmu, extrémizmu a nacionalizmu. Vzostup krajne pravicových strán a ich predstaviteľov je vážnym ohrozením základných pilierov európskeho spoločenstva, nakoľko sa postupne oslabuje jednotnosť členských štátov v zásadných otázkach fungovania EÚ. Dôsledky populistického politického naratívu sme mohli sledovať napr. počas Brexitu v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska. V tejto podkapitole upozorňujeme na pretrvávajúce separatistické tendencie zo strany nacionalisticky orientovaných politických lídrov, ktorí naberajú na popularite aj v ďalších európskych krajinách, ako je Francúzsko, Nemecko, Poľsko, Maďarsko, a pod.

V druhej kapitole sme vymedzili nástroje EÚ vo vzťahu k znižovaniu regionálnych disparít. Špecifikovali sme regionálnu a kohéznú politiku EÚ, ktorá je primárne realizovaná prostredníctvom finančnej, odbornej a technickej pomoci vo forme štrukturálnych fondov, poradenskej činnosti, ale aj vzdelávania, či rôznych iniciatív. Na základe zistení je možné konštatovať, že kohézna politika patrí medzi jednu z najvýznamnejších investičných politík EÚ.

V súvislosti s regionálnym rozvojom je nevyhnutné spomenúť paradiplomatické aktivity subštátnych aktérov, ktoré za posledné roky potvrdili svoju dôležitosť a potenciál. Vplyv paradiplomatických aktivít na zvyšovanie životnej úrovne a hospodárskeho rastu regiónov je podľa praktických zistení evidentný, pričom zároveň napĺňa potrebu subsidiarity európskej politiky. Cieľom medziregionálnej, resp.

cezhraničnej spolupráce členských štátov a ich subštátnych subjektov je zefektívniť každodenný život obyvateľov v regiónoch, na základe čoho by malo byť v záujme každého štátu vedieť využívať potenciál plynúci z takýchto aktivít.

Ďalším dôležitým prvkom efektívnej európskej politiky je čerpanie eurofondov, ktoré predstavujú hlavný finančný nástroj kohéznej politiky EÚ. Nevyhnutná reforma čerpania eurofondov bola na Slovensku predmetom rozsiahlych debát niekoľko rokov, pričom nedávne zmeny v oblasti zjednodušenia postupov a zjednotenia pravidiel pre sprostredkovateľské a riadiace orgány vnímame ako mimoriadne prínosné. Aj napriek pokrokom je však Slovenská republika ešte stále na ceste k dosiahnutiu cieľa v oblasti efektívneho čerpania eurofondov.

V tretej kapitole sme sa zamerali na praktické riešenia nepriaznivej situácie v chudobných a menej rozvinutých regiónoch v kontexte Slovenska, pričom sme poukázali na enormné rozdiely medzi hlavným mestom Bratislava a ostatnými časťami krajiny. Rovnako sme definovali najmenej rozvinuté okresy a špecifikovali sme mechanizmus na zlepšovanie kvality života v týchto lokalitách.

Vymedzili sme prioritné oblasti, ktoré považujeme za smerodajné v procese znižovania regionálnych rozdielov, pričom jednou z nich je štvrtá priemyselná revolúcia a jej dopady na sektor hospodárstva v menej rozvinutých oblastiach. Industry 4.0 si bude vyžadovať adaptáciu, inovácie, ale aj stratégie v oblasti zamestnanosti a hospodárskeho vývoja. Slovensko musí prijať rozsiahle opatrenia v snahe zabezpečiť rovnaký prístup a adaptáciu pre všetkých svojich občanov, nakoľko v prípade nepodchytenia situácie môže dôjsť k ešte väčšiemu prehĺbovaniu disparít.

Štát by mal vo vlastnom záujme finančne, technicky a administratívne podporovať podnikateľské prostredie v menej rozvinutých regiónoch, a to v zmysle prijateľnejších podmienok pre adaptáciu nových prvkov umelej inteligencie a automatizácie v jednotlivých sektoroch.

Umelá inteligencia bude mať vo všeobecnosti významný dopad na budovanie infraštruktúry, čo však bude so sebou prinášať nové výzvy v oblasti pracovného trhu a pripravenosti pracovníkov. Z tohto dôvodu sa potreba zosúladenia vzdelávacieho systému s podmienkami pracovného trhu stáva veľmi naliehavou. Dlhodobým problémom slovenského školstva je kvalifikačný nesúlad, ktorým trpí pomerne značná časť pracovníkov. Ďalším dôležitým faktorom v oblasti slovenského školstva je posilnenie celoživotného vzdelávania, ktoré môže zohrávať dôležitú úlohu v oblasti nezamestnanosti.

V otázkach znižovania regionálnych rozdielov sa stále častejšie diskutuje o potrebe implementácie prvkov relokalizácie, ktorá sa postupne stáva významným prvkom budovania udržateľnosti. Relokalizácia vytvára tzv. protiváhu ku globálnej korporatívnej štruktúre a jej cieľom má byť tvorba diverzifikovaných lokálnych trhov, v ktorých bude nosnou konkurencia kvality, nie ceny a kvantity. Prostredníctvom implementácie prvkov relokalizácie ma dochádzať k obnove významu remeselnej výroby a podpory miestnych tradícií a zvykov.

Posledná tematika, ktorú sme obsiahli v tretej kapitole je dosiahnutá úroveň decentralizácie a municipalizácie na Slovensku, ktoré vnímame ako smerodajné faktory efektívnej regionálnej politiky štátu. Aktuálne delenie kompetencií medzi územnou samosprávou a štátnou správou je v istých oblastiach chaotické, pričom napr. v oblasti sociálnych vecí alebo regionálneho školstva dokonca dochádza k duplicite výkonu funkcií. Cieľom decentralizačného procesu má byť však čo najefektívnejší a najrýchlejší výkon kompetencií, z dôvodu čoho vnímame dosiahnutú úroveň decentralizácie na Slovensku za konfliktnú s reálnymi cieľmi presunu štátnej moci na nižšie subjekty.

Slovensko je rovnako mimoriadne fragmentovanou krajinou, na základe čoho dochádza v mnohých mestách a obciach k neefektívnemu výkonu samosprávnych jednotiek, ktoré nedokážu zabezpečiť dostatočné služby pre svojich obyvateľov. Kvalita života sa teda v daných lokalitách znižuje a mladá generácia je nepriamo nútená z takýchto regiónov migrovať.

Aktuálne legislatívne podmienky súvisiace s dobrovoľným spájaním obcí na Slovensku nemotivujú predstaviteľov obcí k takýmto procesom, práve naopak. Skúsenosti z predchádzajúcich iniciatív, ktoré boli mnohokrát centralisticky riadené a neodpovedali aktuálnosti delenia slovenského územia zapríčinili, že decentralizačný a municipalizačný proces vo vývoji stagnuje a je vo veľkej miere odmietaný zo strany samotných predstaviteľov obcí.

Považujeme za nevyhnutné zmeniť legislatívne podmienky zlučovania slovenských obcí, nakoľko zastávame presvedčenie, že práve definovaním nového znenia zákona a vytvorením prijateľnejších podmienok spájania dokážeme zabezpečiť efektívnejšie fungovanie regionálnej a komunálnej politiky na Slovensku. Odporúčame nové znenie zákona, ktoré bude obciam garantovať zachovanie určitej miery samosprávnosti aj po zlúčení sa s inou obcou. V súlade s touto myšlienkou by bolo efektívnejšie zmeniť pojem „časti obce“ na „členské obce“. Za dôležité rovnako považujeme zachovanie vlastného samostatného volebného obvodu a proporcionálneho

rozdelenia poslancov. Členské obce by mali rovnako disponovať vlastným rozvojovým rozpočtom a právom veta vo vzťahu k investičným zásahom v rámci svojho katastrálneho územia.

Vo všeobecnosti navrhujeme podporovať a posilňovať dobrovoľnú spoluprácu a spájanie miest a obcí, nakoľko práve dostatočne dosiahnutá úroveň municipalizácie a decentralizácie vedie k efektívnejšiemu a modernejšiemu výkonu regionálnej politiky a regionálneho rozvoja v súlade s európskymi podmienkami a potrebami, ktoré nové globálne výzvy so sebou prinášajú. Je možné konštatovať, že decentralizácia a municipalizácia majú priamy dopad na efektívnosť znižovania regionálnych disparít, z dôvodu čoho by malo byť v záujme slovenských vlád podporiť zmeny v oblasti zjednodušenia takýchto procesov.

Zoznam bibliografických odkazov

ALMEIDA, Constança a Leonor CUNHA. 2022. *Slaves of the Cheap: The Labour Exploration Cycle*. [online]. S.l.: Awareness News, 2022 [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <https://theawarenessnews.com/2022/03/30/slaves-of-the-cheap-the-labour-exploration-cycle/>

BAČÍK, Vladimír, Roman FILA, Michal KLOBUČNÍK a Mária MATIAŠOVÁ. 2018. *Negatívne aspekty zlučovania obcí v rámci komunálnych reforiem – perspektíva na príklade Slovenskej republiky*. [online]. Bratislava: Katedra humánnej geografie a demografie, PriF UK, Bratislava, 50(4), 448-481 [cit. 2024-01-15]. ISSN 0049-1225. Dostupné na: http://www.sodbtn.sk/bacik/stiahnutie/kbmf_sociologia_2018.pdf?fbclid=IwAR1NpDwMWDWtVc7vd_aIeH4lgB4HtQDIf2N0C1MY5ItzSBO-gRh2guURI5U

BAKOŠOVÁ, Andrea, Štefan BUGÁR, Róbert BULLA a Eva KOZÁROVÁ. 2019. *Pracovná migrácia z tretích krajín a jej vplyv na trh práce v SR I*. [online]. Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR [cit. 2023-12-02]. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_PKSD/Analzy/Stat/Pracovna_migracia_z_tretich_krajn_a_jej_vplyv_na_trh_prace_v_SR_I_NP_PKSD.pdf

BALAKRISHNAN, Ravi, Christian EBEKE, Davide MALACRINO a Louise RABIER. 2022. *Regional Disparities in Europe*. [online]. S. l.: International Monetary Fund [cit. 2023-11-15]. Dostupné na: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/09/30/Regional-Disparities-in-Europe-523583>

BARBER, Benjamin R. 2013. *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*. New Haven: Yale University Press. 2013. 432 s. ISBN 978-0300164671.

BENKO, Martin. 2023. *Úradnícka vláda chce zvýšiť efektivitu čerpania eurofondov, slovo budú mať aj samosprávy*. [online]. S.l.: Sita.sk [cit. 2024-02-25]. Dostupné na: <https://sita.sk/uradnicka-vlada-chce-zvysit-efektivitu-cerpania-europskych-zdrojov/>

BLAŠČÁK, Mário. 2019. *Demografia je jadrom radikalizácie strednej Európy*. [online]. S.l.: LinkedIn [cit. 2024-01-20]. Dostupné na: <https://www.linkedin.com/pulse/demografia-je-jadrom-radikaliz%C3%A1cie-strednej-eur%C3%B3py-mario-blascak>

BRITANNICA. 2024. *Libya facts and figures*. [online]. S.l.: Britannica.com [cit. 2024-02-19]. Dostupné na: <https://www.britannica.com/place/Tobruk>

BRZOZOWSKI, Alexandra. 2023. *Pol'ské voľby môžu potvrdiť nástup konzervatívcov v Európe*. [online]. S.l.: Euractiv.sk [cit. 2023-12-18]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/polske-volby-mozu-potvrdit-nastup-konzervativcov-v-europe/>

BUCHLÁKOVÁ, Lenka. 2015. *Analýza: Migrácia môže mať ekonomické riziká*. [online]. S.l.: Ekonomika.Pravda.sk [cit. 2024-01-22]. Dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/367857-analyza-migracia-moze-mat-ekonomicke-rizika/>

ČERNĚNKO, Tomáš, Peter HARVAN a Jozef KUBALA. 2017. *Skrytý poklad v samospráve. Alternatívne možnosti sústredenia výkonu správy v samosprávach*. [online]. Bratislava: Inštitút finančnej politiky [cit. 2024-01-08]. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/19968/70/Skryty-poklad-samosprave.pdf>

CÉZANNE, Cécile, Edward LORENZ a Laurene SAGLIETTO. 2020. *Exploring the economic and social impacts of Industry 4.0*. [online]. S.l.: OpenEdition Journals [cit. 2024-03-27]. Dostupné na: <https://journals.openedition.org/rei/8643>

CIRNER, Michal, Alexander DULEBA, Patrik KOVÁČ a Veronika ORAVCOVÁ. 2021. *Legislatívny a inštitucionálny rámec pre medzinárodnú spoluprácu samosprávnych krajov SR*. [online]. Bratislava: SFPA [cit. 2024-03-27]. Dostupné na: https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2021/08/02_legislativa_TTSK.pdf

ČOKYNA, Juraj. 2019. *A okraje máš kde?* Bratislava: N Press, s. r. o., 2019. 208 s. ISBN 978-80-99925-06-0.

COLOMBOVA, Dominika. 2023. *Ako volili okresy v parlamentných voľbách 2023? (volebná mapa)*. [online]. S.l.: Domov.Sme.sk [cit. 2023-12-18]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/23220349/volebna-mapa-ako-volili-okresy-parlamentne-volby-2023.html>

CORNAGO, Noé. 2013. *Plural Diplomacies*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 2013. 14 s. ISBN 978-90-04-24955-4.

DELLEPIANE, Sebastian a Bernhard REINSBERG. 2021. *Development co-operation by European regions: Introducing the subnational donor governance dataset*. [online]. S.l.: Wiley online library [cit. 2024-02-19]. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/dpr.12608>

DÉMURGER, Sylvie. 2015. *Migration and families left behind*. [online]. S.l.: IZA World of Labour [cit. 2024-01-18]. Dostupné na: <https://wol.iza.org/articles/migration-and-families-left-behind/long>

DENYSIUK, Iryna, Aleksandra KUZIOR, Anna LIAKISHEVA, et al. 2020. *Social Risks of International Labour Migration in the Context of Global Challenges*. [online]. Basel: Licensee MDPI [cit. 2023-12-03]. Dostupné na: <https://www.mdpi.com/1911-8074/13/9/197>

EMMOTT, Robin. 2017. *Spain sees Russian interference in Catalonia separatist vote*. [online]. S.l.: Reuters.com [cit. 2024-02-27]. Dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-catalonia-russia-idUSKBN1DD20Y/>

EURACTIV SLOVENSKO. 2019. *Regionálna politika – financovanie a nástroje pomoci*. [online]. S.l.: Europskaunia.sk [cit. 2024-02-09]. Dostupné na: <https://www.europskaunia.sk/regionalna-politika-financovanie-a-nastroje-pomoci>

EUROFONDY. 2024a. *Fondy EÚ a programy*. [online]. S.l.: Eurofondy.gov.sk [cit. 2024-02-22]. Dostupné na: <https://eurofondy.gov.sk/fondy-eu/>

EUROFONDY. 2024b. *Slovensko meníme k lepšiemu vďaka eurofondom z Programu Slovensko*. [online]. S.l.: Eurofondy.gov.sk [cit. 2024-02-27]. Dostupné na: <https://eurofondy.gov.sk/program-slovensko/>

EURONEWS. 2023. *Nearly half of Europeans say their standards of living have 'already' declined as crises mount.* [online]. S.l.: Euronews.business [cit. 2023-12-13]. Dostupné na: <https://www.euronews.com/business/2023/01/12/nearly-half-of-europeans-say-their-standards-of-living-have-already-declined-as-crises-mou>

EURÓPSKA INVESTIČNÁ BANKA. 2024. *The European Regional Development Fund / Cohesion Fund.* [online]. S.l.: Fi-compass.eu [cit. 2024-02-09]. Dostupné na: <https://www.fi-compass.eu/funds/erdf-cf>

EURÓPSKA KOMISIA. 2017. *Eurofondy vysvetlené jednoducho a stručne v 5 krokoch.* [online]. Brusel: Európska komisia [cit. 2024-02-23] Dostupné na: https://slovakia.representation.ec.europa.eu/news/eurofondy-vysvetlene-jednoducho-strucne-v-5-krokoch-2017-07-13_sk

EURÓPSKA KOMISIA. 2020. *Rozpočet EÚ na obnovu hospodárstva: Otázky a odpovede o REACT-EU, politike súdržnosti po roku 2020 a Európskom sociálnom fonde+.* [online]. Brusel: Európska komisia [cit. 2024-02-10]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sk/QANDA_20_948

EURÓPSKA KOMISIA. 2023. *EU Pilot.* [online]. Brusel: Európska komisia [cit. 2024-03-01]. Dostupné na: https://single-market-scoreboard.ec.europa.eu/enforcement-tools/eu-pilot_en

EURÓPSKA KOMISIA. 2024a. *Naše ciele.* [online]. Brusel: Európska komisia [cit. 2024-02-10]. Dostupné na: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/regional-and-urban-policy/mission-statement-regional-and-urban-policy_sk

EURÓPSKA KOMISIA. 2024b. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR).* [online]. Brusel: Európska komisia [cit. 2024-03-07]. Dostupné na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en#:~:text=The%20current%20beneficiaries%20are%3A%20Albania,Macedonia%20%2C%20Serbia%20%2C%20and%20Turkey%20.

EURÓPSKA KOMISIA. 2024c. *Možnosti financovania pre malé a stredné podniky.* [online]. S.l.: Európska komisia [cit. 2024-03-28]. Dostupné na:

https://commission.europa.eu/funding-tenders/how-apply/eligibility-who-can-get-funding/funding-opportunities-small-businesses_sk

EURÓPSKA ÚNIA. 2023. *Fakty a čísla o živote v Európskej únii*. [online]. S.l.: Európska únia [cit. 2023-12-07]. Dostupné na: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_sk

EURÓPSKY PARLAMENT. 2019. *Regional policy*. [online]. S.l.: Európska únia [cit. 2024-04-10]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI\(2019\)637953_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI(2019)637953_EN.pdf)

EURÓPSKY PARLAMENT. 2021. *Ako EÚ financuje eurofondy*. [online]. S.l.: Európsky parlament [cit. 2024-02-16]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/sk/article/20210617STO06481/ako-eu-financuje-regiony>

EURÓPSKY VÝBOR REGIÓNOV. 2023. *Výročná správa EÚ o stave regiónov a miest. Prehľad za rok 2023*. [online]. Brusel: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie [cit. 2023-11-27]. ISBN 978-92-895-2851-1. Dostupné na: <https://cor.europa.eu/en/engage/brochures/Documents/EU%20Annual%20Report%20on%20the%20State%20of%20Regions%20and%20Cities%20Factsheet%202023/4892%20SOTREG%20-%20EU%20annual%20factsheet%202023%20-%20SK.pdf>

EURÓPSKY VÝBOR REGIÓNOV. 2024a. *Eastern Partnership (CORLEAP)*. [online]. S.l.: Európsky výbor regiónov [cit. 2024-02-18]. Dostupné na: <https://cor.europa.eu/en/our-work/International-cooperation/Pages/CORLEAP.aspx>

EURÓPSKY VÝBOR REGIÓNOV. 2024b. *Euro-Mediterranean Regional and Local Assembly (ARLEM)*. [online]. S.l.: Európsky výbor regiónov [cit. 2024-02-18]. Dostupné na: <https://cor.europa.eu/en/our-work/International-cooperation/Pages/ARLEM.aspx>

EUROSTAT. 2023a. *Background information – NUTS*. [online]. S.l.: Eurostat [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background>

EUROSTAT. 2023b. *Living conditions statistics at regional level*. [online]. S.l.: Eurostat [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_statistics_at_regional_level&oldid=523323#:~:text=In%202022%2C%20Sud%2DEst%20in,of%20poverty%20or%20social%20exclusion

FABOK, Jaroslav. 2023. *Prepustiť tisícky ľudí z úradov. Tvrdé šetrenie navrhnuté Horváthom, pomôže to štátu?* [online]. S.l.: Ekonomika.Pravda.sk [cit. 2024-02-19]. Dostupné na: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/685432-zamestnanci-statumu-historicky-najvyssie-platy-hrozi-im-kvoli-setreniu-prepustanie/>

FÁZIKOVÁ, Mária. 2021. *Rozvoj vidieka*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 2021. 177 s. ISBN 978-80-552-2320-9.

FIGEĽ, Ján. 2014. *Ján Figeľ: Slovensko a jeho európska cesta*. [online]. Bratislava: Konzervatívny denník Postoj [cit. 2024-01-16]. Dostupné na: <https://svetkrestanstva.postoj.sk/3682/jan-figel-slovensko-a-jeho-europska-cesta>

FORBES US. 2023. *Pozrite si rebríček 20 najšťastnejších krajín sveta. Slovensko v ňom má dvoch susedov*. [online]. S.l.: Forbes Slovensko [cit. 2024-01-28]. Dostupné na: <https://www.forbes.sk/pozrite-si-rebricek-20-najstastnejsich-krajin-sveta-slovensko-v-nom-ma-dvoch-susedov/>

FRKÁŇOVÁ, Andrea. 2015. *Stanovenie nedostatku pracovných síl a potrieb pracovnej migrácie z tretích krajín v Slovenskej republike*. Bratislava: Národný kontaktný bod Európskej migračnej siete v Slovenskej republike. Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM). 2015. 67 s. ISBN 978-80-89506-64-4.

GEIST, Radovan, Zuzana PELACHOVÁ a Barbara ZMUŠKOVÁ. 2024. *Ústavný súd eurofondy nezachránil*. [online]. S.l.: Euractiv.sk [cit. 2024-02-27]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/europska-politika/podcast/ustavny-sud-eurofondy-nezachranil/>

GONDA, Peter. 2018. *Decentralizácia*. [online]. S.l.: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika [cit. 2024-01-11]. Dostupné na: <https://konzervativizmus.sk/decentralizacia/>

GOUARDÈRES, Frédéric. 2023. *Spoločná nomenklatúra územných jednotiek pre štatistické účely (NUTS)*. [online]. S.l.: Európsky parlament [cit. 2023-11-23]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/sk/FTU_3.1.6.pdf

GOVE, Michael. 2024. *About Michael*. [online]. Windlesham: Conservatives [cit. 2024-04-09]. Dostupné na: <https://www.michaelgove.com/about-michael>

GRÁC, Róbert, Michal KLOBUČNÍK a Vladimír SLÁVIK. 2010. *Reflexia k problematike fungovania spoločných obecných úradov v Slovenskej republike*. [online]. Bratislava: Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského [cit. 2024-01-28]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/266514122_Reflexia_k_problematike_fungovania_spolocnych_obecných_úradov_v_Slovenskej_republike

GRAMATA, Ján a Peter Kmeť. 2014. *Podpora vzdelávania pre trh práce*. [online]. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny [cit. 2024-02-01]. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NSZ/nsz_5.pdf

HARDING, Martín, Jesper LINDÉ a Mathias TRABANDT. 2023. *Understanding Post-Covid Inflation Dynamics*. [online]. Washington, D.C.: International Monetary Fund [cit. 2024-01-16]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304393223000648>

HELM, Toby. 2023. *Brexit has completely failed for UK, say clear majority of Britons – poll*. [online]. S.l.: The Guardian [cit. 2023-12-13]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/politics/2023/dec/30/britons-brexit-bad-uk-poll-eu-finances-nhs>

HENLEY, Jon. 2019. *Boris Johnson wins huge majority on promise to 'get Brexit done'*. [online]. S.l.: The Guardian [cit. 2024-01-24]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/politics/2019/dec/13/bombastic-boris-johnson-wins-huge-majority-on-promise-to-get-brexit-done>

HOLMES, Alison R. 2020. *Multi-Layered Diplomacy in a Global State*. S.l.: Springer Nature Switzerland AG. 2020. 225 s. ISBN 978-3-030-54131-6.

IMROVIČ, Michal a Martin ŠVIKRUHA. 2015. *Source aspects in the reform of local self-government in Slovak Republic*. [online]. Trnava: Univerzity of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Faculty of Social Sciences Department of Public Policy and Public Administration [cit. 2024-01-28]. Dostupné na: https://www.academia.edu/67860789/Source_aspects_in_the_reform_of_local_self_government_in_Slovak_Republic

INDUSTRY4.SK. 2024. *Čo je Industry 4.0*. [online]. S.l.: Industry4.sk [cit. 2024-01-03]. Dostupné na: <https://industry4.sk/o-industry-4-0/co-je-industry-4-0/>

INŠTITÚT ZAMESTNANOSTI. 2024. *Regionálne rozdiely v nezamestnanosti*. [online]. S.l.: Inštitút zamestnanosti [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: <https://www.iz.sk/sk/projekty/inkluzivny-rast/najmenej-rozvinute-okresy/reg/nezamestnanost>

JECK, Tomáš. 2017. *Slovenská ekonomika a štvrtá priemyselná revolúcia: faktory a predpoklady*. [online]. Bratislava: Ekonomický ústav SAV [cit. 2024-04-02]. ISSN 1337-5598. Dostupné na: https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/373_wp_4_priemyselna_a_sk_final.pdf

JUREK, Vlado, Samuel Migal' a Adam Zavřel. 2022. *Slovensko nevie čerpať eurofondy. Záchranou je umožnenie od Bruselu minúť peniaze na pomoc Ukrajine*. [online]. Bratislava: Noviny.sk [cit. 2024-02-23]. Dostupné na: <https://www.noviny.sk/slovensko/675914-slovensko-nevie-cerpat-eurofondy-zachranou-je-umoznenie-od-bruselu-minut-peniaze-na-pomoc-ukrajine>

KAMIŃSKI, Tomasz a Joanna CIESIELSKA-KLIKOWSKA. 2022. *Paradiplomacy and its Impact on EU Foreign Policy*. [online]. Łódź: Journal of Contemporary European Research [cit. 2024-02-13]. Dostupné na: <https://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/1223/932>

KENNY, Michael a Davide LUCA. 2021. *Europe-wide political divide emerging between cities and countryside – study*. [online]. S.l.: Bennett Institute for Public Policy Cambridge [cit. 2024-01-22]. Dostupné na: <https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/blog/urban-rural-divide/>

KLINEC, Ivan. 2010. *Ekonomická podstata prechodu k informačnej spoločnosti*. [online]. Bratislava: Ekonomický ústav SAV [cit. 2023-12-27]. ISSN 1337-5598. Dostupné na: <https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP26.pdf>

KLINEC, Ivan. 2012. *Relokalizácia – nový civilizačný megatrend*. [online]. S.l.: Blog.Sme.sk [cit. 2023-12-27]. Dostupné na: <https://blog.sme.sk/klinec/ekonomika/relokalizacia-novy-civilizacny-megatrend>

KOREŇ, Marián. 2018. *Rozpočet Únie dnes a zajtra: Aké zmeny v európskych financiách prináša návrh Komisie?* [online]. S.l.: Euractiv.sk, 2019 [cit. 2024-02-09]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/eu-crossroads/linksdossier/rozpocet-unie-dnes-a-zajtra-ake-zmeny-v-europskych-financiach-prinasa-navrh-komisie/>

KOVÁČOVÁ, Simona. 2016. *Územná fragmentácia obcí v podmienkach Slovenskej republiky a jej dosahy*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica., 2016. 154 s. ISBN 978-80-557-1115-7.

KYRIACOU, Andreas P. a Oriol Roca SAGALÉS. 2018. *Decentralization and governance in europe: evidence from different expenditure components*. [online]. Barcelona: Universida de Vigo [cit. 2024-03-05]. Dostupné na: <https://infogen.webs.uvigo.es/WP/WP1802.pdf>

MALOMSOKI, Mónika, Pércsi Kinga NAGYNÉ a Virág SZABÓ. 2013. *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. Budapest: [s. n.], 2013. 269 s. ISBN 978-963-306-247-0.

MARTINÁK, Dávid. 2016. *Filozof úradníkom, učiteľ pokladníkom. Analýza nesúladu kvalifikácie a zručností s požiadavkami na trhu práce*. [online]. S.l.: Inštitút vzdelávacej politiky [cit. 2023-12-01]. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/bc9/9645.e6645c.pdf>

MATLOVIČ, René a Kvetoslava MATLOVIČOVÁ. 2011. *Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch*. [online]. Prešov: Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, 53(18), 8-87 [cit. 2023-11-20]. ISSN 1336-6159. Dostupné na: https://www.unipo.sk/public/media/26612/REGIONALNE_DISPARITY_A_ICH_RIES

ENIE_NA_SLOVENSKU_V_ROZLICNYCH_KONTEXTACH-Matlovic-Matlovicova-2011_opt.pdf

MATUŠČÁKOVÁ, Zuzana. 2016. *Kohézna politika EÚ*. [online]. S.l.: HNonline.sk [cit. 2024-02-05]. Dostupné na: <https://hnonline.sk/slovensko/847925-kohezna-politika-eu>

MCDONALD, Andrew. 2023. *Most Brits reckon Brexit has failed, new poll finds*. [online]. London: Politico [cit. 2023-12-13]. Dostupné na: <https://www.politico.eu/article/britain-brexit-fail-new-poll-nigel-farage/>

MCMILLAN, Samuel Lucas. 2017. *The Foreign Relations of Subnational Governments*. [online]. Oxford: Oxford University Press [cit. 2024-03-05]. Dostupné na: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-460>

MESTO VYSOKÉ TATRY. 2024. *Mesto Vysoké Tatry*. [online]. Vysoké Tatry: Mesto Vysoké Tatry [cit. 2024-01-15]. Dostupné na: <https://poprad-tatry.szm.com/mestovt.htm>

MESTSKÝ ÚRAD ŽILINA. 2021. *Žilina ako kandidát na Európske hlavné mesto kultúry 2026 spustila otvorenú výzvu na cezhraničnú spoluprácu*. [online]. Žilina: Mesto Žilina [cit. 2024-03-07]. Dostupné na: <https://zilina.sk/zilina-ako-kandidat-na-europske-hlavne-mesto-kultury-2026-spustila-otvorenu-vyzvu-na-cezhranicnu-spolupracu/>

MHLANGA, David. 2021. *Artificial Intelligence in the Industry 4.0, and Its Impact on Poverty, Innovation, Infrastructure Development, and the Sustainable Development Goals: Lessons from Emerging Economies?* [online]. Basel: Licensee MDPI [cit. 2024-01-07]. ISSN 2071-1050. Dostupné na: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/11/5788>

MICHÁLEK, Anton. 2013. *Indikátory identifikácie a merania regionálnych disparít (Niekoľko poznámok k výberu indikátorov)*. [online]. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 65(4), 363-381 [cit. 2023-11-16]. ISSN 0016-7193. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/03101237Mich%C3%A1lek.pdf>

MICHÁLEK, Anton a Peter PODOLÁK. 2014. *Regionálne a priestorové disparity na Slovensku, ich vývoj v ostatnom desaťročí, súčasný stav a konzekvencie*. [online].

Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV [cit. 2023-11-16] ISSN 1210-3519. Dostupné na: https://www.sav.sk/journals/uploads/12131139GS_28.pdf

MICHÁLEK, Anton. 2021. *Regionálne príjmové nerovnosti na Slovensku*. [online]. Bratislava: Slovenská akadémia vied [cit. 2023-11-16]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/350277896_REGIONALNE_PRIJMOVE_NEROVNOSTI_NA_SLOVENSKU

MINISTERSTVO PÔDOHOSPODÁRSTVA A ROZVOJA SR. 2017. *Aj lesníctvo musí reagovať na nové výzvy a trendy*. [online]. Bratislava: Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja SR [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: <https://mpsr.sk/aj-lesnictvo-musi-reagovat-na-nove-trendy-a-vyzvy/2-37-2-11873/>

MIRRI SR. 2024a. *Programy cezhraničnej spolupráce*. [online]. S.l.: Mirri.gov.sk [cit. 2024-02-22]. Dostupné na: <https://mirri.gov.sk/projekty/projekty-esif/programy-cezhranicnej-spoluprace/>

MIRRI SR. 2024b. *Najmenej rozvinuté okresy*. [online]. S.l.: Mirri.gov.sk [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: <https://mirri.gov.sk/sekcie/regionalny-rozvoj-2/najmenej-rozvinute-okresy/>

MÜLLER, Patrick, Karolina POMORSKA a Ben TONRA. 2021. *The Domestic Challenge to EU Foreign Policy-Making: From Europeanisation to de-Europeanisation?* [online]. London: Taylor & Francis Group [cit. 2024-02-15]. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07036337.2021.1927015>

NIŽŇANSKÝ, Viktor a Marta HAMALOVÁ. 2013. *Decentralizácia a Slovensko*. [online]. Trenčín: Inštitút aplikovaného manažmentu [cit. 2024-03-11]. ISBN 978-80-89600-18-2. Dostupné na: https://www.komunal.eu/images/Decentraliz%C3%A1cia_a_Slovensko.pdf

OECD. 2019. *OECD Multi-level Governance Studies, Making Decentralisation Work*. [online]. S.l.: OECDiLibrary [cit. 2023-12-27]. ISBN 9789264313033. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/d8bc40c6-en/index.html?itemId=/content/component/d8bc40c6-en>

OECD. 2024. *OECD Economic Surveys Slovak republik*. Paris: OECD Publishing. 2024. 128 s. ISBN 978-92-64-71559-2.

PAJTINKA, Erik. 2008. *Paradiplomacia ako fenomén súčasných medzinárodných vzťahov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ústav vedy a výskumu, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov. 2008. 20 s. ISBN 978-8083-724-2.

PINA, Álvaro a Patrizio SICARI. 2022. *Enhancing regional convergence in the European Union*. [online]. S.l.: OECD [cit. 2024-04-10]. Dostupné na: [https://one.oecd.org/document/ECO/WKP\(2021\)47/en/pdf](https://one.oecd.org/document/ECO/WKP(2021)47/en/pdf)

PLÁN OBNOVY. 2021. *Kompletný plán obnovy*. [online]. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky [cit. 2024-02-28]. Dostupné na: <https://www.planobnovy.sk/kompletny-plan-obnovy/>

RACHMAN, Gideon. 2023. *Vitajte v dobe autoritárov*. Martin: Barecz & Conrad books, 2023. 328 s. ISBN 978-80-8258-010-8.

RAJČÁKOVÁ, Eva a Angelika ŠVECOVÁ. 2018. *Ľudské zdroje – Regionálne disparity v kontexte politiky súdržnosti EÚ 2007 – 2013 na Slovensku*. [online]. Bratislava: Geografický ústav SAV, 70(1), 79-96 [cit. 2023-11-15]. ISSN 0016-7193. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/09281003Rajcakova,%20Svecova.pdf>

SARACENO, Chiara. 2006. *Social Assistance Policies and Decentralization in the Countries of Southern Europe*. [online]. S.l.: Revue française des affaires sociales [cit. 2023-12-27]. Dostupné na: <https://www.cairn.info/revue-francaise-des-affaires-sociales-2006-5-page-097.htm>

SCHWAB, Klaus. 2016. *The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond*. [online]. S.l.: World Economic Forum [cit. 2024-01-03]. Dostupné na: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>

ŠENKERÍKOVÁ, Anna. 2018. *Niektorým odborným školám ubúdajú žiaci. Kraj to chce zvrátiť, gymnáziám sa to nepáči*. [online]. Ružomberok: Rkmagazin.sk [cit. 2024-03-

27]. Dostupné na: <https://rkmagazin.sk/niekorym-odbornym-skolach-ubudaju-ziaci-kraj-to-chce-zvratit-gymnaziam-sa-to-nepaci/>

SITA. 2019. *Dobíhanie životnej úrovne západu u nás brzdi neefektívne rozdelenie zdrojov, tvrdia analytici MF*. [online]. Bratislava: Noviny.sk [cit. 2023-12-07]. Dostupné na: <https://www.noviny.sk/492752-dobiehanie-zivotnej-urovne-zapadu-u-nas-brzdi-neefektivne-rozdelenie-zdrojov-tvrdia-analytici-mf>

SITA. 2020. *Za prácou do zahraničia dochádza pravidelne až 138-tisíc Slovákov: Z týchto častí krajiny cestuje najviac ľudí*. [online]. Bratislava: Čas.sk [cit. 2023-12-03]. Dostupné na: <https://www.cas.sk/clanok/968009/za-pracou-do-zahranicia-dochadza-pravidelne-az-138-tisic-slovakov-z-tychto-casti-krajiny-cestuje-najviac-ludi/>

SITA. 2021. *Slovenské lesy tvoria 41 percent územia a z roka na rok ich rozloha rastie*. [online]. S.l.: Index.sme.sk [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: <https://index.sme.sk/c/22573279/slovenske-lesy-tvorja-41-percent-uzemia-a-z-roka-na-rok-rozloha-rastie.html>

SITA. 2022. *Slovensko je krajina dvoch svetov. Analytik ukázal veľké regionálne rozdiely v ponuke pracovných miest*. [online]. S.l.: Sita.sk [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: <https://sita.sk/slovensko-je-krajina-dvoch-svetov-analytik-ukazal-velke-regionalne-rozdiely-v-ponuke-pracovnych-miest/>

SLOBODA, Dušan. 2006. *Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory, metódy*. [online]. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika [cit. 2023-12-01]. Dostupné na: https://konzervativizmus.sk/wp-content/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf

SLOBODA, Dušan a Peter SPÁČ. 2014. *Municipalizácia, volebný systém a možnosti participácie v miestnej samospráve na Slovensku*. [online]. Piešťany: Komunálne výskumné a poradenské centrum, n. o. Piešťany [cit. 2024-01-15]. Dostupné na: https://konzervativizmus.sk/wp-content/upload/regio/Studia_Spac-Sloboda_2014_finalna_verzia.pdf

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2021. *Sčítanie obyvateľov a bytov 2021*. [online]. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky [cit. 2024-01-11]. Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/#>

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2023. *Veľkostné skupiny obcí – SR, oblasti, kraje, okresy, mesto, vidiek*. [online]. S.l.: Štatistický úrad Slovenskej republiky [cit. 2024-02-01]. Dostupné na: http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=cognosViewer&ui.action=run&ui.object=storeID%28%22i0C852CAA5451437C92774DB33EC08675%22%29&ui.name=Ve%C4%BEkostn%C3%A9%20skupiny%20obc%C3%AD%20-%20SR%2C%20oblasti%2C%20kraje%2C%20okresy%2C%20mesto%2C%20vidiek%20%5Bom7023rr%5D&run.outputFormat=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2Fcognosext%2Fcps4%2Fportlets%2Fcommon%2Fclose.html&run.outputLocale=sk

STREDNÁ PRIEMYSELNÁ ŠKOLA ELEKTROTECHNICKÁ. 2020. *Hodnotiaca správa o výchovno-vzdelávacej činnosti, jej výsledkoch a podmienkach školy za školský rok 2019/2020*. [online]. Košice: Stredná priemyselná škola elektrotechnická v Košiciach [cit. 2024-03-11]. Dostupné na: https://www.spseke.sk/skola/images/skola/doc/hodnotiace/Hodnotiaca_sprava_2019_20.pdf

ŠUVADA, Martin. 2015. *Rómovia v slovenských mestách*. Martin: Politologický odbor Matice slovenskej., 2015. 168 s. ISBN 9788080618285.

TASR. 2023a. *Životná úroveň obyvateľov EÚ klesá, nespokojná je zhruba polovica Európanov*. [online]. S.l.: EurópskeNoviny.sk [cit. 2023-12-07]. Dostupné na: <https://europske.noviny.sk/2023/06/13/zivotna-uroven-obyvatelov-eu-klesa-nespokojna-je-zhruba-polovica-europanov/>

TASR. 2023b. *Kohézna politika je dôležitá pre rozvoj regiónov. Zároveň posilňuje súdržnosť EÚ, tvrdí Balík*. [online]. S.l.: TA3.com [cit. 2024-02-10]. Dostupné na: <https://www.ta3.com/clanok/267320/kohezna-politika-je-dolezita-pre-rozvoj-regionov-zaroven-posilnuje-sudrznost-eu-tvrdi-balik>

TASR. 2023c. *Na umiestnenie eurofondov je nevyhnutná spolupráca so samosprávami, tvrdí podpredsedníčka vlády*. [online]. S.l.: HNonline.sk [cit. 2024-02-25]. Dostupné na: <https://hnonline.sk/slovensko/96097012-na-umiestnenie-eurofondov-je-nevyhnutna-spolupraca-so-samospravami-tvrdi-podpredsednicka-vlady>

TASR. 2023d. *Vašáková: SR má v čerpaní eurofondov medzery, ČR je medzi najlepšími*. [online]. Praha: Teraz.sk [cit. 2024-02-25]. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/ekonomika/vasakova-sr-ma-v-cerpani-eurofond/736103-clanok.html>

TASR. 2024. *Líderka AfD: Nemecko by mohlo usporiadať referendum o odchode z EÚ*. [online]. Berlín: Teraz.sk [cit. 2024-01-03]. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/spravy/liderka-afd-nemecko-by-mohlo-usporiada/769213-clanok.html>

TOMEK, Radoslav. 2022. *Graf dňa: Tradičná slovenská neschopnosť čerpať eurofondy neveští nič dobré pre ekonomický rast a modernizáciu Slovenska*. [online]. S.l.: Denník N [cit. 2024-02-23]. Dostupné na: <https://e.dennikn.sk/2906786/graf-dna-neschopnost-cerpat-eurofondy-je-podla-nbs-obrovska-premarnena-prilezitost/>

UNITED NATIONS. 2015. *Billions of people in developing world still without Internet access, new UN report finds*. [online]. S.l.: United Nations [cit. 2024-04-10]. Dostupné na: <https://news.un.org/en/story/2015/09/509292>

ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2024a. *Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily*. [online]. S.l.: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [cit. 2024-02-05]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803

ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2024b. *Zoznam najmenej rozvinutých okresov*. [online]. S.l.: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [cit. 2024-04-02]. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/zoznam-najmenej-rozvinutych-okresov.html?page_id=561733

VAN NIEROP, Petra, Lisa Schönenberg a Petar TERZIEV. 2021. *Counteracting undeclared work and labour exploitation of thirdcountry national workers*. [online]. S.l.: Európska komisia [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-12/counteracting-undeclared-work-labour-exploitation-third-country-national-workers.pdf>

VANHAM, Peter. 2019. *A brief history of globalization*. [online]. S.l.: World Economic Forum [cit. 2024-01-08]. Dostupné na: <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/how-globalization-4-0-fits-into-the-history-of-globalization/>

WEST, Dean. 2020. *Using artificial intelligence, agricultural robots are on the rise*. [online]. S.l.: The Economist [cit. 2024-01-24]. Dostupné na: https://www.economist.com/science-and-technology/2020/02/06/using-artificial-intelligence-agricultural-robots-are-on-the-rise?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA5rGuBhCnARIsAN11vgReZNB-mMJojm0sCjpswsIWQgxdp_MTWmKdc6vFVgxV3NlwMHi_xEcaAvZMEALw_wcB&gclsrc=aw.ds

WILSON, Valerie. 2022. *The costs of racial and ethnic labor market discrimination and solutions that can contribute to closing employment and wage gaps*. [online]. Washington, D.C.: Economic Policy Institute [cit. 2024-01-21]. Dostupné na: <https://www.epi.org/publication/wilson-testimony-costs-of-racial-and-ethnic-labor-market-discrimination/>

WORLD ECONOMIC FORUM. 2023. *The Global Risks Report 2023. 18th Edition*. [online]. Geneva: World Economic Forum [cit. 2024-03-11]. ISBN 978-2-940631-36-0. Dostupné na: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf

WORLD POPULATION REVIEW. 2024. *Immigration by Country 2024*. [online]. S.l.: World Population Review [cit. 2024-01-18]. Dostupné na: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/immigration-by-country>

Zákon č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave

Zákon č. 401/1990 Zb. o meste Košice

Zákon č. 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov

ZAVŘEL, Adam. 2022. *Európska komisia zmrazila Maďarsku eurofondy vo výške 7,5 miliardy eur*. [online]. Brusel: Noviny.sk [cit. 2024-03-01]. Dostupné na:

https://www.noviny.sk/slovaci_v_eu/719675-europska-komisia-zmrazila-madarsku-eurofondy-vo-vyske-7-5-miliardy-eur

ZELENÝ, Milan. 2011. *Hledání vlastní cesty*. Brno: Computer Press., 2011. 319 s. ISBN 9788025116111.

ZMUŠKOVÁ, Barbara. 2023a. *Slovenské regióny sú piate najmenej konkurencieschopné v EÚ*. [online]. S.l.: Euractiv.sk [cit. 2023-11-27]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/slovenske-regiony-su-piate-najmenej-konkurencieschopne-v-eu/>

ZMUŠKOVÁ, Barbara. 2023b. *Ak poľské voľby dopadnú ako tie slovenské, môže to zmeniť celú EÚ*. [online]. S.l.: Euractiv.sk [cit. 2024-03-07]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/clenske-staty-eu/news/ak-polske-volby-dopadnu-ako-tie-slovenske-eu-to-moze-zmenit-navzdy/>

ZMUŠKOVÁ, Barbara. 2024. *Ako reálne je zmrazenie eurofondov a o koľko by sme prišli? (otázky a odpovede)*. [online]. S.l.: Euractiv.sk [cit. 2024-02-28]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/europska-politika/news/ako-realne-je-zmrazenie-eurofondov-a-o-koľko-by-sme-prisli-otazky-a-odpovede/>